

TARTU ÜLIKOOL

SOTSIAALTEADUSTE VALDKOND

ÕIGUSTEADUSKOND

Karistusõiguse osakond

Epp-Leen Kaljumets

**NARKOOTILISTE JA PSÜHHOTROOPSETE AINETE KORDUV JA SUURES
KOGUSES EBASEADUSLIK KÄITLEMINE PÄRNU MAAKOHTU
KOHTUOTSUSTE NÄITEL**

Magistritöö

Juhendaja: lektor Anna Markina

Tallinn

2020

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. NARKOOTILISED JA PSÜHHOTROOPSED AINED	9
1.1. Narkootiliste ja psühhotropsete ainete mõiste	9
1.2. Ebaseadusliku uimastite käitlemise teoreetiline käsitlus.....	14
1.3. Süstemaatiline narkootiliste ja psühhotropsete ainete käitleja.....	18
1.4. Karistuspoliitika narkokuritegude osas	24
1.5. Korduvalt narkokuritegude eest süüdimõistetud isikud	30
2. NARKOOTILISE JA PSÜHHOTROOPSE AINE SUURES KOGUSES EBASEADUSLIK JA KORDUV KÄITLEMINE PÄRNU MAAKOHTU KOHTULAHENDITES	34
2.1. Uuringu meetodika.....	34
2.2. Narkootilised ja psühhotropsed ained Pärnu Maakohtu kohtuotsustes	35
2.3. Narkootiliste ja psühhotropsete ainete käitlemine Pärnu Maakohtu kohtuotsuses	41
2.4. Süstemaatilise narkootikumide käitleja tüpologia Pärnu Maakohtu kohtuotsustes.....	44
2.4.1. Süüdimõistetute soolis-vanuseline jaotus.....	44
2.4.2. KarS § 184 lg 2 p 2 järgi kvalifitseeritud kuriteoga koos toime pandud muud kuriteod.....	47
2.4.3. KarS § 184 lg 2 p 2 järgi kvalifitseeritud kuriteo eest süüdimõistetud isikute varasemad karistused.....	48
2.4.4. Seos narkootilise aine ja vägivaldsuse vahel.....	51
2.4.5. Narkootiliste ja psühhotropsete ainete käitleja seos grupiga ja asetsemine käitlemise ahelal	52
2.5. Karistused uimastite ebaseadusliku käitlemise eest.....	54
2.5.1. Karistused Pärnu Maakohtu kohtuotsustes KarS § 184 lg 2 p 2 järgi kvalifitseeritud kuritegudes	54
2.5.2. Varasemate karistuste mõju narkokuritegude eest	65
KOKKUVÕTE	71
UNLAWFUL HANDLING OF LARGE QUANTITIES OF NARCOTIC DRUGS OR PSYCHOTROPIC SUBSTANCES ACCORDING TO PÄRNU COUNTY COURT JUDGEMENTS Summary	76
KASUTATUD KIRJANDUS	81

KASUTATUD ÕIGUSAKTID	84
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA.....	84

SISSEJUHATUS

Kriminaalpoliitika üheks eesmärgiks, mis võib käesoleva töö autori hinnangul olla selle peamine eesmärk, on suurendada ühiskonna turvalisust. Nimetatud saavutamiseks puudub üks ja ainus teguviis, mille järgimisega on võimalik kulutada mõõtnatus koguses aega ja rahalist ressursi. Turvalisuse saavutamiseks on vaja enam, kui ohuallikaks arvatud tegude kriminaliseerimine, süüdlaste väljaselgitamine ja nende karistamine.¹ Tegemist on eesmärgiga, milleni jõudmiseks on oluline mitmetasandiline koostöö erinevate valdkondade vahel, arvestades piiratud ressursside olukorda. Ühiskonna turvatunde suurendamiseks on vajalik ühelt poolt õigusrikkumiste ennetamine, aga ka õigusrikkujate kohtlemine viisil, mis aitaks neil pöörduda õiguskulekale teele, kuid samas oleks kaitstud avalikkuse ja ohvrite turvalisus. Selliste eesmärkideni jõudmiseks koostatakse riigi tasandil arenguplaane.

Kriminaalpoliitika arengusuundade osas valminud otsuseid on riigikogu tänaseks võtnud vastu kolm, millest teed rajav ja varaseim 2003. aastal ja viimane 2019. aastal. Viimase otsusega, millega sätestati kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030, lepiti kokku, et suurenema peab kriminaaljustiitsüsteemi tõhusus, tuleb ennetada noorte õigusrikkumisi ning kuritegevust, mis on toime pandud tulenevalt sõltuvusest ja vaimse tervise häiretest.²

Kriminaaljustiitsüsteemi tõhususe suurendamiseks tuleb muuhulgas keskenduda ühiskonda enim kahjustavate õigusrikkumiste ärahoidmisele. Suurimat kahju põhjustavate õigusrikkumiste hulgas märgitakse ära ka narkokuritegevus. Sõltuvusest tulenevate õigusrikkumiste ennetamine on samuti valdkond, millega tuleb tegeleda, kuna on leitud, et narkootikumide ja alkoholi tarvitamine on retsidiivsusega kõige tugevamini seotud tegur.³ Kolmanda osana nähakse ette tegelemist noorte õigusrikkumiste vähendamisega. Käesoleva töö autori hinnangul on ka selles aspektis kokkupuude narkosüütegudega, kuna uuringute kohaselt on 15-25 aasta vanuste Eesti noorte hulgas üle kolmandiku isikutest vähemalt korra elus proovinud kanepit ning iga teine nooruk arvab, et suudaks 24 tunni jooksul kergesti hankida kanepit.⁴ Kokkupuude kangete narkootikumidega on noorukite seas õnneks oluliselt

¹ Sepp, M jt. Narkosüüteod, narkootikumide korduvtarbijad ja üledoosi surnud. Politsei- ja Piirivalveamet koordinatsioonibüroo analüüsitalitus 2012. – <https://www2.politsei.ee/dotAsset/286444.pdf> (02.10.2019).

² Seletuskiri Riigikogu otsuse „kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030“ eelnõu juurde. Justiitsministeerium 2019. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/seletuskiri-kriminaalpoliitika-pohialused-aastani-2030> (07.10.2019).

³ *Ibidem*.

⁴ Analytical report: Youth attitudes on drugs. European Commission 2011. – https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/flash/fl_330_en.pdf (07.10.2019).

väiksem.⁵ Samas üldiselt paistab Eesti Euroopa Liidus silma keskmisest kõrgema narkootikumide tarvitamise sagedusega 15-16-aastaste kooliõpilaste seas.⁶

Eeltoodud asjaolud iseloomustavad töö autori hinnangul käesolevas magistritöös käsitletavate teemade jätkuvat aktuaalsust.

Kuritegude toimepanemise osas koostatakse igal aastal aruandeid, mis näitavad registreeritud kuritegude arvu erinevate seaduse sätete ja süütegude liikide osas. Ülekaalukalt suurima osa registreeritud kuritegudest moodustavad varavastased teod, kuid isikuvastaste- ja liikluskuritegude järel on arvukuselt järgmised rahvatervisevastased teod, millest suurima osa moodustab narkootilise ja psühhotroopse aine suures koguses ebaseaduslik käitlemine. Tegemist on kuriteoga, mida on alates 2003. aastast registreeritud kasvavas trendis, väiksemate erisustega. 2003. aastal registreeriti 462 narkootikumide või psühhotroopsete ainete suures koguses ebaseadusliku käitlemise juhtumit, 2007. aastal 1048 juhtumit ja 2018. aastal 1224 juhtumit. Mõistagi on avastatud kuritegude määr sõltuvuses üldisest kriminaalpoliitikast. Kui võrrelda aga eeltoodud narkosüütegude toimepanemist varavastastest kuritegudest populaarseima ehk vargusega siis nähtub, et 2003. aastal registreeriti 35191 vargust, 2007. aastal 21685 ja 2018. aastal 7403 vargust.⁷

Nimetatust johtuvalt võib väita, et eeltoodud perioodil on varguste hulk suurel määral langenud. Narkootikumide või psühhotroopsete ainete suures koguses ebaseadusliku käitlemise trendi vähenemist ei saa paraku täheldada. Tegemist ei ole aga pelgalt Eesti probleemiga, analüüsid näitavad, et Euroopa uimastiturg püsib kindlana, muutudes üha keerulisemaks – levinumate uimastite kõrval on kättesaadavad uued ained, ravimite tähtsus suureneb ja mitme eri uimasti tarvitamine on muutunud uimastiprobleemiga inimeste seas normaalseks.⁸

Eeltoodust tulenevalt nähtub, et narkosüütegudega kaasnev kahju on piisavalt ulatuslik, et panustada nimetatud probleemiga tegelemisse. Narkokuritegude eest süüdi mõistetud isikute arv ja kuriteoga kaasnev kahju ühiskonnale on koormav ning ei aita kaasa ühiskonna turvatunde suurendamisele. Eelnevalt esitatud statistika kohaselt on narkokuritegude toimepanemine olnud

⁵ Markina, A., Saar, J. Alaealiste hälbekäitumine Eestis, Tšehhis ja Ungaris: rahvusvaheline šelf-report-meetodil tehtud delinkventsuse uuring (ISR2-2). – Juridica VII, 2009, lk 465-475.

⁶ Eesti uimastitarvitamise vähendamise poliitika. Valge raamat. Siseministeerium, Tallinn 2014. – https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/valge_raamat.pdf (07.10.2019).

⁷ Registreeritud kuriteod aastatel 2003-2018. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/registreeritud-kuriteod-aastatel-2003-2018> (07.10.2019).

⁸ Euroopa uimastiprobleemide aruanne: suundumused ja arengud. Euroopa Narkootikumide ja Narkomaania Seirekeskus 2016. – <http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/2637/TDAT16001ETN.pdf> (07.10.2019).

aastate jooksul pigem kasvutrendis, mistõttu on käesoleva töö autori hinnangul oluline pöörata tähelepanu sellele, kuidas senine narkopoliitika rakendamine praktikas välja näinud on, et võimalusel ja vajadusel oleks seda tulevikus suurema efektiivsuse saavutamiseks võimalik muuta.

Käesoleva töö autori isiklikust kokkupuutest süüdimõistetutega kriminaaltäitevõiguse süsteemis töötamisel on kujunenud arusaam, et narkosüütegude toimepanijad on enamasti noored, kuid täisealised isikud, kes on varasemalt mõistetud süüdi samalaadse teo eest. Sageli on varasema kohtuotsusega mõistetud karistus leebem, näiteks tingimuslik vangistus ilma kohustuseta alluda käitumiskontrollile, mis süüdimõistetu igapäevaelule tihti suurt mõju ei avalda. Sellele järevalt on pandud toime korduvkuritegu, mille eest mõistetud karistus on märksa rangem, arvestades narkosüütegude toimepanemise eest võimalikke mõistetavaid karistusi, mõjutades isiku edasist elu väga suurel määral näiteks pika reaalse vangistusega. Selline mõistetud karistus võib töö autori hinnangul muuta keeruliseks hilisema kuritegelikult teelt eemale hoidmise. Eelnev on üheks põhjustest käesoleva magistr töö teema valikul. Nimetatud tekkinud arvamuse paikapidavust leebest karistamisest ja narkokurjategija olemusest magistr töö käigus ka uuritakse.

Narkosüütegedest pannakse enim toime just narkootilise aine suures koguses ebaseaduslikku käitlemist, mistõttu on käesoleva töö uurimisobjektiks isikud, kes on just nimetatud paragrahvi alusel süüdi mõistetud.⁹ Samuti on otsustatud analüüsida just ebaseaduslike uimastite suures koguses ja korduvat käitlemist, kuna narkootikumide suurest kogusest ja mitmete kuriteoepisoodide toimepanemisest tulenevalt tekitatakse kahju suuremale isikute ringile. Eeltoodud põhjusest tulenevalt on analüüsi aluseks võetud isikud, kes on karistatud karistusseadustiku¹⁰ (*edaspidi* KarS) § 184 lg 2 p 2 alusel.

Käesoleva magistr töö eesmärk on analüüsida kohtulahendeid, millega on isikud mõistetud süüdi KarS § 184 lg 2 p 2 järgi. Empiirilise uurimuse abil selgitatakse välja narkokuritegevuse tüpoloogiat Pärnu Maakohtu kohtupraktikale tuginedes. Uuritakse narkootikumide ja psühhotroopsete ainete käitleja tüpoloogiat vastavas piirkonnas, selgitamaks välja, millised on süüdimõistetud isikuid iseloomustavad tunnused, missuguseid narkootilisi ja psühhotroopseid aineid vastaval turul käideldakse ning millisel viisil käitlemine toimub. Samuti on uuritud vastava kuriteo toimepanemise eest mõistetud karistusi ning narkosüütegude toimepanemise eest varasemalt mõistetud karistusi, et võimalusel leida potentsiaalseid kitsaskohti

⁹ Registreeritud kuriteod aastatel 2003-2018 (viide 7).

¹⁰ Karistusseadustik. – RT I 2001, 61, 364.

narkokuritegevusega tegelemisel ehk miks senine praktika ei ole narkokuritegude arvu vähendanud. Kokkuvõttena võib vastav analüüs narkootikumide turgu iseloomustavate asjaolude kohta olla kasulikuks tööriistaks kriminaalõigussüsteemile, mis narkokuritegevuse vähendamise tegeleda püüab.

Käesolev töö on jaotatud kaheks peatükiks. Esimeses peatükis käsitletakse narkootiliste ja psühhotroopsete ainete mõistet, nende ebaseaduslikku käitlemist iseloomustavaid asjaolusid, käitlejate tüpoloogiaid ning karistuspoliitikat vastava kuritegeliku käitumise osas lähtuvalt eelnevatest uurimustest, analüüsides ja kirjandusest.

Magistritöö teises peatükis, mis on jagatud alapeatükkideks, esitatakse Pärnu Maakohtu kohtuotsuste alusel koostatud empiirilise uurimuse andmed ning nende analüüs ja järeldused. Peatüki juhatab sisse täpsem kirjeldus uuringu meetodikast. Analüüsitakse, milliste narkootiliste ainete käitlemise eest süüdimõistvad kohtuotsused on tehtud, missugused on käideldavate ainete kogused ning kas ja missugused aineid koos käideldakse, lisaks analüüsitakse turul levitatavate ainete klassifitseerimise võimalust. Samuti uuritakse, kas ja mis moel muutuvad aja jooksul turul levitatud narkootilised ja psühhotroopsed ained. Nimetatu võib anda vastuse sellele, missuguste narkootiliste ainete tarvitamise ennetustööle vastavas piirkonnas rõhu asetama peaks.

Analüüsitud on käitlemise kui tegevuse olemust ja sisu. Uuritud on millist tegevust täpselt käitlemine hõlmas ning millised asukohad käitlemistgevusega sagedamini seotud on. Viimane võib osutada oluliseks asjaoluks, mida arvestada narkokaubanduse tõkestamisega tegelemisel. Samuti on analüüsitud narkootiliste ja psühhotroopsete ainete käitlejat iseloomustavaid tunnuseid.

Magistritöö teise peatüki viimane osa keskendub narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ebaseadusliku käitlemise eest mõistetud karistustele. Täpsemalt on uuritud, millised on praktikas mõistetavad karistused ning kas näiteks menetluslik või narkootiline aine, mida käideldi, mõjutab mõistetavat karistust ehk kas nii-öelda kergema narkootilise aine käitlemine toob endaga ka kergema karistuse. Analüüsi tulemusel võib teha järeldusi praktikas mõistetavate karistuste pikkuste ja liikide osas. Uuritud on, kui suur osa isikutest olid varasemalt narkokuriteo toime pannud ning mis aja jooksul korduv süüdimõistmine samaliigilise teo toimepanemise eest toimus, samuti missuguseid karistusi eelmise kuriteo toimepanemise eest mõisteti. Nimetatu võib anda vastuse küsimusele, kas varasemad määratud karistused olid liiga pehmed ja eelduslikult selle tõttu ebaefektiivsed või vastupidi.

Käesolev magistritöö sisaldab teoreetilist ja empiirilist osa. Nimetatu koostamisel on kohtupraktika empiiriline analüüs kombineeritud kvalitatiivsete meetoditega. Töö kirjutamisel on kasutatud erialast kirjandust Eestist ja välisriikidest, statistilisi andmeid ja Eesti Vabariigi kohtulahendeid esitades varasemaid teoreetilisi analüüse koos kvantitatiivsete uurimismeetodite tulemustega.

Magistritööd iseloomustavad märksõnad: karistused, kuriteod, narkosüüteod, narkopoliitika, retsidiivsus.

1. NARKOOTILISED JA PSÜHHOTROOPSED AINED

1.1. Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete mõiste

Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ebaseadusliku käitlemise analüüsimiseks defineeritakse narkootilise ja psühhotroopse aine mõiste, et tekiks ühene arusaam käesolevas töös käsitletavates küsimustes. Uimasti mõistet on defineeritud kui looduslikku või sünteetilist psühhoaktiivset ainet, mille tarvitamine võib põhjustada uimastisõltuvust. Sealhulgas kuuluvad uimastite alla nii legaalsed uimastid kui ka seadusega kontrolli all olevad narkootilised ja psühhotroopsed ained.¹¹ Narkootikumid on uimastid, mis on seadusega keelatud.¹²

Karistusseadustiku kommentaaride kohaselt on karistusseadustiku 12. peatüki 1. jaos kriminaliseeritud teatud ainete käitlemine, mille tarvitamine mõjub inimesele uimastavalt ja võib samuti põhjustada sõltuvust.¹³ Narkootikumideks on laiemas mõistes kõik need ained, mis mingil, kas rahustaval või aktiveerival moel mõjutavad psüühikat – sellisteks aineteks on laiema käsitluse kohaselt ka alkohol, tubakas ja kohv, mis kasutamiseviisi ja mõju poolest on paljuski sarnased nn keelatud narkootiliste ainetega.¹⁴

Seaduste tekstides nii Eestis kui ka mujal Euroopa riikides narkootilise aine definitsiooni ei esine. Suurbritannias määratletakse narkootilised ained sellistena, mis mõjutavad kesknärvisüsteemi, Prantsusmaal ja Kreekas ainetena, mis tekitavad sõltuvust. Sellise määratluse puhul ongi äärmiselt raske eristada nn legaalseid narkootikume, nagu alkohol ja tubakas, keelatud ainetest. Nimetatud tõttu on enamiku riikide praktikas keelatud ained määratletud nimekirjaliselt.¹⁵ Viimane meetod on kasutusel ka Eestis.

Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete nimekirjad on narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ning nende lähteainete seaduse¹⁶ (*edaspidi NPALS*) § 3¹ lg 1 kohaselt kehtestatud sotsiaalministri määrusega. Seega on narkootilisteks ja psühhotroopseteks aineteks eeltoodud sätte alusel kehtestatud nimekirjades loetletud ained ja nende ainete stereoisomeerid, estrid, eetrid ja soolad ning nimetatud aineid sisalavad ravimid, lisaks mõned seemed, taimed ja

¹¹ Eesti uimastitarvitamise vähendamise poliitika. Valge raamat. (viide 6).

¹² Markina, A., Tamm, G. Uimastisõltlased Eesti karistussüsteemis. Uuringu tutvustus. – *Juridica* 2016/3, lk 196.

¹³ Laos, S. KarSK 12. ptk/3.1. – Karistusseadustik. Komm vlj. Tallinn: Juura 2015.

¹⁴ Laine, M. Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse. Tallinn: Eesti Riigikaitse Akadeemia 1997, lk 85.

¹⁵ Ginter, J., Randmaa, P., Sootak, J. Narkosüüteod Eestis. Tallinn: Juura 2007, lk 18.

¹⁶ Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ning nende lähteainete seadus. – RT I, 1997, 52, 834.

taimeosad, mis sisaldavad keelatud aineid.¹⁷ Nimetatud sättes on märgitud ka vastava nimekirja muutmise ja täiendamise kord, mis viitab sellele, et narkootiliste ainete nimekirja näol ei ole tegemist ammendava loeteluga ja see võib aja jooksul muutuda näiteks uute narkootiliste ainete turule jõudmisel.

Nimetatuteks võivad olla uued psühhoaktiivsed ained, mis kujutavad tõsist ohtu tervisele, kuid mille levitamist ei ole erinevalt tuntud narkootikumidest veel jõutud läbi nimekirja kandmise reguleerida. Neid aineid toodetakse eesmärgiga matkida tuntud narkootikumide toimet, kuid ainete puhtus ja koostis on enamasti teadmata. Selliste ainete mõju ei ole sageli uuritud, mistõttu ei ole teada nende mürgisus ja võimalikud ohud – nende toime võib olla kordades tugevam, mille tõttu võib olla oht üledoosi saamiseks. Tagajärjed on ettearvamatud ja nende kasutamine võib lõppeda tõsiste mürgituste, vaimse tervise häirete ja isegi surmaga. Peamiselt Hiinas ja Indias toodetakse ja avastatakse aastas sadu uusi psühhoaktiivseid aineid, millest Euroopasse jõuab keskmiselt üks seni tuvastamata psühhoaktiivne aine nädalas. Kasutajateni jõuavad need tavaliselt läbi diilerite, internetikaubanduse või spetsiaalsete poodide (nn *head-shops*), viimased on levinud näiteks Suurbritannias. Tihti on uued psühhoaktiivsed ained kättesaadavamad ja üldjuhul odavamad kui tuntud narkootikumid.¹⁸

Uute psühhoaktiivsete ainete levitamise tegelevad kirjanduse kohaselt tavapäraselt nii-öelda vabakutselised levitajad. Kuna tegemist on üldjuhul isikutega, kes ise uimasteid tarvitavad, siis saavad nad uute ainete turule tulemisel nende mõju demonstreerida. Kui turul on vastavate ainete järele nõudlus tekitatud, siis võtavad selle üle organisatsioonilaadsed levitajad.¹⁹

Juba teadaolevad ja uuritud narkootilised ja psühhotroopsed ained on Eestis jagatud kuude nimekirja, mille koostamisel lähtutakse muuhulgas nimetatud ainete kuritarvitamise ja sõltuvuse riski suurusest. Oluline on märkida, et V nimekirja kuuluvate ainete käitlemine on üldjuhul lubatud, kuid keelatud ja karistatav on nende ainete käitlemine narkojoobe tekitamise eesmärgil. Selliseks aineks on näiteks gammabütürolaktoon (GBL), mis suukaudsel manustamisel muundub gammahüdroksüvõihappeks (GHB).²⁰

Kehtestatud nimekirja on aga kritiseeritud, kuna karistusõiguslikult ei eristata narkootikume nende sõltuvuspotsentsiaali alusel, st pehmemaid narkootikume nagu kanep ja selle

¹⁷ Laos, S. KarS Komm vlj 12. ptk/3.4.

¹⁸ Raviamet. Uued psühhoaktiivsed ained, 03.07.2019. - <https://www.raviamet.ee/uued-psuhhoaktiivsed-ained> (18.03.2020).

¹⁹ Curtis, R., Wendel, T. Toward The Development Of A Typology Of Illegal Drug Markets. – Crime Prevention Studies 2000, volume 11, lk 121-152.

²⁰ Laos, S. KarS Komm vlj 12. ptk/3.4.1.

töötlemisproduktid marihuaana ja hašiš ning tugevamaid narkootikume nagu heroiin, kokaiin jne. Narkootikumide eristamata jätmise, nende võrdsustamine, ei ole mõnede õigusteadlaste hinnangul pelgalt seadustehniline viga, vaid toob kaasa negatiivseid tagajärgi nii individile kui ka ühiskonnale. Kui isik tarvitab pehmemaid narkootikume tervisekahjustusi saamata, võib ta kartmatult proovida ka kangemaid narkootikume. Sellises olukorras tekib inimesele vale arusaam, et erinevate ainete tarvitamine kätkeb endas sarnaseid ohte tervisele. Tegelikult seisneb meditsiiniline probleem osade õigusteadlaste hinnangul tugevamate narkootikumide tarvitamises, sest nendest tekib füüsiline ja psüühiline sõltuvus ning ilmnevad tervisekahjustused.²¹ Samas on leitud, et väide, nagu kergemate narkootikumide tarvitamine ei tooks endaga kaasa kahjusid ei pea aga täielikult paika, kuna ka kanepitarvitamisest, eriti sagedase ja pikaajalise tarvitamise puhul, tekivad kulud tervishoiule ja sotsiaalsüsteemile.²²

Tegelikult võib narkootilisi aineid liigitada täpsemalt kui vaid pehmemad ja kangemad narkootikumid, lähtudes nende keemilisest koostisest, toimest organismile või kangusest ja sõltuvuse tekitamise potentsiaalst. Kõige levinum on liigitamine lähtudes nende mõjust kesknärvisüsteemile, mille kohaselt jagunevad ained nelja suuremasse gruppi – ergutava toimega ained ehk stimulandid, kuhu kuuluvad näiteks amfetamiin, metamfetamiin, MDMA, kokaiin ja efedriin; nägemusi tekitavad ained ehk hallutsinogeenid, kuhu kuuluvad erinevad seened; rahustava toimega ained ehk depressandid, kuhu kuuluvad näiteks erinevad ravimid, GHB, fentanüül, heroiin ja oopium; neljanda rühma moodustavad muud ehk ainegruppide mittekuuluvad ained, kuhu kuuluvad kanep ja selle töötlemisproduktid ning sünteetilised kannabinoidid.²³

Vaatamata sellele, et Eesti Vabariigis karistusõiguslikult illegaalsete uimastite nimekirjade ega muudel õiguslikult ühtsetel alustel eristamist ei toimu on mõnede õigusteadlaste hinnangul sõltuvuspotentsiaalst tulenevalt võimalik nn pehmete ja tugevate narkootiliste ainete käitlemist võtta konkreetsetel juhtudel arvesse karistuse mõistmisel.²⁴ Eeltoodust tulenevalt võib karistusõiguslikus mõttes sanktsiooni rakendamisel mängida rolli siiski asjaolu, missugust ainet käideldi.

²¹ Ginter, J., Randmaa, P., Sootak, J. (viide 15), lk 18.

²² Euroopa Narkootikumide ja Narkomaania Seirekeskus. Euroopa uimastiprobleemide aruanne: suundumused ja arengud, 2016. – <http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/2637/TDAT16001ETN.pdf> (18.03.2020).

²³ Tervise Arengu Instituut. Mis on narkootikumid ja kuidas neid liigitatakse? - <https://www.narko.ee/mis-on-narkootikumid-ja-kuidas-neid-liigitatakse/> (18.03.2020).

²⁴ Laos, S. KarS Komm vlj 12. ptk/3.4.2.

Levinud on arvamus, et mingite kindlate narkootikumide levitamine ei ole nii halb tegu, kui on seda teistsuguste narkootikumide levitamine, mistõttu peaks olema ühel juhul antud tegu seaduse poolt kergemini karistatav. Samas on leitud, et kui me aga jääme sellele arvamusele kindlaks, et osade narkootikumide levitamine ja levitamise viis on vähem halb tegu, kui teistsuguste narkootikumide levitamine, siis peab selle eristamiseks looma objektiivsete kriteeriumite alusel vastavad reeglid, mitte jaotama neid subjektiivsetel alustel, mida on raske eristada ja mõista. Eelneva osas on Suurbritannias levinud mõte eristada näiteks sotsiaalsete suhete alusel ja äriõiguslikul eesmärgil narkootikumide edasiandmist, samuti narkootiliste ainete edasiandmist vastavalt ainele endale. Suurbritannia valitsus on andnud selles osas aga selge vastuse, mille kohaselt on sotsiaalsete suhete alusel narkootikumide edasiandmine sama moodi kuritegu, olenemata sellest, kas narkootikume anti edasi sõpradele isiklikuks tarbeks. Tegemist on samuti kuriteoga, mis väärrib karistust.²⁵

Ka Eestis on analüüsitud narkootilise aine liigi alusel karistuse diferentseerimise otstarbekust. Asjaga tegelenud töörühm rõhutas, et ainete ohtlikkuse võrdlemisel ei piisa kaheks kategooriaks jagamisest. Karistuse mõistmisel tuleb välja selgitada, mil määral on üks aine teisest ohtlikum ja vastavalt sellele, mil määral peaks karistumäärad erinema. Selline määratlemine tuleks teha kõikide ainete puhul, sh turule tulevate uute ainetega. Praktikas on aga peaaegu võimatu luua universaalset, eri riikides või samas riigis eri aegadel kehtivat raskusastmete klassifikatsiooni. Kokkuvõtlikult leiti Ühendkuningriigi ja Soome uuringute põhjal, et narkootiliste ainete kahjulikkuse hindamine on keerukas ning pole olemas üht ja sobivat mudelit, mille põhjal saaks ka Eestis narkootikumid nende kahjulikkuse järgi üheselt mõistetavalt reastada.²⁶ Ka käesoleva töö autor nõustub viimase seisukohaga, kuna nagu juba ülal mainitud, toodetakse uusi psühhoaktiivseid aineid palju ning vastavate ainete ohtlikkuse välja selgitamine ja selle põhjal nimekirja jagamine võib olla keeruline ja ebaratsionaalne. Teiste riikide praktikas esineb samuti valdavalt ühtne nimekiri narkootiliste ainete osas, välja arvatud Hollandis.²⁷

Lisaks sellele, et karistusõiguslikus mõttes sanktsiooni rakendamisel on võimalik võtta arvesse asjaolu, millist narkootilist või psühhotroopset ainet käideldi, omab tähendust asjaolu, kas

²⁵ Potter, G. Exploring retail-level drug distribution: Social supply, 'real' dealers and the user/dealer interface. - Old and new policies, theories, research methods and drug users across Europe 2009, lk 50-74.

²⁶ Ahven, A., Kommusaar, V. Narkootiliste ainete liigi alusel karistuste diferentseerimise otstarbekusest. - Justiitsministeeriumi kriminaalteabe ja analüüsi talitus Kriminaalpoliitika osakond, Tallinn 2009. - https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/narkootiliste_ainete_liigi_alusel_karistuste_diferentseerimise_otstarbekusest._justiitsministeerium_siseministeerium._2009.pdf (18.03.2020).

²⁷ Ginter, J., Randmaa, P., Sootak, J. (viide 15), lk 18.

tegemist on vastava aine väikse või suure kogusega.²⁸ Viimane määrab kuriteo kvalifikatsiooni ja selle tegevuse puhul rakendatava sanktsiooni. Nimetatust tulenevalt on siinkohal asjakohane käsitleda ka ainete koguste erisusi.

Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete suur või väike kogus on vastavates süüteo koosseisudes sisalduv normatiivne tunnus. Nimetatu sisustamisel lähtutakse NPALS § 3 lg-st 3, mille kohaselt on narkootilise või psühhotroopse aine, taime või seene suur kogus selline, millest piisab narkojoobe tekitamiseks vähemalt kümnele inimesele. Väikse kogusena on nähtav seega kogus, millest narkojoobe tekitamiseks piisab kuni üheksale inimesele.

Suure narkootilise või psühhotroopse aine koguse võib moodustada ka väikeses koguses narkootilise või psühhotroopse aine korduv käitlemine ehk aine väikeste koguste omavahelise liitmise tulemusena moodustub suur kogus. Riigikohtu hinnangul esineb selline väikeste ainekoguste liitmise õiguslik lubatavus vaid olukorras, kus tegu on nähtav jätkuva kuriteona. Nimetatule viitab osategude sarnane käik, ajaline lähedus aga ka ühine tahtlus ainete süstemaatiliseks käitlemiseks.²⁹

Praktikas toimub narkootiliste ja psühhotroopsete ainete käitlemine reeglina mitte puhta narkootilise või psühhotroopse ainena vaid segu kujul. NPALS § 3¹ lg 3 teise lause kohaselt loetakse ainete segu, mis lahjendamise eesmärgil on saadud narkootilise või psühhotroopse aine segamisel muu ainega, võrdseks narkootilise või psühhotroopse ainega. Riigikohus on vastava sätte osas märkinud, et narkootilise või psühhotroopse aine koguse kui koosseisutunnuse määratlemisel tuleb lähtuda puhta aine, mitte segu kogusest.³⁰

Narkootilise või psühhotroopse aine suure või väikse koguse hindamisel konkreetsel juhul tuleb esmalt tuvastada, milline on selle narkootikumi puhul puhta aine kogus, millest piisab narkojoobe tekitamiseks ühele keskmisele isikule. Järgnevalt tuleb välja selgitada, millises koguses narkootilist või psühhotroopset ainet isik käitles ja seejärel jõuda järelduseni, kas sellest oleks piisanud narkojoobe tekitamiseks vähemalt kümnele inimesele. Riigikohus on märkinud, et oluline on keskmise isiku mõiste ehk tegemist ei ole isikuga, kes on esmatarvitaja ega ka pikaajaline narkosõitlane, tegemist on isikuga, kes on teatud määral narkootikumidega puutumuses olnud.³¹

²⁸ Laos, S. KarS Komm vlj 12. ptk/3.4.2.

²⁹ RKKK 3-1-1-4-04.

³⁰ Laos, S. KarS Komm vlj 12. ptk/3.6.1-3.6.2.

³¹ RKKK 3-1-1-121-06 p 11-12.

Samas on oluline märkida, et väikse ja suure koguse narkootilise ja psühhotroopse aine käitlemise puhul võib vastava aine koguse piirmäär Euroopa Liidu riikides erineda. Näiteks on Eestis kasutatav arvestuslik kanepi suure koguse määratlus 10 grammi, mis on mõnevõrra väiksem teiste liikmesriikide kasutatavast piirmäärast. Samuti erineb sarnaste koguste eest ette nähtud karistustuste ja kohaldatava õiguspraktika käsitlus.³²

Olemasolevad karistuste kohaldamise suunad narkootikumide kaubandusega seotud kuritegevuses Suurbritannias lähtuvad põhimõttest, et suuremad narkootikumide kogused toovad endaga kaasa suurema kasumi, mis väärrib karmimat karistust. Praegusel hetkel arvestatakse koguseid kaalu järgi. Tuginedes uurimustele, mis on tehtud Ecuadoris vangistatud narkokaubitsejatega on ilmnenu, et kaalu alusel kuriteo raskusastme mõõtmine võib olla problemaatiline, kuna nõ *narkomuulad* ehk kullerid kannavad endaga tavaliselt kaasas oluliselt suuremat kogust ebaseaduslikke uimasteid kui professionaalsed narkokaubitsejad ja seetõttu on vaid kulleritele mõistetavad karistused ebaproportsionaalsed. Nimetatud arvamuse kohaselt kriminaalõiguse süsteem, mis tugineb uus-liberaalsele ideoloogiale, süvendab sotsiaalset ebavõrdsust, kuna ülekaalukalt enam karistatakse just nii-öelda lihtsama töö tegijaid ja vaesemaid inimesi. Uuringute kohaselt ei tea *narkomuulad*, mida nad kaasas kannavad – näiteks on nigeerlased arvanud, et kannavad kaasas kulda ja hinnalisi kive, et vältida maksude maksmist. Samuti on uurimused näidanud, et mõned mehed ja naised kannavad narkootikume hirmu ja sunni tulemusel. Kokkuvõtlikult on uurimused näidanud, et inimesed, kes kannavad narkootikume teiste inimeste tahtel pannakse vastutama tegude ja otsustuste eest, mis on olnud väljaspool nende endi tahet, teadmisi, kogemusi ja kontrolli. Lisaks on *narkomuuladel* kohtus väga raske tõendada, et nad ei teadnud, mida nad kaasas kannavad või see, mida nad kaasas kandsid oli sunduslik.³³ Eeltoodu iseloomustab asjaolu, et käideldud ebaseadusliku uimasti koguse alusel karistumäära määramine võib süvendada sotsiaalset probleemi.

1.2. Ebaseadusliku uimastite käitlemise teoreetiline käsitlus

Eesti Vabariigi karistusseadustiku kohaselt on karistatavaks teoks narkootilise või psühhotroopse aine ebaseaduslik käitlemine. Käitlemise mõiste tuleneb NPALS § 2 p-st 3, mille kohaselt on käitlemine narkootilise või psühhotroopse aine omamine, valdamine, vahendamine,

³² Ahven, A., Kommusaar, V (viide 26).

³³ Fleetwood, J. Five kilos. Penalties and Practice in the International Cocaine Trade. – Oxford University Press 2011, lk 375-393.

tarbimine, kasvatamine, korjamine, valmistamine, tootmine, töötlemine, pakkimine, säilitamine, hoidmine, laadimine, vedu, sisse- ja väljavedu, tolliprotseduuri transiit rakendamine, tasu eest või tasuta tarnimine kolmandale isikule.

Suures koguses narkootiliste ja psühhotroopsete ainete käitlemise on seadusandja muutnud karistatavaks kõigis selle avaldumisvormides – teisisõnu piisab süüteo koosseisu täitmiseks ka ühe käitlemiseks loetava osateo toimepanemisest ehk näiteks valdamisest ilma omandamata või kui omandamise asjaolusid kriminaalmenetluses ei tuvastata.³⁴

Narkootilise aine edasiandmise all tuleb mõista käsutusõiguse üleandmist, mille läbi suureneb käitlejate ring ning omandajal tekib üleantu suhtes vaba käsutusõigus. Nimetatu võib toimuda müümise, vahetamise, kinkimise, laenamise, pantimise, aga ka võlgu- või võla tasumiseks andmise teel. Asjaolu, kas edasiandmine toimub tasuta või tasu eest ei ole karistusõiguslikus mõttes oluline. Samuti olukorras, kus on tõendatud aine ebaseaduslik edasiandmine, ei ole vaja eraldi tõendada omandamist ja valdamist edasiandmise eesmärgil. Edasiandmine võib seisneda ka asja mingisse kohta jätmises ja omandajale selle koha teatavaks tegemises.³⁵

Narkootilise või psühhotroopse aine vahendamine tähendab aine toimetamist käsutusõiguse omajalt tarbijale. Narkokuritegevuse varjatud olemusest tulenevalt toimub vahendamistegevus sageli vaid aine pakkuja või selle ostja kontaktandmete edastamisel huvitatud isikule, omamata tähtsust, kas vahendaja aitab mingil muul moel kaasa tehingu toimumisele või sai sellest kasu.³⁶

Valmistamine käitlemise tähenduses hõlmab valmistamist ja tootmist ning tähendab narkootilise aine kui lõppeesmärgi saamisele suunatud tegevust, mis tähendab nii keemilist kui ka mehaanilist protsessi. Valmistamine ei hõlma psilotsiini või psilotsübiini sisalduvate seente, kanepi, kokapõõsa ega unimaguna kasvatamist. Viimased kolm on karistatavad KarS § 188 alusel.³⁷

Omandamine tähendab narkootilise või psühhotroopse aine üle käsutusõiguse saavutamist tehingu kaudu, milleks võib olla müümine, kinkimine, laenamine ja muu. Omandamine võib toimuda ka nõ vahendlikult posti teel. Omandamisega on sageli hõlmatud teine koosseisuline tunnus ehk valdamine, mistõttu neist viimane ei kuulu eraldi süüksarvamisele. Omandamine ei hõlma vargust, röövimist ega muid ebaseadusliku valduse saavutamise viise.³⁸

³⁴ Laos, S. KarS Komm vlj §184/2.

³⁵ *Ibidem*, §183/2.2.

³⁶ RKKK 3-1-1-96-11 p 8.

³⁷ Laos, S. KarS Komm vlj §183/2.4.1-2.4.2.

³⁸ *Ibidem*, §183/2.5.

Narkootilise või psühhotroopse aine vedu ehk edasitoimetamine transpordivahendiga on sihipärane käitumine, mis on suunatud narkootilise või psühhotroopse aine edasitoimetamisele. Samas ei ole keelatud aine valdamine transpordivahendis ilma edasitoimetamise eesmärgita samastatav veoga.³⁹

Käitlemise osateona on nähtav ka narkootilise või psühhotroopse aine suures koguses käitlemine edasiandmise eesmärgil, sh tasu edasiandmist tasu eest. Riigikohus on märkinud, et varalise kasu saamise eesmärgil korduv narkootiliste ainete edasiandmine on õiguslikult eriti taunitav.⁴⁰ Ringkonnakohus on selgitanud, et kauplemisele on sageli iseloomulik see, et esmalt annab teo toimepanija ainet lõpptarbijale tasuta, hiljem aga tasu eest.⁴¹ Ülisuure koguse narkootilise aine käitlemise puhul on ilmne, et see ei ole mõeldud endale tarvitamiseks vaid müügiks, mistõttu on tegemist üldteada asjaoluga, mida eraldi tõendama ei pea.⁴²

Karistusseadustik ei anna õigust isikut karistada iga osateo eest eraldi, kui osateod moodustavad loogiliselt ja õiguslikult ühtse terviku. Sealhulgas on oluline märkida, et mõningaid koosseisulisi tegevusi ei olegi võimalik toime panna teistest tegudest lahus – näiteks omandamise ja valdamise ning vedamise ja valdamise puhul. Ainuüksi isiku valdusest leitud narkootilise või psühhotroopse aine koguse pinnalt omandamise edasiandmise eesmärgil omistamine ei ole lubatav, kuna tähendaks karistusõiguses keelatud objektiivset vastutust.⁴³

Ebaseaduslike uimastite käitlemise kontekstis on vastavalt käitlemise praktilisele kirjeldusele jagatud uimastite edasiandjad näiteks tänaval müüjateks, siseruumides müüjateks ja kullerteenust kasutavateks müüjateks. Nimetatust nähtuvalt on tehtud järeldusi selles osas, milliste kanalite kaudu narkootilised ained liiguvad – eeskätt on sellist jaotust kasutatud uimastite liikumisel nõ edasiandjalt lõpptarbijani. Oluline on märkida, et ka narkootiliste ainete käitlemine ja uimastite levitamine tegevusena on aastate jooksul palju muutunud.⁴⁴

Paljudes uurimustes on antud turu toimimise ülevaate juures olulise asjaoluna see, kas edasiandmine toimub siseruumis või välisruumis – kuigi see on oluline üldise tüpologia konstrueerimise juures, ei ole see Curtise ja Wendeli hinnangul kindlasti põhiline asjaolu, mille

³⁹ Laos, S. KarS Komm vlj §184/2.2.

⁴⁰ RKKK 3-1-3-14-03 p 7.2.

⁴¹ TlnRnK 1-05-208.

⁴² TlnRnK 1-05-218.

⁴³ Laos, S. KarS Komm vlj §184/2.4.

⁴⁴ Potter, G (viide 25).

alusel peaks võrdlusi koostama. Eelnevale vaatamata on nad jaganud oma uurimuses narkootikumide müümise või edasiandmise asukohad oma käitlemise viisidega kolmeks.⁴⁵

Jaotuse esimeses rühmas on nõ tavaliselt toimuvad müügid ehk narkootiliste ainete edasiandmine ja müümine toimub hoonetest väljas, väga erinevates kohtades. Uimastite edasiandmine võib toimuda nii võõraste müüjate ja ostjate vahel kui ka nende vahel, kes on omavahel tuttavad. Selliste turgude osakaal võib olla suur või väike, need võivad olla domineeritud ostjate või müüjate poolt. Turul võidakse müüa ühte konkreetset uimastit, aga kättesaadavad võivad olla ka mitmed erinevad uimastid. Teise rühma moodustavad siseruumides toimuvad müügid, mis võivad aset leida samuti väga erinevates kohtades, hõlmates kortereid või maju, mida spetsiaalselt selleks kasutatakse, avalikes kohtades nagu avalikes fuajeedes, trepikodades, keldrites, hüljatud hoonetes, kauplustes ja nende ümbruses, ööklubides, baarides ja nõ reivipidudel. Kolmanda osa moodustavad müügid, mille käigus kasutatakse mõnda ainete kohale toimetamise viisi. Aine kohale toimetamise puhul ei esine riski, mis muidu üleandmisel siseruumides või tänavatel esineb. Võimalus on ostjal saada kaup otse koju, tööjuurde või mõnda muusse turvalisse asukohta. Vastav narkootikumide edasi andmise viis esines vaevu 10 aastat tagasi enne uuringu tegemist ja on aegamööda saanud väga oluliseks uimastite edasiandmise viisiks, millega anti uurimuse kohaselt edasi peamiselt marihuaanat ja heroini. Analüüsi kohaselt kasutatakse kullerteenust, aga ka nõ piiparit, mille kaudu edastatakse täpne informatsioon, kus kohtuda ja millises koguses ja millist kaupa ostja soovib. Viimane aitas ära hoida seda, et diiler pidi ootama kindlatel tänavanurkadel või kuskil mujal, kus tema tegevuse avastamise risk oli suur.⁴⁶

Käesoleva töö autori arvamusel kohaselt on viimases osas mainitud piipari kasutamine tänapäeva tingimustes ehk samuti vananenud meetod, kuna kättesaadavad kaasaegsemad sidevahendid on informatsiooni vahetamise muutnud veelgi mugavamaks.

Aja jooksul on tehnoloogiavahendid andnud võimaluse turul osalejatel omavahel suhelda, kui märgatakse politsei või kellegi muu ohtu pakkuva asukohta või lähedust. Varasematel aegadel oli selleks olemas nõ „karjuja“, kes politsei lähenemisest kõvahäälselt teada andis.⁴⁷

Võimalik, et kõige kaasaegsem narkootiliste ja psühhotroopsete ainete levitamise viis on pimeveebi kasutamine. Nimetatud iseloomustavad internetiportaalid, mis toimivad läbi krüptoturgude ja mis on peamiselt pühendatud ebaseaduslike narkootikumide müügile.

⁴⁵ Curtis, R., Wendel, T (viide 19).

⁴⁶ *Ibidem.*

⁴⁷ *Ibidem.*

Nimetatud hõlmavad vahendeid, mis tagavad kasutajate anonüümsuse ja kaupade kohale toimetamise posti teel. Viimane aitab oma salajasuse tõttu oluliselt kaasa ebaseadusliku narkokaubanduse toimimisele. Uurimuse kohaselt on ka pimeveebi kasutamisel osad edasimüüjad spetsialiseerunud üht liiki ebaseaduslike uimastite vahendamisele, samas on müüjaid, kes müüvad mitmeid erinevaid narkootilisi aineid. Üldiselt on turud struktureeritud ja hästi organiseeritud, et tagada efektiivne kaubitsemine. Tegemist on aga käitlemise viisiga, mis vajab põhjalikumat uurimist, mis viiks efektiivsete õiguskaitsevahendite ja meetodite kasutamiseni, selleks, et ebaseaduslikku narkokaubandust oleks võimalik ka tulevikus tõkestada.⁴⁸

Tuginedes eeltoodule on töö autor veendunud, et narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ebaseadusliku käitlemise viis on aja jooksul oluliselt muutunud tulenevalt eeskätt just tehnoloogiliste vahendite laialdasest levikust. Ühest küljest positiivne tehnoloogia areng on teisalt kaasa toonud võimalused, mis uimastite käitlejate jaoks muudavad ainete levitamise hõlpsamaks ja ohutumaks. Selline olukorra areng muudab aga raskemaks ebaseaduslike uimastite levitamise tõkestamist, mis tõstatab omakorda küsimuse, kas ja mis määral on mõistlik ja võimalik tulevikus üldse õiguskaitseorganitel uimastite pakkumise piiramisega tegeleda.

1.3. Süstemaatiline narkootiliste ja psühhotroopsete ainete käitleja

Ebaseaduslikku uimastikaubandust iseloomustav üks komponent on uimastite edasiandja ehk narkootilise või psühhotroopse aine käitleja, kelle tegevusest sõltub uimastite levik ja kättesaadavus uimastite tarvitaja jaoks. Selle tõttu on oluline pöörata tähelepanu käitlejat iseloomustavatele asjaoludele.

Enam kui sajand tagasi läänemaailma meedia poolt loodud kujutised narkodiileritest kujutavad neid hoolimatute, kiskjalike ja isegi mõrvalikena – otsides uusi, nooremaid inimesi ja lapsi, keda meelitada narkootikumide lõksu, pakkudes neile esmalt tasuta uimasteid, tekitades sellega sõltuvust. Viimase tekkimise järel pakuvad diilerid neile halva kvaliteediga narkootikume, millele on lisatud mürgiseid aineid, et suurendada teenitavat kasumit. Narkootikumide turgu kontrollivad julmad üksikisikud või grupid, kes kasutavad võimu hoidmiseks vägivalda.⁴⁹

⁴⁸ Broseus, J. jt. Studying illicit drug trafficking on Darknet markets: Structure and organisation from a Canadian perspective. - Forensic Science International 2016, lk 7-14.

⁴⁹ Coomber, R. Reconceptualising drug markets and drug dealers – the need for change. – Drugs and Alcohol Today 2010/03, Volume 10 Issue 1.

Uuemad uuringud on eeltoodu ümber lükanud ning leidnud, et narkootikumide diilerid ei sega uimastitesse mürgiseid aineid, kuna nende eesmärk on turul pakkuda kvaliteetset kaupa, nad ei soovi sisimas teisi isikuid, sh oma kliente, kahjustada ega surmata. Samuti ei ole väga noortele isikutele, sh lastele, narkootikumide pakkumine otstarbekas, kuna neil puudub regulaarne ja piisav sissetulek, mille eest narkootilisi aineid osta. Tavapäraselt tegelevad uimastite levitamisega noortele inimestele just noored isikud ise, olles nende koolikaaslased või omades muud sotsiaalset sidet. Vägivallakasutus narkootikumide turul tuleneb selle üldisest struktuurist ja kultuurilistest eripäradest, mistõttu mõningates turu osades ja mõningate isikute puhul esineb vägivallakasutust, kuid see ei tähenda, et narkootikumide turul osalejatel on kindel ja pidev kokkupuude vägivallaga. Narkodiileriks olemine ei too endaga automaatselt kaasa suuri, regulaarseid sissetulekuid, vastupidiselt on uuringute kohaselt narkootikumide turul kaubitsejate sissetulekud väikesed, kui nad on ka ise uimastite tarvitajad. Suur osa narkootikumide käitlejatest ei pea end uimastikaubitsejateks, pigem kasutatakse määratlust sotsiaalne varustaja (*social supplier*).⁵⁰

Jättes moraalsed, seaduslikud ja sotsiaalsed vaatenurgad kõrvale on narkootikumid tarbekaup, mistõttu kasutatakse ebaseadusliku uimastituru analüüsimiseks majanduslikke termineid. Inimesed tahavad narkootikume ning tuginedes majanduse põhiideele – kus on nõudlust, seal on ka pakkumist. Nagu enamikule tarbekaupadele, siis on ka narkootikumide kasutajatele ebaharilik kauba saamine otse tootjalt. Tavapäraselt on selleks olemas nõ varustamise ahel, mis ühendab tootjad tarbijatega. Eelduslikult on selles ahelas mitu lüli.⁵¹ Eelnevale tuginedes võime eeldada, et narkootilise ja psühhotroopse aine käitlejat iseloomustavad tegurid sõltuvad ka sellest, millises käitlemise ahela osas ta tegutseb.

Pearsoni ja Hobbsi uurimuse kohaselt on selles ahelas eelduslikult 4 edasiandjat – maaletooja, hulгимүүja, nõ kesktaseme müüja ja müüja, kes viib kauba tarbijani. Nimetatud ahela lülid ei ole jäigad, alati ei ole edasiandjaid ainult 4 ja ei saa eeldada, et kõik narkootikumid tuuakse riiki sisse, mitte ei valmistata kohapeal. Antud mudel on aga sobiv demonstreerimaks mõnda olulist aspekti – näiteks asjaolu, et narkootikumide levitamine enda erinevate ahelate ja edasiandjatega on keeruline nähtus, kuna narkootikumide edasiandjate võrgustikud ja roll on ahelas muutuvad.⁵²

⁵⁰ Coomber, R (viide 49).

⁵¹ Potter, G (viide 25).

⁵² *Ibidem*.

Üldistatult võib ka narkootikumide levitajad jaotada kolme kategooriasse. Esimese puhul on tegemist nii-öelda vabakutseliste levitajatega – neil puudub formaalne hierarhia ja tööjaotus, iga inimene on iseenda ülemus. Tegemist on lühiajaliste projektidega ja kuna erinevate edasimüüjate vahel puudub omavaheline seos, siis võivad tekkida konfliktid ja olla kaasatud vägivalda kasutamine. Tavapäraselt on tegemist isikutega, kes ise tarvitavad ja kes toovad turule uusi aineid. Teise kategooriasse kuuluvad sotsiaalsete suhete alusel toimivad tegutsejad, kuhu võivad kuuluda näiteks rassi, rahvuse, naabruskonna, sõbruskonna ja perekonnasuhete alusel toimivad kooslused. Puudub spetsiifiline organisatsiooni kompleksus ja tööjaotus, kuid on võimalik, et on keegi, kes tegevust juhib. Eesmärk võib olla teenida raha, kuid tavapäraselt ei ole tegemist eesmärgiga saada rikkaks. Kolmandasse kategooriasse kuuluvad ärilise mudeliga levitajad, kus esineb nii hierarhiline- kui ka tööjaotus. Inimesi seob eesmärk teenida raha, madalamal tasemel „töötajaid“ hoitakse paljudest olulistest ja riskantsetest protseduuridest teadmatuses. Sageli ei kohelda viimaseid ausalt, rikutakse kokkuleppeid ja kasutatakse neid ära. Organisatsiooni eesmärk on teenida raha omanikele, mitte tagada nende „töötajate“, perekondade ja naabruskondade heaolu, nagu see võib olla sotsiaalsete suhete alusel toimivate levitajate koosluste puhul.⁵³

Natarjan ja Belanger on narkootiliste ja psühhotroopsete ainete levitajad jaotanud nelja kategooriasse. Esimesse kuuluvad vabakutselised levitajad, mida iseloomustab mittehierarhilisus ja väiksus. Teise kategooriasse kuuluvad nii-öelda pereärid, mida iseloomustab kindel struktuur ja autoriteet ning usalduslik suhe tulenevalt peresidemetest. Kolmanda kategooria moodustavad kohalikud ärid, mida iseloomustab paindlik organisatsioon ning mida seob rahvus, usk, rass või naabruskonna lähedus. Neljandasse kategooriasse kuuluvad korporatsioonid ehk suured ärilised ühendused, kus on formaalne hierarhia ja hästi eristatav tööjaotus.⁵⁴

Dorn, Levi ja King jaotavad kaubitsejad kolme kategooriasse, milleks on poliitilis-militaarsed ühendused, mida iseloomustavad poliitilised eesmärgid, ärielistel eesmärkidel tegutsevad edasiandjad ja nende kooslused, kes on ajendatud soovist teenida kasumit ning seiklejad, keda iseloomustab valmidus võtta kõrgeid riske.⁵⁵

Eeltoodud jaotuste alusel võib märgata, et narkootikumide levitajat üheks iseloomustavaks asjaoluks võib olla see, kas isik seab oma eesmärgiks saada ja saab uimastite edasiandmise eest

⁵³ Curtis, R., Wendel, T (viide 19).

⁵⁴ Desroches, F. Research On Upper Level Drug Trafficking: A Review. – The Journal of Drug Issues Fall 2007, lk 827-844.

⁵⁵ *Ibidem*.

varalist kasu, täpsemalt raha. Nimetatud asjaolu käesoleva töö praktilises osas ka täpsemalt analüüsitakse.

Käitlejate ja nende koosluste tüpoloogiate esitamisel on oluline meeles pidada, et aja jooksul need muutuvad – turule ilmuvad uued levitajad, kes kasutavad nii vanasid meetodeid kui ka uusi lahendusi, teadaolevaid lähenemisi kombineeritakse. Samuti sõltub käitlejate ja nende koosluste jaotamine erinevatesse kategooriatesse sellest, milliste riikide või piirkondade juhtumeid kategoriseeritakse. Näiteks ei ole töö autori hinnangul käesoleval ajal asjakohane kategoriseerida käitlemise juhtumeid Eestis jaotuses, kus üheks kategooriaks on poliitilis-militaarsed ühendused. Seevastu võib selline kategoriseerimine olla asjakohane näiteks Lõuna-Ameerikas. Tegemist on samas olukorraga, mis on pidevas muutumises, mistõttu võib olla keeruline konkreetsete praktikast tulenevate juhtumite puhul jagada käitlejad rangelt kindlasse kategooriasse.

Narkootiliste ja psühhotropsete ainete ebaseadusliku käitlejat iseloomustavaks asjaoluks võib olla seega ka käitleja tegutsemine iseseisvalt või tema seotus suurema organisatsiooniga.

Analüüside tulemusel on leitud, et Euroopas on marihuanaanaturud enamasti iseloomustatavad väikeste organisatsioonidena, kellel on vähesed seosed organiseeritud kuritegevusega. Teisalt on näiteks Tadžikistani herooiniturg enamasti juhitud struktureeritud kuritegelike gruppide poolt, kes on tugevalt seotud poliitilise süsteemiga. Kui herooiniturg hõlmab endas pikka rahvusvahelist levitamise ahelat, siis kanepiturg on tavapäraselt lühikese ahelaga ja uimastit kasvatatakse samas riigis. Jõuline õiguskaitse, mida iseloomustab kõrge risk vahele jääda ja ranged karistused, mõjutavad turgu määral, et tegutsetakse pigem väikestes gruppides, et vähendada riski, et keegi grupeeringust informatsiooni välja annab.⁵⁶ Seega lisaks erinevustele turuahelatel tootjast tarbijani võib narkootilise aine edasiandmine konkreetse ahela sees erineda selle poolest, kas käitleja tegutseb üksi või koos teiste isikutega.

Pearsoni hinnangul on nõrka jaemüügi tasandil narkootikumide levitajad sellised isikud, kes müüvad narkootikume lõpptarbijatele. Sellisel tasandil narkootiliste ainete edasiandjaid saab jagada kolme rühma – nii-öelda päris diilerid (*real dealers*) ehk üksnes ärielistel eesmärkidel tegutsevad käitlejad, sotsiaalsed varustajad (*social suppliers*) ehk käitlejad, kes annavad narkootilisi aineid edasi enda tutvusringkonnas ja kellel puudub majandusliku kasu saamise eesmärk või ei ole see peamine ning Pearsoni arvamusel kohaselt madalaimal tasemel käitlejad

⁵⁶ Reuter, P. Drug Markets and Organized Crime. – The Oxford handbook of organized crime January 2014.

ehk kasutajad-edasiandjad (*user-dealers*), kes müüvad narkootilisi aineid teistele, eesmärgiga saada ise narkootilisi aineid.⁵⁷

Kokkuvõtlikult on narkootikumide levitajate osas esitatud erinevaid tüpoloogiaid, mis võivad aja jooksul muutuda ja areneda, omavahel põimuda. Käitlemise ahel kui ka ahela sees paiknev organisatsiooniline jaotus sõltub nii narkootilisest ainest kui ka piirkonnast, kus käitleja tegutseb. Käesoleva magistr töö empiirilise uurimuse andmeid silmas pidades võib narkootilise aine käitlejaid jagada nii-öelda kasutajateks-edasiandjateks ja ärilistel eesmärkidel tegutsejateks. Samas ka need tüübid võivad olla omavahel põimunud. Töö autori hinnangul võib olla oluline roll sotsiaalsete suhete alusel tegutsevatel käitlejatel, kuid käesoleva uuringu andmeid kasutades ei ole süüdimõistetuid võimalik sellesse kategooriasse jagada, kuna kohtuotsustes pole isikute sotsiaalseid suhteid enamjaolt kajastatud. Arvestades uurimuse aluseks olnud piirkonda võib aga eeldada, et sotsiaalsete suhete alusel käitlejad ei tegutse tulenevalt rassilisest või usulisest ühtekuuluvusest, pigem võib eeldada, et tegemist on sõprusringkondade, koolikaaslaste või muu taolise alusel moodustunud seltskondadega.

Eelnevalt esitatud tüpoloogiate kirjeldusest nähtuvalt võib narkootilise ja psühhotroopse aine käitlejat iseloomustavaks teguriks olla asjaolu, kas käitleja ise uimasteid tarvitab või mitte. Narkootiliste ainete tarvitamisel ja üldisel kuritegude toimepanemisel on olemas seos – mõlemad on enamasti levinud noorte, kuni kolmekümnendates eluaastates, ja ühtlasi ka meeste seas.⁵⁸ Nimetatust võib järeldada, et narkootiliste ja psühhotroopsete ainete käitleja, kes ise ka nimetatud aineid tarvitab on sarnaselt üldisele määratlusele „kurjategijast“ nooremaealine meesterahvas. Ka Norras läbiviidud uuringus, mille käigus intervjueriti uimastite käitlemise eest vanglakaristust kandvaid isikuid, nähtus, et süüdimõistetute keskmiseks vanuseks oli 36 eluaastat, minimaalseks 20 aastat ja maksimaalseks 50 aastat.⁵⁹

Lisaks seostatakse narkootikumide tarvitajaid ka teist liiki kuritegude toimepanemisega – varavastaste kuritegude toimepanijad panevad viimaseid tegusid toime selle jaoks, et osta narkootikume või kasutatakse varavastastest tegudest saadud tulu muuhulgas ka narkootikumidele. Samuti on leitud, et prostitutsioon võib olla narkootikumide ostmise finantseerimise meetodiks või tuleneb uimastite tarvitamine prostitutsioonist tingitud meetmete ja kahjude leevendamisest. Uimastite tarvitamist on seostatud ka vägivaldsete kuritegude

⁵⁷ Coomber, R (viide 49).

⁵⁸ Hough, M. Drugs misuse and the criminal justice system: a review of the literature. – London: Home Office 1996.

⁵⁹ Shammas, V. L., Sandberg, S., Pedersen, W. Trajectories to mid- and higher-level drug crimes. Penal Misrepresentations of Drug Dealers in Norway. – British journal of criminology July 2014, lk 592-612.

toimepanemisega.⁶⁰ Vägivalla kasutamise seos narkootikumidega sõltub narkootilisest ainest. Vägivalla kasutamist ei seostata kanepi ja opiaatide tarvitamisega, samas amfetamiini ja kokaiini tarvitamine võib viia ärevuse, psühhootiliste sümptomite ja paranoiaide tekkimiseni.⁶¹

Eeltoodule tuginedes võib järeldada, et ebaseaduslike uimastite käitleja, kes ka ise nimetatud aineid tarvitab, on tõenäolisemalt seotud ka teist liiki kuritegude toimepanemisega. Kuid mitte ainult tarvitajatest uimastite käitlejad ei ole seotud ülejäänud kuritegevuse liikidega. Rohkem kui pooled kuritegelikud ühendused Suurbritannias, mis tegelevad narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ebaseaduslike käitlemisega on uurimuste kohaselt seotud teiste kuriteoliikidega. Näiteks seostatakse narkokaubandust inimkaubandusega, kuna ühel juhul kontrollitud liikumisteed võimaldavad samu teid kasutada ka teise kuriteo puhul. Samuti on narkootikumidega kaubitsejad seotud vargustega ja varastatud asjade müümisega.⁶² Narkokuritegevust iseloomustab äriline ja sihikindel suhtumine – on väidetud, et narkootikumid on nimetatu tõttu organiseeritud kuritegevuse selgrooks.⁶³

Vägivald on üks primaarsetest murekohtadest ühiskonnas üle kogu maailma ja ebaseaduslikku uimastikaubandust peetakse samuti selle oluliseks põhjuseks, eriti linnapiirkondades. Vägivallakasutust narkokaubanduses peetakse alguse saanuks narkootikumide tarvitajatest, kes kasutasid vägivalda tulenevalt uimastite mõju all tekkinud psühhosist, kuid aja jooksul on seda hakatud nägema kui olulist osa võimuvõitluses ja narkootikumide turu osa üle kontrolli saamises. Paljudes erinevates piirkondades tegutsevad grupeeringud või kartellid, kes saavad oma peamise sissetuleku ebaseaduslikust narkokaubandusest on olulisel määral seotud vägivallakuritegudega, sh tapmistega. Uuringud on näidanud, et Chicagos tegutsevatest narkootikumidega kaubitsevate grupeeringute tegevusest 25% hõlmavad vägivallakasutust ja tapmisi.⁶⁴

Seega võib järeldada, et narkootilise või psühhotroopse aine käitleja on suure tõenäosusega seotud ka teist liiki kuritegude toimepanemisega, olenemata sellest, kas käitleja ise uimasteid tarvitab või mitte.

⁶⁰ Hough, M (viide 58).

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Dorn, N., Levi, M., King, L. Literature review on upper level drug trafficking. – London: Home Office 2005.

⁶³ Shammass, V.L, Sandberg, S., Pedersen, W (viide 59).

⁶⁴ Rowell, G. jt. Effect of drug law enforcement on drug market violence: a systematic review. - International Journal of Drug Policy 2011.

1.4. Karistuspoliitika narkokuritegude osas

Kriminaalpoliitika kui tegevuse objekt on kuritegevus. Kriminaalpoliitika täidab ülesannet määratleda karistusõigust, öelda ühiskonnale, milline hälbiv käitumine on süütegu ja milliste sotsiaalsete konfliktide lahendamiseks on vaja karistusõigust. Kriminaalpoliitika on karistusõiguse realiseerumine ühiskonnas.⁶⁵

Eesti Vabariigi karistuspoliitika narkokuritegude osas on karm. Narkootilise ja psühhotroopse aine ebaseadusliku käitlemise eest mõistetavad karistused on leitavad KarS 12. peatüki 1. jao alguses. Narkosüütegudest pannakse enim toime just narkootilise aine suures koguses ebaseaduslikku käitlemist.⁶⁶ Nimetatu tõttu on käesoleva töö uurimisobjektiks isikud, kes on just nimetatud paragrahvi alusel süüdi mõistetud ja nende suhtes tehtud kohtuotsused. Füüsilistele isikutele määratavateks karistusteks KarS § 184 lg 1 ja 2 kohaselt on vastavalt ühe- kuni kümneaastane vangistus ja kolme- kuni viieteistaastane vangistus. KarS § 184 lg-st 2¹ nähtub, et vastava tegevuse eest on võimalik määrata kuni eluaegne vangistus.

Narkootikumide käitlemise kriminaliseerimine on suhteliselt hiline protsess, mis toimus peamiselt möödunud sajandi 1960. aastate lõpus ja 1970. aastate alguses, olles tingitud narkootikumide tarbimise järsust kasvust. Täna liigub Euroopa riikide karistusõiguslik praktika eelkõige seda teed, et karistada püütakse narkootikumide müüjat – lõpptarbija jäetakse karistamata või tehakse seda diileriga võrreldes märkimisväärselt leebemalt. Sõltumata karistuspoliitikast on kogu Euroopas narkosüütegude arv näidanud pidevat kasvu.⁶⁷

Eesti Vabariigis võib uimastipoliitika tekke algusajaks nimetada 1996. aastat, kui Riigikogu ratifitseeris 1961. ja 1971. aasta uimastikonventsioonid ning võttis vastu narkootiliste ja psühhotroopsete ainete-, ravimi- ja psühhiaatrilise abi seaduse. Võeti vastu dokumente, kus peegeldus karm riiklik uimastipoliitika, mille põhilised suunad olid preventatsioon, võitlus narkokuritegevuse vastu ja olukorra osas andmete kogumine. Probleem süvenes aasta-aastalt, mistõttu kiitis valitsus 2004. aastal heaks „Narkomaania ennetamise riikliku strateegia aastani 2012“, mis pani rõhku preventatsioonile, narkomaanide ravile ja rehabilitatsioonile, ainete tarbimisest tulenevate kahjude vähendamisele, illegaalsete uimastite pakkumise

⁶⁵ Sootak, J. Kriminaalpoliitika. Tallinn: Juura 2015, lk 21-22.

⁶⁶ Registreeritud kuriteod aastatel 2003-2018 (viide 7).

⁶⁷ Ginter, J., Randmaa, P., Sootak, J. (viide 15), lk 17.

vähendamisele, narkootikumidele vanglas ja uimastiolukorra seirele. Uute leebesõnaliste dokumentide saatel jätkus aga vana repressiivne poliitika.⁶⁸

Kriminoloogias ja kriminaalpoliitikas on olnud vaidlus selle üle, kas süüteo eest määratud karistusel on preventiivne mõju ning kuidas toimib näiteks karistuste karmistamine. Niinimetatud tavalistel inimestel ja mõnelgi harrastajakriminoloogil on sageli arusaam, et igal juhul vähendab rangem karistus kuritegevust ning karistuse pehmemdamine omakorda “annab röövlitele täieliku vabaduse”. Uuringud sellist lihtsustatud lähenemist aga ei toeta.⁶⁹ Tuleb tunnistada, et ka käesoleva töö autoril oli enne põhjalikumalt teemaga tutvumist samasugune arusaam. Uuritud on ka Eesti elanike, politseinike, prokuröride ja kohtunike karistushinnanguid, millest selgus, et elanike hinnangud kurjategijate karistustele on samuti kõige rangemad.⁷⁰ Seega on üsna tavapärane, et tavakodanike seas valitseb arvamus, mille kohaselt mõjub kuritegevuse vähendamisele kõige enam karm karistus.

Üldistatult võib narkopoliitikat vaadelda kahest aspektist: repressioon ja preventatsioon. Esimene on seotud pigem rahvusvaheliselt organiseeritud kuritegevusega, mille näol on tegemist pika ahelaga, alustades narkootikumide tootmisega, läbides pikad kaubateed ja jõudes hästikorraldatud müügivõrgustiku kaudu tarbijani. Enamikus riikides, sh Eestis, on olnud karistusõigusliku regulatsiooni teravik suunatud just sinna. Preventatsioon jagatakse primaarseks, sekundaarseks ja tertsiaarseks abinõuks. Esmane on suunatud neile, kes ei ole veel sattunud narkoprobleemiga vastakuti, teisene tegeleb ohustatutega ja tertsiaarne sõltlastega. Karistusõigus tegeleb neist viimasega.⁷¹

Üldine kriminaalõigus nõuab ratsionaalsust ja humanismi, limiteerides karistuslikud vahendid üksnes juhtudele, kus selleks ei ole teistsugust võimalust. Seda iseloomustavaks asjaoluks on näiteks võimalikult väike vangistatuse arv. Narkopoliitika puhul näeme aga vastupidist suhtumist. Põhjamaades on üldiselt reaalselt mõistetavad karistused seaduse järgi pigem miinimumkaristusele lähenevad. On vaid üks erand – see on narkokuritegevus, kus kohtu poolt mõistetud karistused lähenevad seaduses määratud sanktsioonide maksimummääradele. Samas on ka Põhjamaades karistused narkokuritegude eest erinevad – Rootsisis ja Norras mõistetavad

⁶⁸ Paimre, M. Narkomaania probleemid Eesti ajakirjanduses ja poliitikas. – *Juridica*, 2010 nr 4, lk 289.

⁶⁹ Laine, M. (viide 14), lk 99.

⁷⁰ Sööt, M-L., Salla, J. Karistushinnangud. Kokkuvõte Eesti elanike, politseinike, prokuröride ja kohtunike karistushinnangutest. – https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/karistushinnangud._kokkuvote_eesti_elanike_politseinike_prokurori_de_ja_kohtunike_karistushinnangutest.pdf, Justiitsministeerium, 2014 (22.03.2020).

⁷¹ Ginter, J., Randmaa, P., Sootak, J. (viide 15), lk 17.

karistused on pigem karmimad, Taanis leebemad.⁷² Vangistatute seas on Norras 30% isikutest mõistetud süüdi just narkokuritegude toimepanemise eest – samas kui varavastaste tegude eest on süüdimõistetuid 22% ja vägivaldsete kuritegude eest on süüdimõistetuid 21%.⁷³

Põhja-Ameerikas on samuti uuritud narkokuritegevuse tõkestamiseks mõeldud karmide karistuste mõjusust ja ka nende määramise põhjuseid. Nixoni 1968. aasta presidendikampaania ajal ja hiljem ka valgel majal oli kaks vaenlast – sõjavastased ja mustad. Poliitikud teadsid, et on võimatu vastavaid inimgrupe ja nendesse kuulumist muuta ebaseaduslikuks, kuid pannes rahvast seostama sõjavastaseid inimesi ehk hipisid marihuaanaga ja mustanahalisi inimesi heroiiniga, karistades mõlemaid karmilt, oli võimalik lõhkuda nende kogukondi. Nende juhte oli võimalik arreteerida, nende kogunemisi segada. Samal ajal olid poliitikud teadlikud, et kogu olukorras valetatakse narkootikumide osas.⁷⁴

Vaatamata sellele, et eeltoodud põhjused narkokuritegevuse eest mõistetavatele karmidele karistustele käesoleva töö autori hinnangul ei ole tänapäeval pädevad Põhja-Ameerikas ja ka ülejäänud maailmas, on mõistetavad karistused jäänud endiselt karmiks.

Teadlased on püüdnud küsida küsimust, kui edukas on repressiivne narkootikumidega seotud kuritegevuspoliitika olnud. Ühest kokkulepet antud vastuses ei ole, kuna ametlik statistika ei anna piisavalt informatsiooni reaalse olukorra osas, et mõista selle edukust või läbikukkumist. Rootsi narkopoliitika osas on vastav komisjon võtnud seisukoha, et seni toimunud narkopoliitikat peab jätkama ja veel enam karmistama. Samas on mitmed Skandinaavia teadlased tõestanud, et mitte ükski narkopoliitika eesmärkidest ei ole realiseerunud. Karm narkopoliitika on vastupidiselt põhjuseks ühiskonna vaesumisele. On tehtud uuringuid karmi narkopoliitika tulemuste osas Rootsis, võrreldes tulemusi leebet narkopoliitikat rakendava Hollandiga. Tulemused on näidanud, et nende riikide vahel ei ole märgata erilisi lahknevusi seoses narkootikumide olukorraga. Samuti on teise uuringu puhul jõutud järelduseni, et tööendeid selles osas, et karm narkopoliitika aitaks lahendada uimastiprobleemi, ei ole. Tulemusi on andnud vaid kindel sekkumine ja ravi. Seega on Rootsi vastav narkopoliitikaga tegelev komisjon ja teadlased erineval arvamusel narkopoliitika tulemuste osas. Mis on aga kindel, on

⁷² Träskamn, P.O. Drug Control and Drug Offences in the Nordic Countries: A Criminal Political Failure too often Interpreted as a Success. – *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 2006, lk 236–256.

⁷³ Shammas, V.L., Sandberg, S., Pedersen, W (viide 59).

⁷⁴ Eremin, A.A., Petrovich-Belkin, O.K. The 'War on Drugs' Concept as the Basis for Combating Drugs in the Western Hemisphere. – *Central European Journal of International and Security Studies* 2019, 13, no. 2, lk 31–47.

see, et Skandinaavias ei ole õnnestunud saavutada narkootikumidest vaba ühiskonda, mis eesmärgiks on seatud.⁷⁵

Tänapäevase teadlaste ja ekspertide seisukoha kohaselt peab ebaseaduslike uimastitega võitlemisel tegelema nii narkootikumide nõudluse kui ka pakkumisega. Varasemate narkopoliitiliste tegevustega viga ongi seisnenud selles, et tegeleti peamiselt pakkumise vähendamise – narkokaubanduse tõkestamisega kontrollide, reidide ja vahistamistega. Sellised meetmed tegelesid peamiselt narkootikumide levitajatega lõpptarbijale kõige lähemal astmel, kuid puutumata jäid kõrgematel tasemetel paiknevad narkokaubitsejad. Samas vaid pakkumisega tegelemine viis järjest kasvava nõudluseni. Lisaks on narkokaubandus tugevate sotsiaalsete juurtega, mistõttu on seda raske tõkestada, kui jäetakse tähelepanu pööramata selle tugevale sotsiaalsele elemendile. Samuti on väidetud, et aja veetmine kinnipidamisasutustest ei oma kinnipeetutele positiivset mõju – enamik kinnipeetavaid kasutavad seal viibitud aega, et leida uusi kontakte kriminaalses maailmas, et ühendada ebaseaduslik äritegevus, kui nad on taas vabaduses. Kui leebe või mõõduka riskiga kurjategija satub kinnipidamisasutusse, siis on tema võimalused hiljem reintegratsiooniks ühiskonda drastiliselt langenud, muutes organiseeritud kuritegevuses osalemise lihtsaimaks ja vahel ka ainsaks võimaluseks, kuidas edasi minna. Sama kehtib ka uimastisõltlastele – vangla ei paku tervislikku keskkonda, kus sõltuvusest üle saada.⁷⁶

Üle 20 aasta tagasi esitas Dorn väite, et pikaajalised vangistused narkokuritegevuse eest ei täida enda eesmärki. Nende karistuste ennetuslik pool ei ole tuvastatav ning neid on kallid ülal pidada. Eelneva tõttu tekkis küsimus, miks meil siis on sellised karistused. Antud küsimus on endiselt relevantne.⁷⁷

Karmid karistused ja suurel määral inimeste vangistamine, mis olid esmased meetmed narkootikumide vastases võitluses, on vananenud. Üha enam teadlasi ja poliitikuid eelistavad rahvusvahelise narkootikumidega seotud probleemide lahendamisel mitmetasandilisi lähenemisi, mis tasakaalustavad õiguskaitse ja sotsiaalpoliitilised vaatenurgad.⁷⁸ Sellise lähenemisviisi puhul on oluline tegeleda nõudluse vähendamisega narkootiliste ainete osas. Nagu ülal viidatud, on narkootikumide levitamise tõkestamisel toonud tulemusi vaid kindel sekkumine ja ravi. Ravivõimaluste kasutamine konkreetselt käesoleva magistritöö raames käsitletava teema kohaselt saab olla võimalik üksnes selliste käitlejate puhul, kes annavad

⁷⁵ Träskamn, P.O. (viide 72).

⁷⁶ Eremin, A.A., Petrovich-Belkin, O.K (viide 74).

⁷⁷ Shammas, V.L, Sandberg, S., Pedersen, W (viide 59).

⁷⁸ Eremin, A.A., Petrovich-Belkin, O.K (viide 74).

narkootilisi või psühhotroopseid aineid edasi eesmärgiga saada ise enda tarbimiseks narkootikumide. Samas ravivõimaluste kasutamine narkokuritegevuse tõkestamise ühe meetodi ehk nõudluse vähendamise tegelemise näol on kahtlemata tegemist asjakohase meetmega ka teist liiki kuritegude toimepanijate puhul, kes on narkootikumide tarvitajad või sõltlased.

Sõltlastest käitlejate puhul on KarS § 69² või § 75 lg 2 p 5 kohaselt võimalik asendada vangistus raviga, mõlemal juhul määratakse ravi üksnes süüdlase nõusolekul.⁷⁹ Oluline on ka märkida, et käesoleva magistritöö uuritavate kohtulahendite raames on sobiv vaid karistuse täielik või osaline tingimuslikult täitmata jätmine KarS § 74 kohaselt koos KarS § 75 lg 2 p-s 5 märgitud lisakohustuse määramisega, kuna KarS § 69² puhul on võimalik asendada kuni kahe aasta pikkust vangistust, mis on lühem kui KarS § 184 lg 2 puhul määratav minimaalne karistus.

Välisriikides on tehtud uuringuid, milles on jõutud kindlale järeldusele, et narkomaaniaravi vangistuse alternatiivina õigustab end – lisaks sõltuvusest võõrutamisele või selle kontrolli alla saamisele toob see kaasa ka retsidiivsuse vähendamise.⁸⁰

Samas on hiljem uuritud ka kohustusliku narkoravi efektiivsust, mille puhul on vaadeldud ravijärgset narkootikumide kasutamist ja korduvkuritegude toimepanemist. Analüüsitud uurimused hindasid kohustuslikku ravi, arvestades nii lühi- (nt 21 päeva) kui ka pikaajalisi (nt 6 kuud) raviprogramme statsionaarsetes uimastite võõrutusravi pakkuvates asutustes, ravi vastavas kommuunis (*community based treatment*), ambulatoorset ravi, mis põhineb grupitööl ja vanglas teostatavat ravi. Kolme uuringu tulemusel leiti, et kohustuslikul ravil võrreldes tingimusliku vangistusega kaasneva sekkumisega ei ole erilist efektiivsust. Kahe uurimuse puhul jõuti ebamääraste tulemusteni, kuid tulemusi ei võrreldud kontrollgrupiga. Kahes uurimuses tuvastati, et kohustuslikul ravil on negatiivsed mõjud arvestades korduvat kuritegude toimepanemist. Kahe uurimuse puhul leiti, et kohustuslikul ravil on positiivsed mõjud narkootikumide tarvitamisele ja korduvate kuritegude toimepanemisele.⁸¹

Kohustusliku ravi negatiivset mõju iseloomustas uurimus, mis viidi läbi Taiwani vanglas. Tegemist oli raviga, mille puhul ravi katkestamisel oli kinnipeetav kohustatud ravi uuesti alustama, kuni selle eduka lõpetamiseni ning vabanemisjärgselt oli isik kohustatud hüvitama

⁷⁹ Pikamäe, P. KarS Komm vlj § 69²/5, § 75/2.3.2.

⁸⁰ Ahven, A. Narkomaaniaravi vangistuse alternatiivina. Uuringu aruanne. – https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/narkoravi_vangistuse_alternatii_vkaristusena._justiitsministeerium._2007.pdf, Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika osakond, Tallinn 2007 (22.03.2020).

⁸¹ Werb, D., jt. The effectiveness of compulsory drug treatment: A systematic review. - International Journal of Drug Policy 2016, 28, lk 1-9.

raviga seotud kulud. Uuringu autorid leidsid, et isikud, kes vastavat ravi said, panid märkimisväärselt suurema tõenäosusega vabanemisjärgselt toime uue kuriteo või alustasid uuesti narkootikumide tarvitamisega, kui need isikud, kes vastavat ravi ei saanud. Uuringu tulemusel leiti, et Taiwani kohustuslik ravisüsteem vajab reformimist.⁸²

Kokkuvõtlikult on olemas piiratud määral teaduslikku kirjandust, mis on uurinud kohustuslikku narkoravi. Tõendid ei kinnita, et kohustuslikul narkoravil on üldkokkuvõttes positiivne mõju, osade uuringute puhul on nähtav tekitatav kahju. Narkootikumidega seotud süütegude vähendamiseks on oluline seada esikohale ravi, mis toimub vabatahtlikkuse alusel.⁸³

Mõnede uuringute kohaselt on vabatahtlik ravi sama efektiivne kui ravi, mis süüdimõistetud isikud endale ise mõne lisakohustuse raames valmis võtma on. Samas on tõstatatud küsimus kriminaalprotsessi käigus toimuva sekkumistegevuse osas. Kuna kriminaalõigussüsteem on juba selle olemusest lähtuvalt kohustuslik, siis tekib küsimus, kas selle käigus toimunud ravi või sekkumistegevus on selle kohustuslikkuse tõttu vähem efektiivne. On leitud, et narkootikumide kuritarvitajaid on väga keeruline saada rääkima enda narkootikumide tarvitamisest, kui sekkumistegevus toimub kriminaalõiguse süsteemi raames. Süüdimõistetud on ettevaatlikud rääkides kriminaalhooldajatega enda ebaseaduslikust narkootikumide kasutamisest, kui on võimalus, et selle tõttu järgneb raskem karistus enne süüdimõistva otsuse tegemist või kriminaalhoolduse jooksul, kui see võib tähendada kriminaalhoolduse reeglite rikkumist ja kohtuga tehtud kokkulepete murdmist. Üks tehtud uuringutest näitas, et narkootikumide tarvitamise kontroll tuvastas 17 korda rohkem kokaiini tarvitamist, kui kriminaalhoolduse all olevad isikud sellest intervjuude käigus teada andsid.⁸⁴

Kokkuvõtlikult peetakse üha enam uimastisõitlaste puhul rakendatavaks meetmeks alternatiivina reaalsele vangistusele ravivõimalust. Samas ei saa olla tegemist tahtevastase raviga. Küsimus selles osas, kas süüdistatava kriminaalõigussüsteemi raames võetud kohustus alluda sõltuvusravile on aga tulenevalt selle kontekstist täielikult vabatahtlik ja seega efektiivne, on käesoleva töö autori hinnangul õigustatud. Laialdasem narkomaaniaravi ja selle hõlpsam kättesaadavus võib avaldada positiivset mõju narkootikumide nõudluse vähendamisele, mis on oluline aspekt narkootikumide leviku tõkestamisel. Samas on asjakohane küsida, missugune karistus on efektiivne näiteks isikute puhul, kes ise narkootikume ei tarvita, kuid levitavad neid eesmärgiga teenida hõlpsal viisil suurt tulu.

⁸² Werb, D., jt (viide 81).

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ Hough, M (viide 58).

1.5. Korduvalt narkokuritegude eest süüdimõistetud isikud

Käesolevas alapunktis keskendutakse olukordadele, mille puhul narkootilise või psühhotroopse aine ebaseadusliku käitlemise eest süüdimõistetud isik omab varasemat karistust narkokuriteo toimepanemise eest. Karistusseadustiku kohaselt on tegemist KarS § 184 lg 2 p 2 juhtumitega, mille puhul on isik varasemalt KarS 12.peatüki 1. jaos sätestatud kuriteo toimepanemise eest süüdi mõistetud.

Ameerika Ühendriikides on korduvate narkokuritegude toimepanemise eest määratavad karistused oluliselt pikemad, kui esmased karistused. Näiteks olukorras, kus süüdistatav on varasemalt süüdimõistetud narkootikumide omamise eest on korduva teo puhul võimalik muidu maksimaalselt 10 aasta pikkune vangistus pikendada kuni 20 aasta pikkuseks vangistuseks. Korduvate kuritegude toimepanijatele lisatakse mõistetava karistuste hulka nii-öelda täiustusi (*recidivist enhancement*) ehk sel moel on võimalik määrata korduvatele kurjategijatele oluliselt rangemaid karistusi. Vastavad täiustused on korduvate kuritegude toimepanemise puhul märgitud õigusnormides, mistõttu on nende rakendamine kohustuslik. Sellise nähtuse pooldajad väidavad, et nimetatud karistused korduvate kuritegude toimepanijatele on olulised saatmaks sõnumit inimestele, et kui käitute korduvalt õigusvastaselt, siis saate ka karmimad karistused.⁸⁵

Eeltoodu võrdluseks saabki Eesti kontekstis tuua näiteks KarS § 184 lg 2 p 2, mille puhul on määratav karistus kolme- kuni viieteist aasta pikkune vangistus, sama paragrahvi esimese lõike puhul ehk esmasel kuriteo toimepanemisel on määratav karistus ühe- kuni kümneaastane vangistus. Samas tuleb märkida, et ka ühe kriminaalasja raames vastava teo korduvate episoodide toimepanemisel rakendub koheselt KarS § 184 lg 2 p 2 ja seega ka karmim karistusmäär.

Ameerika Ühendriikides korduvate kuritegude toimepanemise eest määratavate täiustuste põhjenduseks tuuakse asjaolu, et isikud, kes panevad toime korduvkuritegusid, on suurema tõenäosusega retsidiivsemad ka tulevikus ja selle tõttu peavad kandma karmimaid karistusi, et ära hoida tulevikus toimepandavaid kuritegusid. Kriitikud väidavad aga, et on vähe tõendeid, et pikemad karistused tegelikult ka aitavad tulevasi kuritegusid ära hoida. Osade uurimuste kohaselt ei mõjuta karistuse pikkus retsidiivsust. Vastupidi – inimesed, kellele määratakse vanglakaristus, panevad toime uusi kuritegusid suurema tõenäosusega, kui isikud, kellele

⁸⁵ Russell, S. F. Rethinking Recidivist Enhancements: The Role of Prior Drug Convictions in Federal Sentencing. – University of California Davis Law Review vol 43, 2009, lk 1135-1233.

määratakse alternatiivkaristus – eriti arvestades narkokurjategijaid. Samuti mõjutavad uurimuste kohaselt pikemad vangistused isikuid panema toime rohkem korduvaid kuritegusid võrreldes isikutega, kellele vangistuse asemel määratakse ravi.⁸⁶

Lisaks väidavad täiustuste pooldajad, et kurjategijaid ühiskonnast eraldades on võimalik hoida isikut korduva teo toimepanemise eest kindlal ajaperioodil, kui isik on vanglas.⁸⁷ Esitatu annab alust aga küsida, kas vangistus aitab kuritegusid ära hoida seni, kuniks isik vangistuses viibib või ka tulevikus, vähendades üldist kuritegevuse toimepanemist. Kui see on nii ka viimasena mainitud juhul, siis on asjakohane küsida, kas vangistus on kuluefektiivne ning ka sotsiaalselt efektiivne.⁸⁸

Samuti on nimetatud karistuste täiustuste pooldamiseks esitatud arvamus, mille kohaselt korduvkurjategijatele määratavad raskemad karistused mõjutavad isikuid kuritegusid mitte toime panema karistuste üldpreventiivse mõju tõttu. Selle osas on aga eriarvamusi, kuna enamik inimesi ei ole karistustest teadlikud või ei arva, et tegu toime pannes võivad nad ka vahele jääda. Teiste uuringute kohaselt karistuste pikkus üldpreventiivset mõju ei avalda.⁸⁹

Tulenevalt sellest, et isiku vangistamisega kaasneb ühiskonnale suur majanduslik kulu, oleks töö autori hinnangul vajalik uurida, kas vastav kulu on proportsionaalne väidetavalt saadava kasuga sellest, et kurjategija on teatud ajaperioodiks, narkokuritegude puhul sageli pikkadeks aastateks, ühiskonnast eraldatud ja ei saa uusi kuritegusid toime panna. Samuti on käesoleva töö autori hinnangul küsitav karistuse preventiivne mõju – kui süüdimõistetud on narkokuriteo eest ühel korral karistatud, mistõttu teadlik seaduses sätestatud karistusmäärade, mis on üldiselt ranged, siis kas karistusmäär omab ennetuslikku mõju, kui isik paneb samalaadse kuriteo uuesti toime.

Enamik Ameerika Ühendriikide kohtunikke leiab, et karistused, mis määratakse narkokuritegude toimepanemise eest on liiga karmid. Arvestades toimepandud tegude tõsisust on narkootikumidega seotud süütegude eest mõistetavad karistused ebaproportsionaalselt ranged.⁹⁰

Kriminaalse käitumise uuringutes on olnud põhiliseks küsimuseks see, kas ja missugune karistus paneb isikuid tulevikus vähem kuritegusid toime panema. Uuringute tulemused on

⁸⁶ Russell, S. F. (viide 85).

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ Hough, M (viide 58).

⁸⁹ Russell, S. F. (viide 85).

⁹⁰ *Ibidem*.

olnud erinevad. Mõnedes uuringutes on leitud, et isikuid, keda on karmimalt karistatud, panevad väiksema tõenäosusega toime uue kuriteo. Teised uuringud on välja toonud, et just karmimaid karistusi kandnud inimesed panevad toime uusi kuritegusid. Mõnel juhul ei leita karistuse ja korduvate kuritegude vahel üldse seost.⁹¹

Samuti Ameerika Ühendriikides Columbia ringkonnas tehtud uurimuses püüti jõuda järelduseni, kas korduvate narkokuritegude toimepanemist mõjutab asjaolu, kui karm karistus isikutele eelnevalt määrati. Selleks võrreldi kahe kohtuniku kohtuotsuseid ja süüdimõistetuid, kellele karistused määrati. Ühel juhul oli kohtunik oma otsustes rangem, määrates pikemaid karistusi, teisel juhul leebem, määrates lühemaid karistusi. Uurimuse tulemusena selgus, et vangistuse ja tingimisi vangistuse ajaline kestvus ei oma märgatavat tulemust korduva kuriteo toimepanemisel. Uuringud viitavad sellele, et vähemalt narkokuritegude eest süüdimõistetud isikud ei ole mõjutatud vangistuse ja tingimisi vangistuse kestvusest edaspidisest kuritegelikust käitumisest hoidumise mõttes. Välja toodi, et traditsiooniliselt mõistetavad karistused nagu vangistus ja tingimisi vangistus omavad korduvate kuritegude toimepanemisel vähem mõju, kui näiteks ravivõimalused, mida pakuvad spetsiaalselt narkosüütegudega tegelevad õiguskaitseasutused (*Drug Courts*).⁹²

Ebaseadusliku uimastikaubanduse vähendamiseks on leitud palju efektiivsemaid meetodeid kui pikk vangistus. Narkootikumide levitajate puhul, kes on iseseisvad kaubitsejad ja kelle tegevuses ei seisne vägivallakasutus, on proovitud lähenemist, mille puhul antakse isikule võimalus senisest elust pääseda – isik viiakse kokku õiguskaitse ametnike, sotsiaaltöötajate, kogukonnas tuntud ja hinnatud isikute, varasemate kurjategijate ja muude isikutega, kes mõju võiks avaldada – vanemad, sugulased, jt. Narkokaubitsejale antakse teada, et ta on kogukonna jaoks oluline liige ja kaubitsemine peab lõppema, isikule pakutakse vajalikke sotsiaalteenuseid. Seejärel esitatakse isikule ultimaatum – antakse teada, et isiku osas on asitõendeid, mis annavad alust isikut süüdi mõista narkokuritegudes, kuid vastavate menetlustega ei minda edasi, see justkui külmutatakse, kui isik lõpetab narkootikumidega kaubitsemise. Uurimused eeltoodud projekti osas näitavad, et selline lähenemine on kaasa toonud kuritegevuse languse.⁹³

Eeltoodule tuginedes võib järeldada, et korduvate narkootikumidega seotud kuritegude toimepanemise vähendamisel pigem ei avalda positiivset mõju pikad vangistused, lisaks on

⁹¹ Green, D. P., Winik, D. Using Random Judge Assignments to Estimate the Effects of Incarceration and Probation on Recidivism among Drug Offenders. – *Criminology* October 2009.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ Russell, S. F. (viide 85).

vastavatega kaasnev kulu ühiskonnale suur. Katsetada tuleks uuenduslikke meetodeid, mis korduvkuritegevust ja narkootikumide levikut tõeliselt tõkestada võiks.

2. NARKOOTILISE JA PSÜHHOTROOPSE AINE SUURES KOGUSES EBASEADUSLIK JA KORDUV KÄITLEMINE PÄRNU MAAKOHTU KOHTULAHENDITES

2.1. Uuringu metoodika

Käesoleva magistritöö raames on analüüsitud 113 Pärnu Maakohtu 12.01.2006-30.09.2019. aastal kuulutatud kohtuotsust, mille kohaselt on isikud süüdi mõistetud KarS § 184 lg 2 p 2 järgi kvalifitseeritud teo toimepanemises. Analüüsitud on kõiki nimetatud ajavahemikul tehtud ja avaldatud vastava paragrahvi alusel süüdimõistetud isikute osas mõistetud kohtuotsuseid, milles süüdimõistetud isik on tuvastatav ning mis on kättesaadavad elektroonilisest Riigi Teataja otsingusüsteemist.

Kokku mõisteti erinevaid isikuid KarS § 184 lg 2 p 2 alusel süüdi 164. Üheksal juhul mõisteti sama isik süüdi sama paragrahvi alusel Pärnu Maakohtu poolt eelnevalt märgitud ajavahemiku jooksul 2 korda ja 5 juhul 3 korda. Seega kokku analüüsiti 183 isiku osas koostatud süüdimõistvat kohtuotsust ehk juhtumit, sealhulgas vastavalt eelnevalt märgitule mõnede isikute osas koostati mitu süüdimõistvat kohtuotsust. Sellest johtuvalt siin ja edaspidi on analüüsi aluseks võetud koguarv 183, kui ei ole nimetatud teisiti.

Lisaks analüüsiti eeltoodud otsustega süüdimõistetud isikute varasemaid ja hilisemaid kriminaalajades tehtud süüdimõistvaid kohtuotsuseid, mis olid elektroonilisest Riigi Teatajast kättesaadavad, et selgitada välja, kas ja missuguseid kuritegusid on isikud toime pannud enne ja pärast narkootilise aine käitlemise toimepanemist ning missuguseid karistusi on isikutele mõistetud. Samuti analüüsiti valimi moodustanud isikute süüdimõistmisele järgnevaid kohtulahendeid, mis kajastasid süüdimõistetute tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamise küsimusi. Kokku analüüsiti seega lisaks eelnevalt nimetatud Pärnu Maakohtu kohtuotsustele 35 Harju Maakohtu kohtulahendit, 32 Pärnu Maakohtu kohtulahendit, 19 Viru Maakohtu kohtulahendit, 7 Tartu Maakohtu kohtulahendit ja 4 Tallinna Ringkonnakohtu kohtulahendit, mis puudutasid esialgsesse valimisse kuulunud süüdimõistetud isikuid.

Tuleb märkida, et 2006. ja 2007. aastal tehtud kohtuotsuseid on oluliselt vähem. Selle põhjuseks võis olla asjaolu, et narkokuritegevusele ei pööratud õiguskaitseorganite poolt varem nii tugevat tähelepanu või ei avalikustatud elektroonilises Riigi Teatajas vastava süsteemi loomisel veel

kõiki kohtuotsuseid. Samuti on oluline välja tuua, et uuritud on kuni 2019. aasta 30. septembrini kuulutatud kohtuotsuseid, mis on avaldatud Riigi Teatajas ehk tegemist ei ole terve aasta jooksul kuulutatud kohtuotsustega.

Käesoleva töö puhul on esmalt kasutatud andmekogumismeetodit, kogutud andmed on süstematiseeritud ja statistiliselt töödeldud vastavalt uuritud valdkondadele ja küsimusele ning nimetatu alusel on esitatud tulemused ja kokkuvõtted kirjalikult ning graafiliselt.

2.2. Narkootilised ja psühhotroopsed ained Pärnu Maakohtu kohtuotsustes

Järgnevas töö osas analüüsitakse täpsemalt missuguseid narkootilisi aineid käideldakse. Lähemalt uuritakse, milliste ainete ebaseadusliku käitlemise eest Pärnu Maakohus isikuid süüdi mõistnud on. Nimetatu annab aimu sellest, milliste narkootiliste ainete tarvitamine on populaarne Hiiu-, Saare-, Lääne-, Rapla-, Järva- ja Pärnumaal ehk missugused ained vastaval turul liiguvad. Nimetatud teadmine on oluline näiteks narkootiliste ainete tarvitamise vähendamise ennetustöös, millega on võimalik just enim tähelepanu pöörata populaarseimate uimastite negatiivsete mõjude selgitamisele.

Analüüsi käigus ilmnis, et suures koguses ebaseaduslikult käideldud ained olid järgmised: 3-metüülfentanüül, 5-EAPB, amfetamiin, fentanüül, gammahüdroksübutüraat (*edaspidi* GHB), kanep ja selle töötlemisproduktid (hašiš ja marihuaana), kokaiin, lüsergiinhappe dietüülamiid (*edaspidi* LSD), Metüleendioksümetamfetamiin (*edaspidi* MDMA), mefedroon, metamfetamiin, psilotsiin, psilotsübiin ja erinevad ravimid.⁹⁴

Suurel osal juhtumitest on süüdimõistetud isik käidelnud mitmeid erinevaid aineid, mitmetes erinevates episoodides. Vaid ühe narkootilise või psühhotroopse aine ebaseaduslikku käitlemist esines kõige enam kanepi ja selle töötlemisproduktide käitlemisel. Üksnes nimetatud ainet käideldi 49 juhtumi puhul ehk 27-1% kõikidest juhtumitest. Kolmekümnel juhul (16% kõikidest juhtumitest) käideldi vaid narkootilist ainet amfetamiin, 19 (10% juhtumitest) juhul narkootilist ainet MDMA, 5 (3% juhtumitest) juhul narkootilist ainet metamfetamiin, 4 (2% juhtumitest)

⁹⁴ Teave selle kohta, millist narkootilist ainet käideldi, puudub nelja kohtuotsuse osas. Kõigi nelja otsuse osas kuulutati vaid resolutiivosa ning süüdimõistetud apellatsiooniohiguse kasutamise soovist ei teavitanud ega apellatsiooni kohtuotsusele ei esitanud, mistõttu puudub nimetatud otsuste osas süütegude täpsem kirjeldus.

juhul narkootilist ainet GHB ja ühel juhul vaid narkootilist ainet kokaiin. Eeltoodust nähtub, et veidi üle ¼ narkoturust moodustab vaid kanepi ja selle töötlemisproduktide käitlemine.

Kõige sagedamini käideldud narkootiline aine oli amfetamiin, mida käideldi nii ainsa aina, nagu juba eelnevalt märgitud, aga ka teiste ainetega koos. Kokkuvõtlikult käideldi 183 juhtumist amfetamiini 82 juhtumi puhul. See tähendab, et 45-l % juhtumitest, mis on peaaegu iga teine juhtum, tehti kohtuotsus tulenevalt amfetamiini käitlemisest. Nimetatust võib järeldada, et eeltoodud piirkonnas on narkootilistest ainetest just populaarseim amfetamiin. Amfetamiini käideldi veel koos selliste ainetega nagu 5-EAPB, MDMA, metamfetamiin, psilotsiin, psilotsübiin, marihuaana, hašiš, kokaiin, mefedroon, GHB ja erinevad ravimid.

Kanepi ja selle töötlemisproduktide ehk marihuaana ja hašiši käitlemise eest mõisteti süüdi isikuid 77-l korral, mis ei ole märkimisväärselt väiksem arv amfetamiini käitlemisest, moodustades 42% kõikidest juhtumitest. Lisaks kanepi ja selle töötlemisproduktide käitlemisel ainsa narkootilise aina käideldi seda koos teiste narkootiliste ainetega nagu 5-EAPB, amfetamiin, MDMA, metamfetamiin, psilotsübiin, kokaiin, psilotsiin, fentanüül, LSD ja erinevad ravimid. Kui 49 juhtumi korral ehk 64-l % juhtumitest mõisteti isikud süüdi vaid kanepi käitlemise eest, siis 28 juhtumi puhul ehk 36-l % käideldi kanepit ja selle töötlemisprodukte koos teiste narkootiliste ainetega. Nimetatu ilmestab seda, et ka kanepi ja selle töötlemisproduktide käitlemine toimub üsna sageli koos teiste narkootiliste ainetega, mitte üksnes eraldiseisvalt.

Rahvasuus levib arusaam, et kanepi tarvitamine ei too endaga kaasa teiste, enam kahju tekitavate narkootiliste ainete tarvitamist. Ometi on rohkem kui ühel kolmandikul juhtudest mõistatud isikud süüdi nii kanepi ja selle töötlemisproduktide kui ka muude narkootiliste ainete käitlemise eest. Nimetatust johtuvalt on töö autori hinnangul kanepi ja selle töötlemisproduktide ning muude narkootiliste ainete käitlemine omavahel seotud. Tuginedes analüüsitud kohtupraktikale saab väita, et enam kui ühel kolmandikul juhtudest on võimalik lisaks kergematele narkootikumidele omandada ka kangemaid narkootilisi aineid sama edasimüüja käest.

MDMA käitlemist esines 55 juhul, mis on 30% juhtumitest. 36 juhtumi puhul käideldi nimetatud ainet koos teiste narkootiliste või psühhotroopsete ainetega. Sellisteks aineteks olid 5-EAPB, amfetamiin, metamfetamiin, psilotsübiin, marihuaana ja hašiš, mefedroon, kokaiin, 3-metüülfentanüül ning fentanüül.

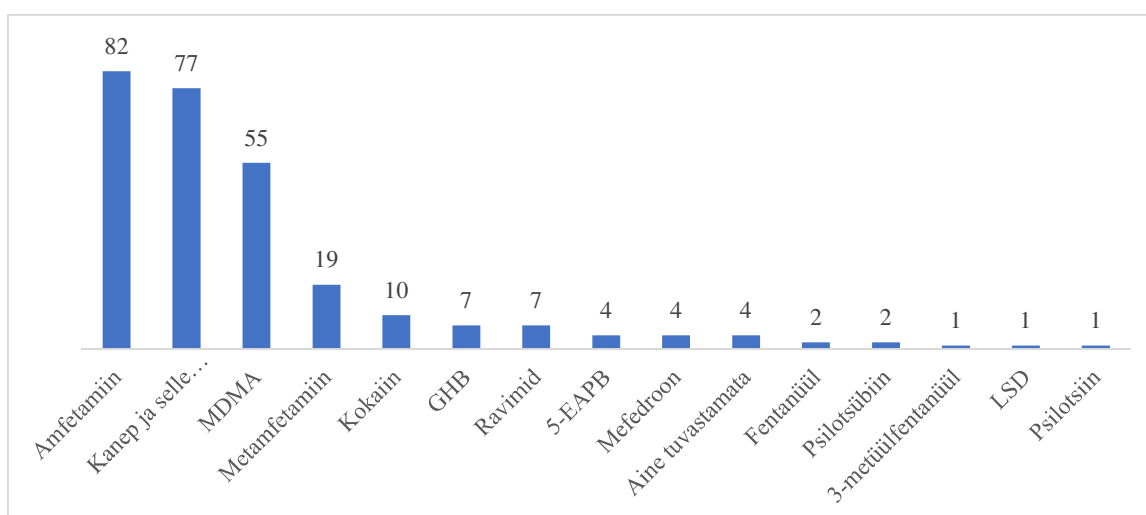
Metamfetamiini käitlemist esines 19 juhul, mis on 10% kõikidest juhtumitest. Viie juhtumi (3% kõikidest juhtumitest) puhul karistati isikuid vaid metamfetamiini käitlemise eest. 14 juhtumi puhul käideldi nimetatud ainet koos teiste narkootiliste ainete, milleks olid 5-EAPB, amfetamiin, MDMA, psilotsübiin, marihuaana, psilotsiin, GHB ja kokaiin.

Kokaiini käitlemine esines 10-l juhul, mis on 5% kõikidest juhtumitest. Vaid ühel korral mõisteti isik süüdi üksnes kokaiini käitlemise eest. Ülejäänud juhtudel käideldi lisaks kokaiinile sama isiku poolt veel amfetamiini, metamfetamiini, marihuaanat, MDMA-d ja LSD-d.

7 juhtumi puhul, mis on 4% kõikidest juhtumitest, oli käideldavaks aineks GHB. 4-l korral käideldi nimetatud ainet iseseisvalt. 3-l korral käideldi lisaks GHB-le veel amfetamiini ja metamfetamiini.

7 juhtumi (4% juhtumitest) puhul käideldi ebaseaduslikult erinevaid ravimeid. Ühe kohtuotsuse kohaselt käideldi lisaks ravimitele ka marihuaanat ja amfetamiini, ühe kohtuotsuse kohaselt käideldi lisaks ravimile ka fentanüüli, 3-metüülfentanüüli ja MDMA-d. Ülejäänud kohtuotsuste kohaselt olid ebaseadusliku käitlemise objektiks vaid ravimid.

Kahel protsendil kõikidest juhtumitest käideldi narkootilist ainet 5-EAPB ja mefedrooni. Fentanüüli ja psilotsübiini käitlemist esines 1% juhtumitest. 3-metüülfentanüüli, LSD ja psilotsiini käitlemine esines ühel juhul. Kõiki eelnimetatud aineid käideldi vaid koos teiste narkootiliste ja psühhotroopsete ainete.

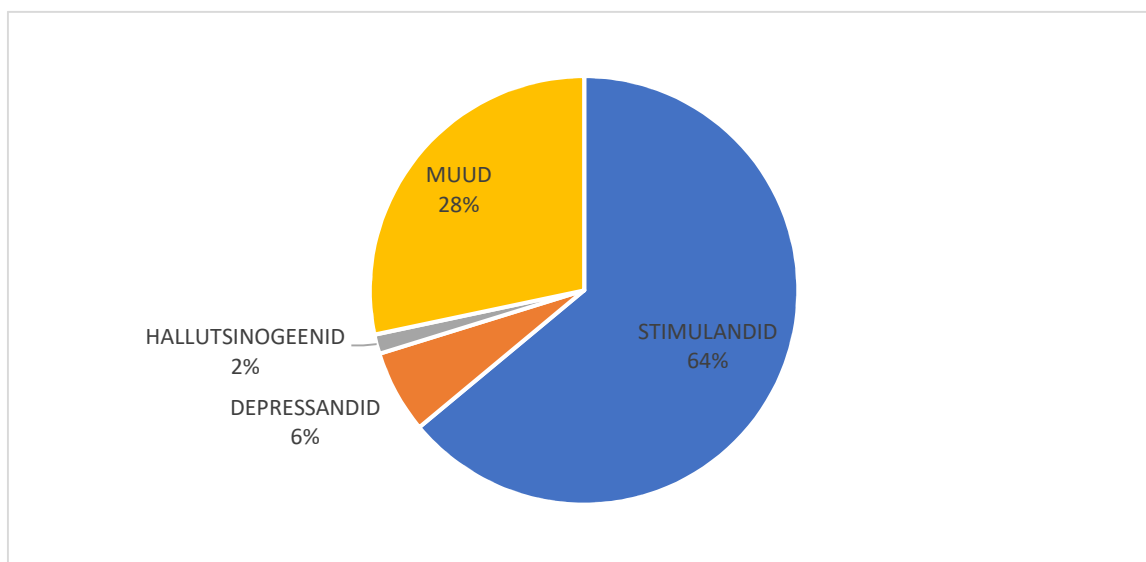

Joonis 1. Pärnu Maakohtu 2006-2019⁹⁵. aastal KarS § 184 lg 2 p 2 järgi süüdimõistvate kohtuotsuste alusel narkootiliste ainete käitlemine.

⁹⁵ 2019. aasta andmed 9 kuu osas.

EMCDA ja Eesti 2019. aasta uimastiraporti kohaselt on Eestis enim arestitud narkootilisteks aineteks järjestatuna arestitud kogustest suuremast väiksemani kanep, amfetamiin, kokaiin ja MDMA.⁹⁶ Analüüsitud kohtulahendite ja eeltoodud raporti andmete võrdluse juures tuleb meeles pidada, et kohtulahendite analüüsi aluseks olev ajaline periood on pikem (aastad 2006-2019), raportis on kirjeldatud viimase aasta andmeid, samuti on raportis narkootilised ained järjestatud arestitud koguste alusel. Samas on siiski nähtav, et nii pikemas perspektiivis kohtulahendite alusel vaadatuna kui ka viimaste andmete kohaselt tulenevalt raportist on enim käideldud ained üldjoontes samad.

Uuritud kohtuotsuste alusel leiduvad narkootilised ja psühhotroopsed ained on lähtuvalt nende mõjust kesknärvisüsteemile jagatud vastavalt esimeses peatükis käsitletud nelja kategooriasse ehk stimulandid, depressandid, hallutsinogeenid ja muud ehk ainegruppi mittekuuluvad ained. Kohtuotsustes olid kõige suurema esinemissagedusega erinevad stimulandid, moodustades 68% kõikidest esinenud narkootilistest ja psühhotroopsetest ainetest. Kaksikümmend kaheksa protsenti moodustasid muud ehk ainegruppi mittekuuluvad ained, milleks olid kanep ja selle töötlemisproduktid hašiš ja marihuaana. Nimetatust nähtub, et ainete esinemissageduselt moodustavad sellised nõrgemad narkootikumid narkoturul veidi enam kui ühe veerandi. Erinevate depressandide ja hallutsinogeenide esinemissagedus kohtuotsustes oli kõige väiksem, moodustades vastavalt 6% ja 2%.

Joonis 2. Pärnu Maakohtu 2006-2019⁹⁷. aastal KarS § 184 lg 2 p 2 alusel mõistetud kohtuotsustes narkootiliste ainete esinemine vastavalt ainete mõjule kesknärvisüsteemile.

⁹⁶ European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Estonia Country Drug Report 2019. – http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/11337/estonia-cdr-2019_0.pdf (01.04.2020).

⁹⁷ 2019. aasta andmed 9 kuu osas.

Narkootilise aine koguse määramine sõltub selle aine puhtast kogusest, mis ka kohtuotsuste analüüsimisel aluseks võeti. Samas tuleb nentida, et mõningate kohtuotsuste puhul on narkootilise aine koguse kirjeldamiseks esitatud näiteks sõnastus „50 grammi suures koguses amfetamiini“⁹⁸ või näiteks „27,41 grammi pulbrilist ainet, mis sisaldas 2,62 grammi narkootilist ainet amfetamiin“⁹⁹. Sellest tulenevalt võib käesoleva töö autori hinnangul tekkida uuritud andmete analüüsimisel viga, kuna esimesena toodud näite sõnastuse puhul võib olla tegemist aine kogumassiga, millest puhta aine kogus moodustab küll suure koguse, kuid täpne kogus on teadmata.

Kohtuotsuste kohaselt oli aastate jooksul narkootilise aine amfetamiin kogu käideldavaks koguseks 12667,18 grammi. Vastavalt juhtumitele aine käideldav kogus erines, kuid aritmeetilise keskmise kohaselt käideldi iga juhtumi puhul 154,48 grammi amfetamiini.

Kanepi ja selle töötlemisproduktide käideldavaks koguseks oli 30277,55 grammi, mis aritmeetilise keskmise kohaselt on iga juhtumi puhul 393,21 grammi, moodustades seega massiliselt suurema koguse, kui amfetamiin, mille käitlemist esines pisut sagedamini.

Narkootilise aine MDMA koguseid esitati kohtuotsustes peamiselt mitte grammide vaid tablettidena. Käideldud tablettide kogus kokku oli 34691 tabletti, mis teeb keskmiselt iga juhtumi puhul 630,75 tabletti.

	Kogus kokku (g) ¹⁰⁰	Keskmine käideldav kogus (g)
Amfetamiin	12667,18	154,48
Kanep	30277,55	393,21
MDMA	34691,62	630,75
Metamfetamiin	1371,18	72,17
Kokaiin	82,37	8,24
GHB	8790,94	1255,85
5-EAPB	14,83	3,71
Mefedroon	177	44,25
Fentanüül	7,87	3,94
Psilotsübiin	5,47	2,74
Psilotsiin	5,12	5,12
3-metüülfentanüül	0,97	0,97
LSD	0,014	0,014

Tabel 1. Pärnu Maakohtu 2006-2019¹⁰¹. aastal KarS § 184 lg 2 p 2 alusel mõistetud kohtuotsustes narkootiliste ainete esinemine koguseliselt.

⁹⁸ PMKo 18.02.2009, 1-06-12760.

⁹⁹ PMKo 22.09.2017, 1-17-8477.

¹⁰⁰ MDMA kogus esitatud grammides, fentanüüli kogus esitatud milligrammides.

¹⁰¹ 2019. aasta andmed 9 kuu osas.

Kokkuvõtlikult on nähtav, et kanepi ja selle töötlemisproduktide kogu käideldav kogus oli lähtuvalt kaalust kõige suurem. Võttes arvesse vastavaid käideldud narkootiliste ainete koguseid vastab see ka EMCDA ja Eesti 2019. aasta uimastiraportile.¹⁰² Küll tuleb arvesse võtta, et vastavas raportis on arvestatud ainete konfiskeeritud koguseid, kuid kohtuotsustes analüüsiti iga juhtumi puhul käideldud kogust. Kuna kohtuotsustest nähtub, et tegusid pandi toime üheskoos grupis võib sama aine reaalne käitlemine esineda tegelikkuses mitme erineva juhtumi puhul ehk kokkuvõtlikult moodustab realselt konfiskeeritud ainetest suurema määra.

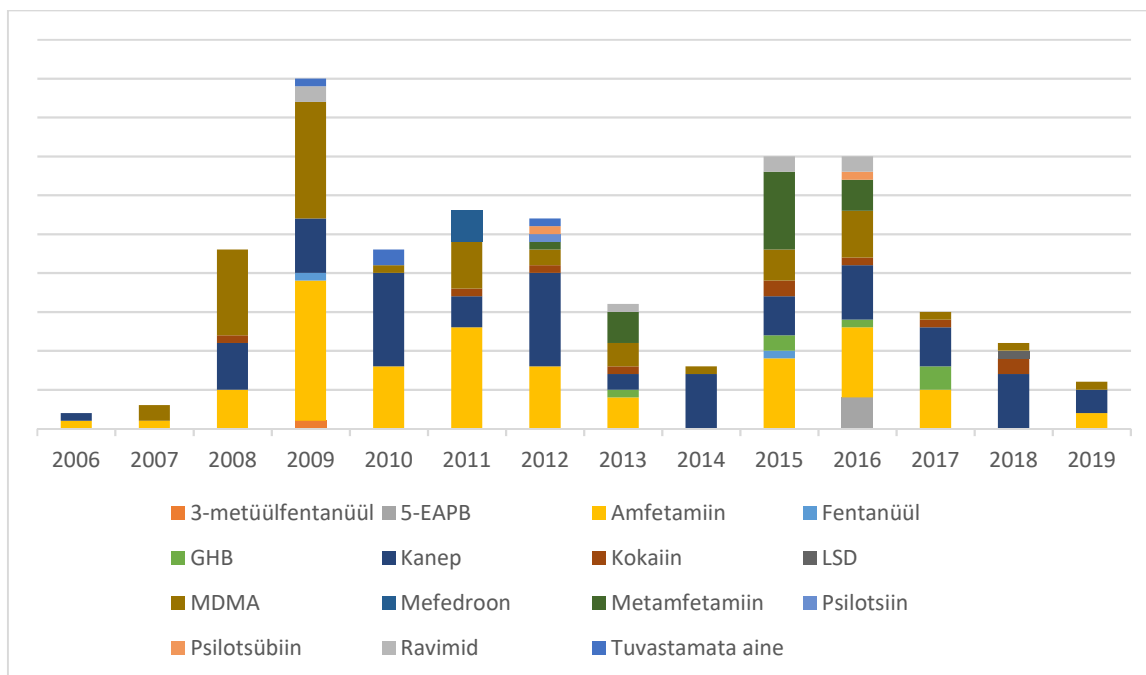
Joonisel 3 on esitatud narkootiliste ainete esinemine kohtuotsustes aastate lõikes. Arvesse on võetud narkootiliste ja psühhotroopsete ainete esinemise sagedus kohtuotsustes, kuid arvesse pole võetud käideldud ainete koguseid. Aasta määramise aluseks on kohtuotsuste kuulutamise kuupäev, mis võib mõningatel juhtudel erineda tegelikust ajast, mil narkootilist või psühhotroopset ainet käideldi.

Uuritud andmetest nähtub, et analüüsitud perioodil peaaegu igal aastal käideldi amfetamiini, kanepit ja selle töötlemisprodukte ning MDMA-d, mis moodustasid ka kokkuvõtlikult suurima osa nähtuvalt eelnevast narkoturul levinud ainete analüüsist. Kuigi kokaiini käitlemist ei nähtunud kohtuotsustes sagedasti, on näha, et nimetatud aine on aastate jooksul olnud narkoturul püsivalt esindatud.

Metamfetamiin on vastavale turule jõudnud hiljemalt 2012. aastal, varasemalt aine käitlemist ei nähtu. Samuti on nähtav, et GHB jõudis turule hiljemalt 2013. aastal. Mõlemad nimetatud ained on turul liikunud 5 aasta pikkuse perioodi jooksul ja vähemalt kohtuotsustest nähtuvalt on paaril viimasel aastal olnud kadunud.

Kõige hiljem turule sisenenud aine kohtuotsuste kohaselt on LSD, mille käitlemine nähtub alles 2018. aastal kuulutatud kohtuotsusest, 2016. aasta kohtuotsusest nähtub turu mõistes uus aine 5-EAPB. Viimaste ainete esinemissagedus on siiski üsna väike.

¹⁰² European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (viide 96).

Joonis 3. Pärnu Maakohtu 2006-2019¹⁰³. aastal KarS § 184 lg 2 p 2 alusel mõistetud kohtuotsustes narkootiliste ja psühhotroopsete ainete esinemine vastavalt aastale.

Kokkuvõtlikult võib väita, et uuritud piirkonnas on narkoturul levinud kõige enam läbi aastate amfetamiin, kanep ja selle töötlemisproduktid, MDMA ning kokaiin. Sagedamini esineb ka metamfetamiini ja GHB käitlemist. Ülejäänud narkootiliste ja psühhotroopsete ainete levik on pigem väike ja juhusliku sagedusega.

2.3. Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete käitlemine Pärnu Maakohtu kohtuotsuses

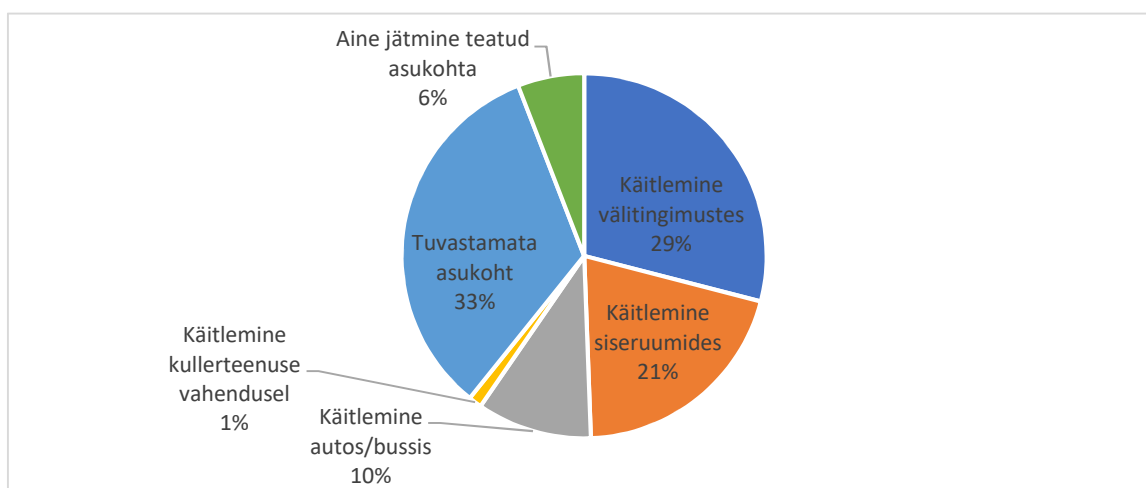
Kõige enam tuvastati kohtuotsuste kohaselt narkootilise aine edasiandmine.¹⁰⁴ Narkootilise või psühhotroopse aine edasiandmine ilma aine müümist konstateerimata tuvastati 66 juhtumi puhul. Kuuekümne viie juhtumi puhul tuvastati ka narkootilise või psühhotroopse aine edasi müümine. Kohtuotsustes kirjeldatud kuriteoepisoodide asjaoludest nähtus nii narkootilise aine edasiandmine iseseisvalt, aga ka koos narkootilise aine ebaseadusliku omandamise ja

¹⁰³ 2019. aasta andmed 9 kuu osas.

¹⁰⁴ Mõne kohtuotsuse puhul oli informatsioon puudulik. Neljal juhul ei olnud võimalik välja selgitada, millist tegevust käitlemine täpselt hõlmas, kuna kuulutatud oli vaid otsuse resolutiivosa. Ühel juhul ei olnud võimalik välja selgitada käitlemise täpset tegevust, kuid samas asjas tehtud hilisema kohtumääruse kohaselt oli käitlemine pandud toime eesmärgiga saada majanduslikku kasu.

on edasiandmise tegu aga kriminaalmenetluses kõige lihtsam tuvastada ja hiljem ka tõendada, mistõttu on kohtuotsustes just nimetatu esitatud. Lisaks võibki töö autori hinnangul uurimisasutuste tegevus olla suunatud uimastite edasiandmise tuvastamisele, kuna sellise tegevusega võib olla ühiskonnale tekitatav kahju suurim – narkootilise aine edasiandmisel lõpptarvitajale seataksegi otseselt ohtu teise isiku tervis.

Kohtuotsuste alusel vaadati ka täpsemalt, kus käitlemistegelus toimus. Sõltuvalt kohtuotsusest ja toimepandud teost erines käitlemiseepisoodide hulk – mõnel juhul oli tuvastatud vaid üks episood ja asukoht, mõnel juhul oli tegemist mitmete episoodidega, mis leidsid aset erinevates asukohtades. Kõige enam nähtus kohtuotsustes aga, et täpne käitlemise koht oli tuvastamata. Esines olukordi, kus asukoht oli täielikult tuvastamata, aga ka sõnastatult näiteks „Pärnu maakonnas tuvastamata kohtades“ või „linnas erinevates asukohtades“, mistõttu ei olnud võimalik käitlemise kohta jagada järgnevalt esitatud alustel.

Joonis 4. Pärnu Maakohtu 2006-2019¹⁰⁶. aastal KarS § 184 lg 2 p 2 alusel mõistetud kohtuotsustes narkootiliste ja psühhotroopsete ainete käitlemise asukoht.

Esinemissageduselt järgmine oli kohtuotsustes käitlemine välitingimustes. Välitingimustes käitlemine toimus väga erinevates asukohtades – sagedamini tänaval, kaupluste või söögikohtade juures või nende parklates, erinevate majade juures.

Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete käitlemist siseruumides esines eelnimetatust harvem, veidi enam kui ühel viiendikul kõikidest juhtumitest. Ka siseruumides käitlemise puhul nähtusid erinevad asukohad. Sagedane oli käitlemine elukohas, sh korteris, maja trepikojas ja

¹⁰⁶ 2019. aasta andmed 9 kuu osas.

majas, samuti nähtus keldriboksis ja garaažis käitlemist. Avalikest kohtadest nähtus käitlemine ööklubis, baaris, kasiinos, söögikohas aga ka näiteks veekeskuses.

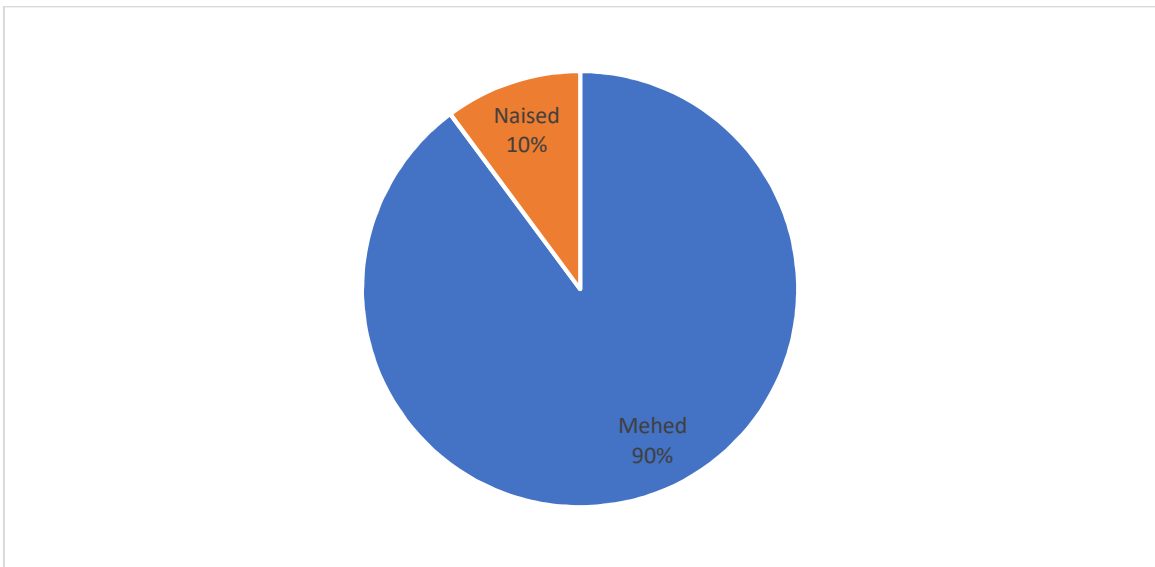
Ühel juhul kümnest leidis käitlemistegevus aset autos või liinibussis. Kuuel protsendil juhtudest nähtus, et asja edasiandmine toimus selle jätmisega teatud asukohta. Nimetatud asukohad olid erinevad – näiteks peideti aineid kiirtoidu söögikoha taha metsatuka sisse, üleüldiselt erinevatesse asukohtadesse metsas, sh puukännu lõhesse, maanteele postkasti posti alla muru sisse ja jalakäijate silla otsa mahlapaki alla. Kahel juhul nähtus, et aine asukoht anti edasi joonise kaudu.

Vaid kolmel juhul nähtus kohtuotsustest uimasti saatmine vastavat transporditeenuse osutajat kasutades. Kõikides olukordades kasutati ainete edasi saatmiseks liinibussi. Seega ei nähtunud üheski kohtuotsuses otsesõnu kirjeldatuna postiteenuse kasutamist või näiteks pakiautomaatidesse saatmist, samuti ei nähtunud tellimist pimeveebist. Käesoleva töö autori hinnangul võib põhjus seisneda selles, et viimaste puhul on tegemist üsna hiljutiste nähtustega turul, samas kui analüüsitud kohtuotsused ulatuvad tagasi 2006. aastani.

2.4. Süstemaatilise narkootikumide käitleja tüpoloogia Pärnu Maakohtu kohtuotsustes

2.4.1. Süüdimõistetute soolis-vanuseline jaotus

Pärnu Maakohtu otsustega on korduva ja suures koguses narkootilise aine käitlemise eest süüdimõistetud meeste arv ülekaalukalt suurem naiste arvust. Mehi mõisteti nimetatud süüteo toimepanemisel süüdi 164 korral, mis on 90% juhtumitest, naisi 19 korral, mis on 10% analüüsitud kohtuotsustest. Seega on antud kohtupraktika alusel võimalik väita, et narkootikumide või psühhotroopsete ainete ebaseadusliku käitlemise eest süüdimõistetud isik on tõenäoliselt meessoost. Nimetatu ühtib ka eeltoodud varasema teoreetilise käsitlusega narkootikumidega kaubitsejate soolise jaotuse osas.

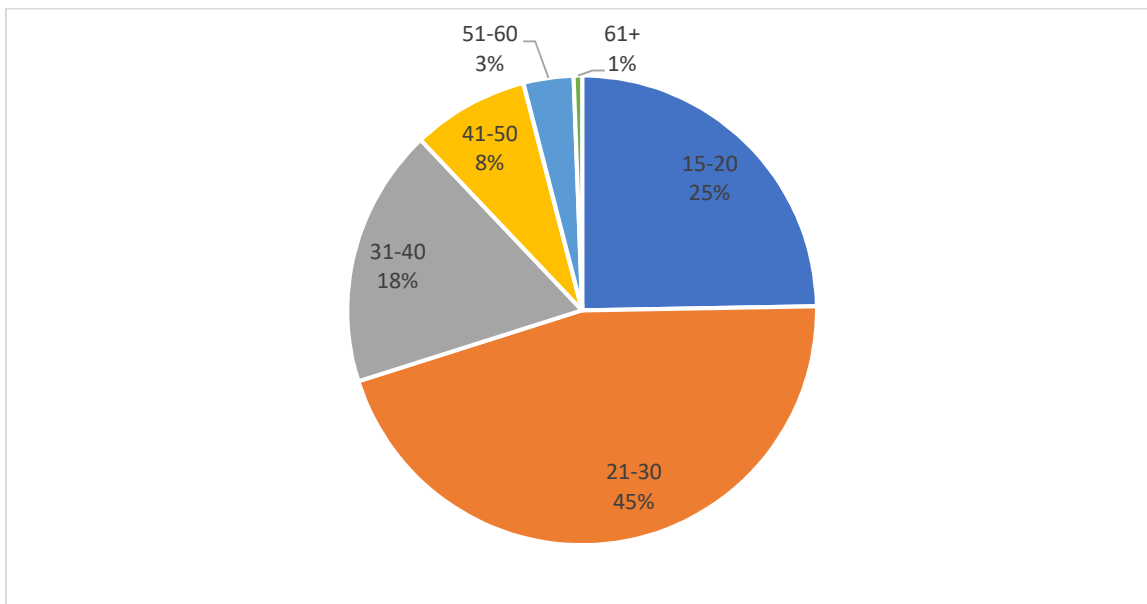
Joonis 5. Pärnu Maakohtu 2006-2019¹⁰⁷. aastal KarS § 184 lg 2 p 2 alusel süüdi mõistetud isikute jaotus soo järgi.

Kohtuotsuste analüüsisist¹⁰⁸ nähtus, et kõige nooremas eas süüteo toime pannud isik oli 15-aastane, kõige vanem iga, mil süüteoepisood toime pandi oli 61. Aritmeetilise keskmise kohaselt pani kohtuotsuses märgitud esimese süüteoepisoodi toime 27,9-aasta vanune isik.

Analüüsitud informatsiooni vanuserühmade vahel jagades nähtub, et kõige enam (79-l juhul 174-st ehk 45%) narkootiliste ainete korduva ja suures koguses käitlemise eest süüdi mõistetud isikuid on teinud seda vanuses 21-30 eluaastat. Järgneb vanuserühm 15-20 eluaastat, mis moodustab veerand kogu arvestatud juhtumitest (43-l juhul 174-st ehk 25%). Kolmas vanuserühm 31-40 eluaastat moodustab alla viiendiku kõikidest toimepanijatest (31-l juhul 174-st ehk 18%). Vanuses 41-50 eluaastat oli vähem kui iga kümnes teo toimepanija (14-l juhul 174-st ehk 8%). Vanuserühm 51-60 moodustas 3% (6-l juhul 174-st) ja vanuserühmas 61+ eluaastat pani narkootilise aine suures koguses ja korduva käitlemise toime vaid üks inimene (1-l juhul 174-st).

¹⁰⁷ 2019. aasta andmed 9 kuu osas.

¹⁰⁸ Üheksal juhul ei olnud kohtuotsuses piisavalt informatsiooni kas isiku sünniaja osas või toimepandud episoodi aja osas, mistõttu ei olnud võimalik välja selgitada süüdimõistetute täpset vanust teo toimepanemisel. Seega on analüüsitud kokku 174 isiku süüteoepisoodi ja isiku vanust süüteo toimepanemise hetkel.

Joonis 6. Pärnu Maakohtu 2006-2019¹⁰⁹. aastal KarS § 184 lg 2 p 2 alusel süüdi mõistetud isikute jaotus vanuserühmade järgi.

Seega on uuritud kohtuotsuste alusel ebaseadusliku uimastite käitlemisega tegelev isik suure tõenäosusega kuni 30-aastane meesterahvas. Vastav ühtib enamjaolt ka eelnevalt teoreetilises käsitluses märgitu osas. Küll on nähtav, et uuritud kohtupraktika alusel on vastav vanus veidi noorem, kui näiteks esimeses peatükis viidatud Norras tehtud vanglakaristust kandvate uimastikaubitsejate osas tehtud uuringus. Käesoleva töö autori hinnangul võib olla põhjus selles, et Pärnu Maakohtu kohtuotsuste kohaselt on isikutele määratud karistuste hulgas lisaks reaalsele vangistustele ka tingimisi vangistused, viidatud Norra uuringus ongi analüüs läbi viidud vanglakaristust kandvate isikute hulgas. Tõenäoliselt määratakse reaalne vanglakaristus isikutele, kes on pannud toime juba korduvaid ja väga ulatuslikke kuritegusid, olles sealhulgas ka vanemad, tingimisi vangistuste puhul võib olla tegemist esimeste kuritegude toimepanemisega, vähemate või väiksema ulatusega kuriteoepisoodidega ehk isikutega, kes on nooremad ja alles oma kuritegeliku karjääri alguses. Asjaolu, et veerand uimastite käitlejatest on kõige nooremas vanuserühmas võib viidata sellele, et noortele inimestele annavad uimasteid edasi nooremas eas isikud ise, omades selleks sobivaid sotsiaalseid suhteid nagu käesoleva töö esimeses peatükis kirjeldati.

¹⁰⁹ 2019. aasta andmed 9 kuu osas.

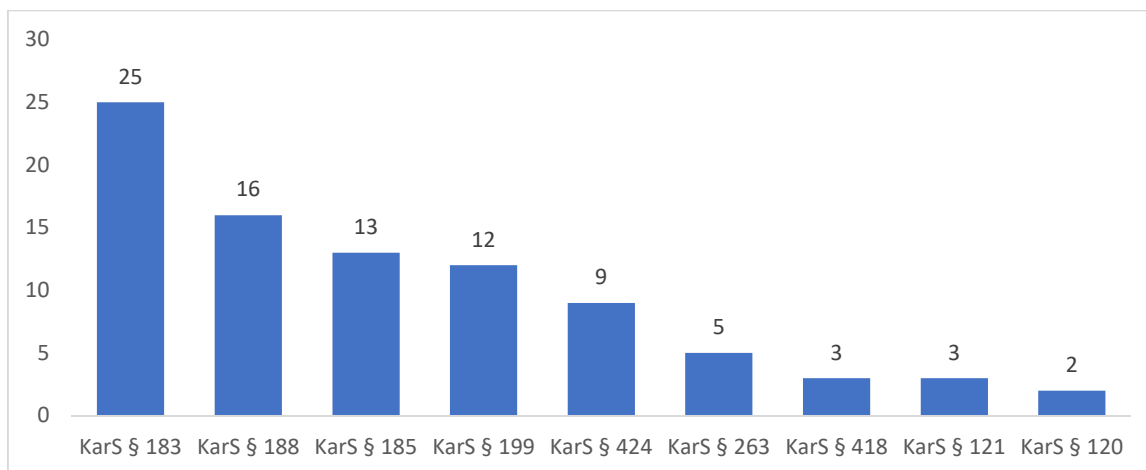
2.4.2. KarS § 184 lg 2 p 2 järgi kvalifitseeritud kuriteoga koos toime pandud muud kuriteod

Asjaolu, kas valimisse kuulunud isik on sama kohtuotsuse alusel mõistetud süüdi ka mõne teise kuriteo toimepanemises aitab mõista narkootiliste ja psühhotroopsete ainete käitlemise seost teiste kuritegudega ehk kas ja kuidas võib narkosüütegude toimepanemine olla seotud kuritegevusega üldisemalt. Samuti on oluline isikute varasem kriminaalkorras karistatus – kas isikud on ka varem kuriteo toimepanemises süüdi mõistetud ning kui jah, siis milliste tegude eest. Kokkuvõtlikult on võimalik teha järeldus, kas ja milliseid kuritegusid narkootikumide käitlevad isikud enim toime panevad.

111 juhtumi puhul 183-st (61%) mõisteti analüüsi aluseks olnud kohtulahendi alusel isik süüdi vaid korduva ja suures koguses narkootilise või psühhotroopse aine ebaseaduslikus käitlemises. 72 juhtumi puhul (39%) mõisteti isik sama kohtuotsuse raames süüdi ka mõne teise kuriteo toimepanemises.

Kohtuotsuseid, kus lisaks eelmainitud kuriteole mõisteti isikuid süüdi veel ühes toimepandud kuriteos oli 52. Neljateistkümmel juhul mõisteti isik süüdi lisaks eelnevale kahe teise kuriteo kvalifikatsiooni alusel. Kolmel juhul mõisteti isikud süüdi lisaks 3 kuriteo toimepanemises. Kahel korral mõisteti isikud süüdi veel 4 kuriteo toimepanemises ning ühel juhul lisaks narkootilise aine suures koguses ebaseaduslikule käitlemisele veel 5 kuriteo toimepanemises.

Lisaks KarS § 184 lg 2 p 2 järgi kvalifitseeritava kuriteo toimepanemisele kõige sagedamini kohtuotsustes esinenud teised süüteod on esitatud alljärgnevas tabelis. Kõikide süüdimõistmistepuhul KarS § 188 järgi nähtus vaid kanepitaimede ebaseaduslik kasvatamine. Unimaguna ja kokapõõsa kasvatamise juhtumeid ei nähtunud, millest võib järeldada, et valimi aluseks olevas piirkonnas ei ole nende taimede kasvatamine ja nendest narkootiliste ainete ebaseaduslik valmistamine levinud. Mootorsõiduki joobes juhtimise puhul esines neljal korral joobeseisundtulenevalt narkootilise aine tarvitamisest.

Joonis 7. Pärnu Maakohtu 2006-2019¹¹⁰. aastal KarS § 184 lg 2 p 2 alusel süüdi mõistetud isikutele inkrimineeritud teised teod sama kohtuotsuse alusel.

Ühel korral mõisteti isikuid süüdi lisaks narkootikumide suures koguses ja korduva ebaseaduslikule käitlemisele ka teise isiku identiteedi ebaseadusliku kasutamise, inimkaubanduse, mis on toime pandud alaealise suhtes, alaealise kaasatõmbamisele kuriteo toimepanemise, omastamise, kelmuse, arvutikelmuse, väljapressimise, omavoli, omavolilise sissetungi ja lahkumisnõude täitmata jätmise, kinnipeetava, arestialuse või vahistatu põgenemise, karistuse kandmisest kõrvalehoidumise, võltsitud dokumendi, pitsati või plangi kasutamise, tähtsa isikliku dokumendi kuritarvitamise, keelatud ja eriluba nõudva kauba sisse- ja väljaveo ja juhtimisõiguseta isiku poolt sõiduki süstemaatilise juhtimise eest.

Kõige sagedamini mõisteti seega isikuid sama kohtuotsuse alusel süüdi narkootikumidega seotud süütegude toimepanemise eest. Järgnesid varavastased süüteod, mis on pandud toime eesmärgiga saada majanduslikku kasu, seejärel süüteod, mille käigus on kasutatud vägivalda ning joobeseisundis mootorsõiduki juhtimised.

2.4.3. KarS § 184 lg 2 p 2 järgi kvalifitseeritud kuriteo eest süüdimõistetud isikute varasemad karistused

Info varasemate kriminaalkaristuste osas on kogutud kohtuotsusest ning elektroonilisest Riigi Teataja kohtulahendite andmebaasist. Nimetatu tõttu on võimalik, et puuduvad andmed vanemate kohtuotsuste osas, mis on tehtud enne Riigi Teatajas kohtulahendite avalikustamist.

¹¹⁰ 2019. aasta andmed 9 kuu osas.

Varasemate kriminaalkaristuste osas arvestatakse nii kehtivaid karistusi kui ka käesoleva töö koostamise hetkeks arhiveeritud karistusi, mis on märgitud kohtuotsustes. Arhiveeritud kriminaalkaristustega arvestamine on oluline töö autori hinnangul, et näidata süüdimõistetud isikute käitumist iseloomustavaid näitajaid ehk kas isik on ka varem kuritegusid toime pannud ning kui jah, siis missuguseid.

183 juhtumist 72 puhul (39%) oli isik varasemalt karistamata. Seega varasemalt karistatud isikute osakaal on 61% ehk enamik valmisse kuulunud isikutest on varasemalt kriminaalkorras karistatud¹¹¹. Paljudel juhtudel on isik varasemalt karistatud enam kui 2-1 korral.

Analüüsi tulemusel selgus, et kõige sagedamini olid isikud varasemalt karistatud narkootilise ja psühhotroopse aine suures koguses ebaseadusliku käitlemise eest¹¹². Nimetatud teo toimepanemise eest oli isikuid varasemalt süüdi mõistetud 55-1 korral. Varasemalt süüdimõistetud isikute koguarvust moodustab see 50% ehk iga teine varasemalt karistatud isik oli eelnevalt süüdimõistetud samuti narkootilise või psühhotroopse aine suures koguses ebaseadusliku käitlemise eest. Nimetatu iseloomustab töö autori hinnangul seda, et isikud, kes on tegelenud narkootiliste ainete ebaseadusliku käitlemisega ning selle eest ka karistada saanud, teevad sageli sama teo uuesti.

Varasemate karistuste osas esinemissageduselt järgmine oli varguste toimepanemine. Nimetatud teo eest oli analüüsi kohaselt varasemalt isikuid karistatud 48-1 korral, mis on 43% ehk ligi pool varasemalt karistatud isikute koguarvust. Ka isikute osakaal, kes on varasemalt karistatud varguste toimepanemise eest, on piisavalt suur, et näha seost narkootiliste ainete käitlemisel ja varguste toimepanemisel.

Vargustele järgnevad karistused kehalise väärkohtlemise eest, mida esines 17-1 korral, mootorsõiduki, maastikusõiduki ja trammi juhtimise eest joobeseisundis, mida esines 11-1 korral, karistused avaliku korra raske rikkumise eest, mida esines 10-1 korral ja röövimise ning narkootilise ja psühhotroopse aine väikeses koguses ebaseadusliku käitlemise eest, mida esines mõlemat 9-1 korral.

¹¹¹ 6 juhtumi puhul on olemas piisav informatsioon nentimaks, et isik on varasemalt kriminaalkorras karistatud, kuid karistamise aluseks olnud süüteo kvalifikatsioon ning asjaolud ei ole teada.

¹¹² Analüüsitud on nii karistusseadustiku kohaselt karistatavaid tegusid, aga ka kuritegusid, mis olid karistatavad Eesti Vabariigis kriminaalkoodeksi kehtimise ajal. Teo asjaolude ühtimisel olukorras, kus kriminaalkoodeksi ja karistusseadustiku kuriteo kvalifikatsiooni nimetus erines, on koondatud tegu karistusseadustikus sätestatud kuriteo kvalifikatsiooni alla. Nimistus esineb ka kuritegude kvalifikatsioone, mis pärinevad karistusseadustikust, kuid on käesoleva töö kirjutamise hetkeks kehtivuse kaotanud.

Varasemalt toime pandud tegudest 7-l korral esines kelmuse toimepanemist, tähtsa isikliku dokumendi kuritarvitamist, tulirelva, selle olulise osa ja laskemoona ebaseaduslikku käitlemist ja mootorsõiduki ärandamist, mille kvalifikatsioon pärineb kriminaalkoodeksist. Kuuel korral oli isikuid varasemalt karistatud süüteo toimepanemise tulemusena saadud vara omandamise, hoidmise ja turustamise eest. Viiel korral oli isikuid süüdimõistetud huligaansuse toimepanemise eest, mille näol oli samuti tegemist kriminaalkoodeksi ajal kehtinud kuriteo kvalifikatsiooniga.

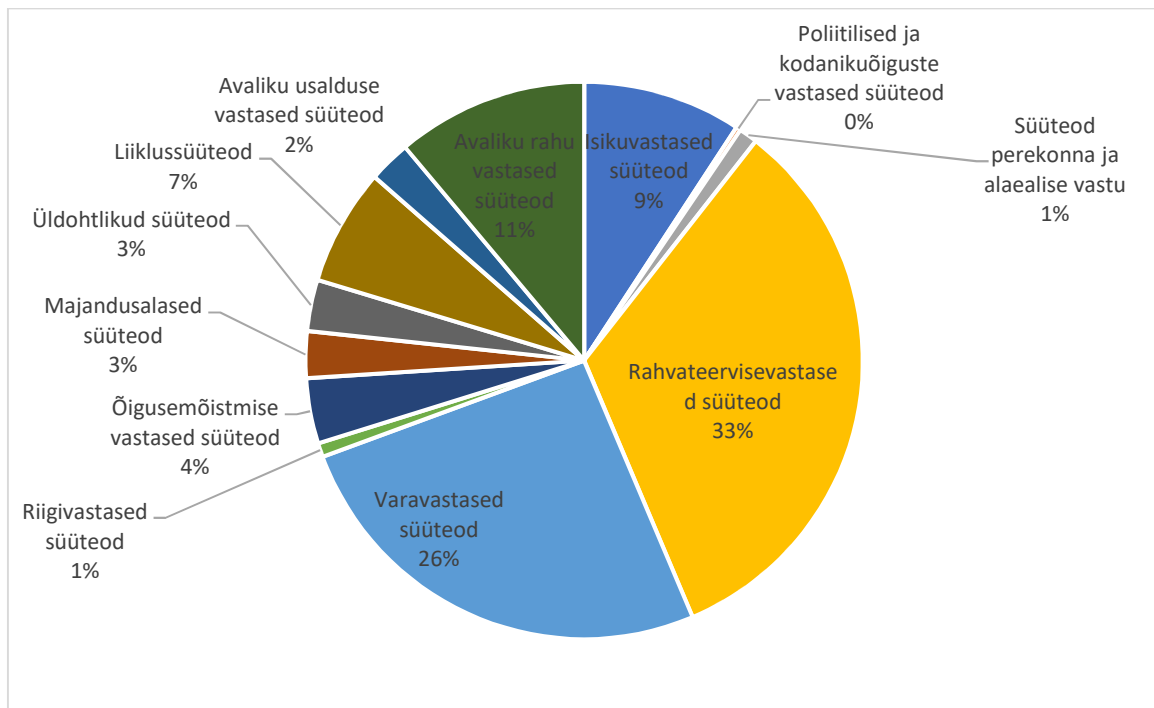
Neljal korral oli isikuid karistatud valeütluse ja valevande andmise, karistuse kandmisest kõrvalehoidumise, tapmise, unimaguna, kanepi ja kokapõõsa kasvatamise eest ning narkootilise ja psühhotroopse aine edasiandmise eest nooremale kui kaheksateistaastasele isikule. Kolmel korral oli isikuid karistatud keelatud ja eriluba nõudva kauba ebaseadusliku sisse- ja väljaveo, omastamise, omavoli, valeandmete edastamise ja väljapressimise eest.

Üksikutel juhtudel esines kuritegusid, mis olid suunatud võimuesindaja vastu, teisi vägivallategusid, seksuaalkuritegusid, varavastaseid ja majandusalaseid tegusid.

Kokkuvõtlikult on analüüsitud käesoleva töö valimi aluseks olnud isikute varasemaid kuritegusid ning teisi kuritegusid, mis nähtuvad kohtuotsustest, millega on isikud süüdi mõistetud narkootilise või psühhotroopse aine suures koguses ja korduva ebaseadusliku käitlemise eest. Kolmandik tegudest on rahvatervisevastased süüteod, täpsemalt narkootikumidega seotud süüteod, ehk süüdimõistetud isikud on sama süüdimõistmise raames pannud toime mõne muu narkootikumidega seotud süüteo või on varasemalt karistatud narkootikumidega seotud süüteo toimepanemise eest.

Üle neljandiku ehk 26% süütegudest moodustavad varavastased süüteod, millest ülekaalukalt suurima osa moodustavad vargused, kuid esineb ka röövimist ja muid majandusliku kasu eesmärgil toime pandud tegusid. Seega on nähtav narkokuritegude seos varavastaste süütegudega.

Järgnevad avaliku rahu vastased süüteod, millest suurima osa moodustavad avaliku korra rasked rikkumised ja isikuvastased süüteod, milliste toimepanemisel on kasutatud vägivalda.

Joonis 8. Pärnu Maakohtu 2006-2019¹¹³. aastal KarS § 184 lg 2 p 2 alusel süüdi mõistetud isikute varasemad karistused.

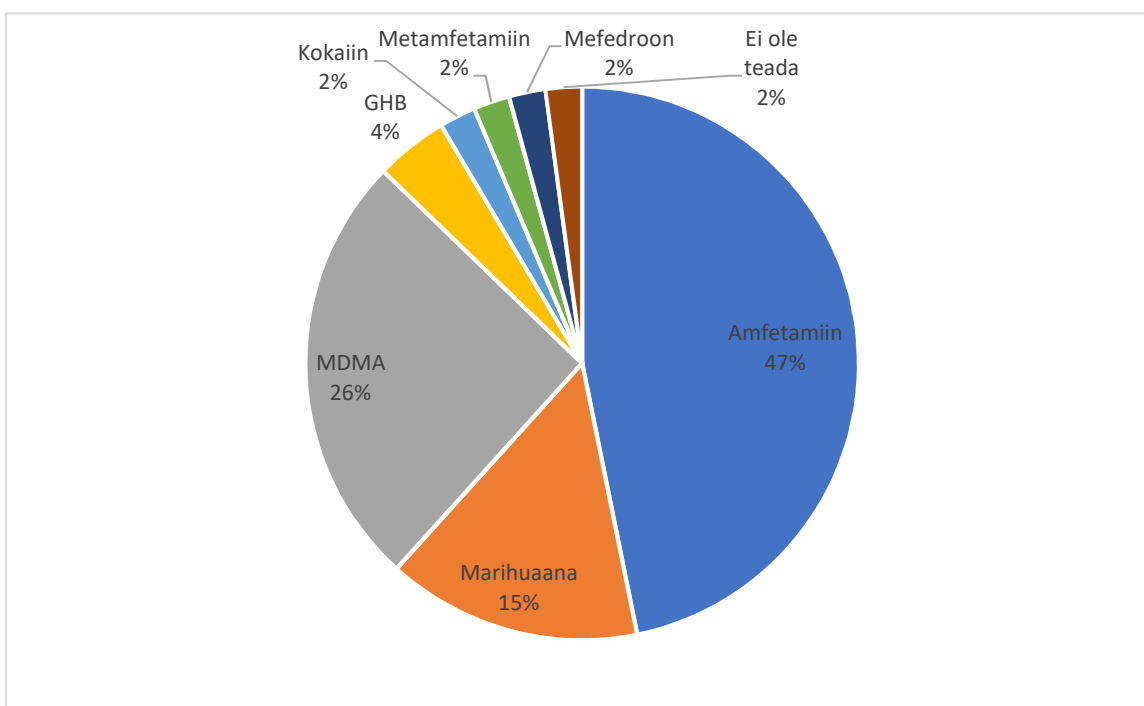
Uuritud kohtuotsuste põhjal võib väita, et vägivallakuriteod moodustavad võrreldes narkootikumidega seotud süütegude ning varavastaste süütegudega korduva ebaseadusliku narkootilise või psühhotroopse aine käitlemise eest süüdimõistetud isikute kuritegelikus karjääris väiksema osa. Sellest tulenevalt võib väita, et tuginedes Pärnu Maakohtu vastavatele kohtuotsustele ei ole narkootikumide käitlemine tingimata seotud vägivallakasutusega. Samas võib vastavalt eelnevalt esitatud teoreetilisele arusaamale nentida, et mõningal määral narkootikumidega kaubitsejate seas siiski vägivallakasutust esineb. Analüüsitud kohtuotsuste põhjal ei saa aga väita, et vägivallakasutus on tingimata seotud konkreetset narkootiliste või psühhotroopsete ainete käitlemise juhtumitega.

2.4.4. Seos narkootilise aine ja vägivaldsuse vahel

Et jõuda arusaamale, kas vägivallakasutus narkootikumidega kaubitsejate hulgas on seotud mingite kindlate narkootiliste ainetega, võeti vaatluse alla uurimuse aluseks olnud kohtuotsustega süüdimõistetud isikute varasemad ja praegused vägivaldsed teod. Sellisteks tegudest olid karistusseadustiku ja vastavad kriminaalkoodeksi alusel kvalifitseeritavad

¹¹³ 2019. aasta andmed 9 kuu osas.

kuriteod, mis esinesid toimepandud tegude hulgas – tapmine (KarS § 113), raske tervisekahjustuse tahtlik tekitamine (KarS § 118), ähvardamine (KarS § 120), kehaline väärkohtlemine (KarS § 121), avaliku korra raske rikkumine (KarS § 263) ja vägivald võimuesindaja vastu (KarS § 274). Mõnel juhul oli sama isik karistatud mitme erineva vägivallakuriteo toimepanemise eest. Analüüsi tulemusel nähtus, et nimetatud kuritegusid toime pannud isikud käitlesid uurimuse aluseks olnud kohtuotsuse kohaselt amfetamiini, marihuaanat, MDMA-d, GHB-d, kokaiini, metamfetamiini ja/või mefedrooni. Ühel juhul ei olnud kohtuotsustest käideldav narkootiline aine tuvastatav.

Joonis 9. Käideldav narkootiline aine seoses vägivallakuritegude toimepanemisega.

Analüüsi tulemusel võib väita, et isikud, kes on pannud toime vägivallakuritegusid, on olnud enamasti seotud raskemate narkootiliste ainete, sh stimulantide ja depressantide, käitlemisega. Kergemate narkootiliste ainete osas käideldi kanepit ja selle töötlemisprodukte ehk enamjaolt marihuaanat, kuid seda võrreldes teiste ainetega pigem vähesel määral.

2.4.5. Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete käitleja seos grupiga ja asetsemine käitlemise ahelal

Kohtuotsuste kohaselt 67% süüdimõistetud isikutest panid teo toime iseseisvalt. Grupis ehk ühise teoplaani alusel tegutsemine nähtub 33% juhtumite puhul. Samas ei saa töö autori hinnangul kindlalt väita, et 2/3 narkootilise või psühhotroopse aine ebaseaduslikest käitlejatest

tegutsesid täielikult iseseisvalt – ei ole välistatud, et osalemine narkootikumide levitamise tegelevas grupeeringus ei ole lihtsalt tõendamist leidnud. Asjaolu, kas tegemist on olnud suuremate või väiksemate gruppidega, on vaid kohtuotsustele tuginedes keeruline kindlaks teha. Siiski võib tuua välja, et sama kohtuotsuse kohaselt mõisteti süüdi 21-l korral 2 isikut, 6-l korral 3 isikut, 5-l korral 4 isikut, 4-l korral 5 isikut ja 1-l korral 6 isikut, mis võib iseloomustada asjaolu, et sagedamini tegutseti gruppides, mis koosnes vähestest isikutest. Kuritegelikus ühenduses osalemist või selle ühenduse organiseerimist üheski kohtuotsuses tuvastatud ei olnud.

Kohtupraktikat analüüsid ei ole võimalik teha konkreetseid järeldusi selles osas, kas ja kui paljud isikud tegutsesid täpselt missugusel käitlemise ahelal. Samas võib eeldada, et isikud, kes on karistatud ka näiteks KarS § 188 alusel olid käitlemise ahelal tootjatega võrdsustatud järgus. Lähtudes uuritud andmetest nähtub, et sama kohtuotsuse alusel mõisteti 16 isikut süüdi KarS § 188 kvalifitseeritava kuriteo eest ehk võib eeldada, et vähemalt 9% kõikidest juhtumitest võib liigitada esimesele käitlemise ahelale tulenevalt uimastite tootmisest või kasvatamisest.

Samuti võib vastavalt eelnenud teoreetilisele analüüsile eeldada, et käitlejad, kes ka ise narkootilisi või psühhotroopseid aineid tarvitasid, olid kõige madalamal ahela osal ehk tegemist oli käitlejatega, kes andsid uimasteid edasi lõpptarvitajale. Kohtuotsustes on selgesõnaliselt narkootilise aine tarvitamise eesmärk asjaoludes tuvastatud 26 juhtumi puhul, mis moodustab 14% kõikidest juhtumitest. Tuginedes eeltoodule võib eeldada, et vähemalt 14% isikutest olid nõ kasutajad-edasiandjad, olles käitlemise viimasel ehk lõpptarbijale kõige lähemal paikneval ahelal. Samas ei saa eelneva põhjal teha järeldust, et vaid veidi enam kui kümnendik narkootiliste ja psühhotroopsete ainete käitlejatest on tarvitajad, kuna tarvitamise tuvastamine ei ole antud juhul kuriteoasjaolude tuvastamisel vajalik.

Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete tarvitamist on võimalik eeldada ka isikute puhul, kellele on määratud karistusena tingimuslik vangistus ühes allumisega käitumiskontrollile ja määratud lisakohustus mitte tarvitada narkootikume. Kohtuotsuste kohaselt oli selliseid juhtumeid 34 ehk 19% kõikidest juhtumitest, millest nähtuvalt võib järeldada, et tuginedes eeltoodud teooriale on nõ kasutajaid-edasiandjaid käitlejate hulgas ligi 1/5. Samas tuleb tähele panna, et sellisel viisil võib eelduslikult uimastite tarvitajaid tuvastada vaid isikute seas, kes vabastatakse karistuse kandmiselt tingimisi KarS § 74 järgi. Samal alusel ei ole võimalik teha järeldusi kõikide uuritud juhtumite osas, tulenevalt süüdimõistetutele määratud erinevatest karistustest.

Kohtuotsustes ei olnud üheselt esitatud karistatust väärtegude eest, millest johtuvalt oleks nähtunud karistus narkootilise või psühhotroopsete ainete tarvitamise eest, mistõttu sel viisil uimastite tarvitajaid tuvastada ei olnud võimalik.

Narkootilise või psühhotroopse aine käitlemine eesmärgiga saada majanduslikku kasu on tuvastatud 65 juhtumi puhul ehk 36-1 % kõikidest juhtumitest. Äriline eesmärk on nähtunud kohtuotsustes, milles oli selgesõnaliselt väljendatud uimasti müümine. Ka siinjuhul ei ole välistatud, et tegelikkuses pandi uimastite ebaseaduslikku käitlemist majandusliku kasu saamise eesmärgil toime rohkem, kuid vastava tõendamise ei ole olnud olulise tähtsusega. Samuti tuleb märkida, et uimastite müümise tuvastamise puhul ei pruugi tegu olla toime pandud üksnes ärilisel eesmärgil. Nagu töö esimeses peatükis kirjeldatud, võib ka sotsiaalsete suhete alusel tegutseva käitleja tegevusega kaasneda rahaline kasu, kuid see pole antud juhul käitlemise põhiline eesmärk.

Kokkuvõtlikult on pelgalt kohtuotsuste põhjal keeruline analüüsida, millises käitlemise ahelas käitleja tegutses ning kas ahela sees tegutseti iseseisvalt või koos teiste isikutega. Uurimuse põhjal nähtub, et kolmandikul juhtudest tegutseti grupis, kuid töö autori hinnangul ei saa eeltoodud põhjustel tõsikindlalt väita, et 2/3 isikutest tegutsesid iseseisvalt. Küll nähtub, et sagedamini tegutsetakse väiksemates gruppides. Kohtuotsuste põhjal on eeltoodud tunnuste alusel liigitatud teatud käitlejaid vastavatesse ahela osadesse – nähtub nii esmasel tasandil käitlejaid kanepi kasvatajate näol kui ka tarvitajaid, kes eelduslikult on käitlemise viimasel ahelal ehk lõpptarbijale kõige lähemal. Samas võib käesoleva töö autori hinnangul olla ärilistel eesmärkidel käitleja igal käitlemise ahelal.

2.5. Karistused uimastite ebaseadusliku käitlemise eest

2.5.1. Karistused Pärnu Maakohtu kohtuotsustes KarS § 184 lg 2 p 2 järgi kvalifitseeritud kuritegudes

KarS § 184 lg 2 p 2 järgi kvalifitseeritud kuriteo toimepanemise eest võib karistusseadustiku kohaselt karistada kolme- kuni viieteistaastase vangistusega. Kuna lõplikku karistuse kujunemist mõjutavad ka sama kohtuotsuse raames käsitletavat teist sündet, isikute osas eelnevalt tehtud kohtuotsused, kehtivad kriminaalkaristused aga ka menetluse liik, siis analüüsitakse esmalt vaid KarS § 184 lg 2 p 2 järgi toimepandud kuriteo eest mõistetud karistust

ning seejärel lõplike karistusi pärast erinevate kuriteoepisoodide või kohtuotsuste liitmist, karistuse suurendamist või vähendamist.

Menetluse liik, milles kriminaalasi lahendatakse, on oluline asjaolu, millest mõistetakse karistuse liik ja määr sõltub, mistõttu esitatakse kõigepealt uuritud kohtuotsuste andmed menetlusliigi osas. Analüüsitud 113 kohtuotsusest 91 olid mõistetud kokkuleppemenetluses, sh ühel juhul tehti kokkuleppemenetlus kiirmenetluse korras. Nimetatu moodustab 81% kõikidest menetlustest. Lühimenetlust ja üldmenetlust kohaldati mõlemat 11 kohtuotsuse puhul ehk kumbagi veidi alla 10 protsendi kõikidest otsustest. Mõningate kohtuotsustega mõisteti süüdi mitu isikut korraga, mistõttu kokkuleppemenetluses tehti süüdimõistev kohtuotsus 152 isiku osas (83%), lühimenetluses 11 isiku osas (6%) ja üldmenetluses 20 isiku osas (11%).

Karistuse määramisele eelneb ka küsimus tõkendi määramisest ehk kas süüdistatava vabaduse piiramine on vajalik juba enne kohtuotsuse tegemist. Raskeimat tõkendit ehk vahistamist on 183-st juhtumist kohaldatud kõige enam ehk 88-l korral, mis moodustab 48% kõikidest juhtumitest. Elukohast lahkumise keeldu on tõkendina kohaldatud 49-l korral ehk 27-l protsendil juhtumitest. Nii elukohast lahkumise keeldu kui ka vahistamist on üksteisele järgnevalt kohaldatud 10-l korral ehk 5-l % juhtumitest. Tõkendit ei ole kohaldatud 36-l korral, mis on 20% kõikidest juhtumitest. Eeltoodust johtuvalt võib järeldada, et narkootilise või psühhotroopse aine suures koguses korduva käitlemise puhul näeb kohus enamikul juhtudel vajadust tõkendi kohaldamiseks ehk juba enne lõpliku karistuse mõistmist isiku vabaduse piiramiseks.

Uuritud kohtuotsuste kohaselt on KarS § 184 lg 2 p 2 järgi mõistetavad karistused jäänud vahemikku 1 aasta kuni 6 aastat vangistust. Ühel korral vabastati süüdimõistetu KarS § 87 lg 7 alusel karistuse kandmisest, kohaldades isiku suhtes KarS § 87 lg 1 p-s 6 sätestatud mõjutusvahendit, kuna süüdimõistetu isiku näol oli tegemist alaealisega. Kahel juhul on kohaldatud karistusena 1 aastast vangistust, kuigi seadus näeb ette minimaalselt 3 aasta pikkust vangistust. Kõige enam, 92-l korral, määrati kohtuotsuste kohaselt karistusena 3 aastat vangistust ehk minimaalne võimalik karistus. Kõikidest juhtumitest on minimaalset vangistusmäära rakendatud seega pooltel juhtumitel. 6 aastat vangistust, mis oli määratud karistustest kõige pikaajalisem, määrati 9-l korral ehk vaid 5-l % kõikidest juhtumitest.

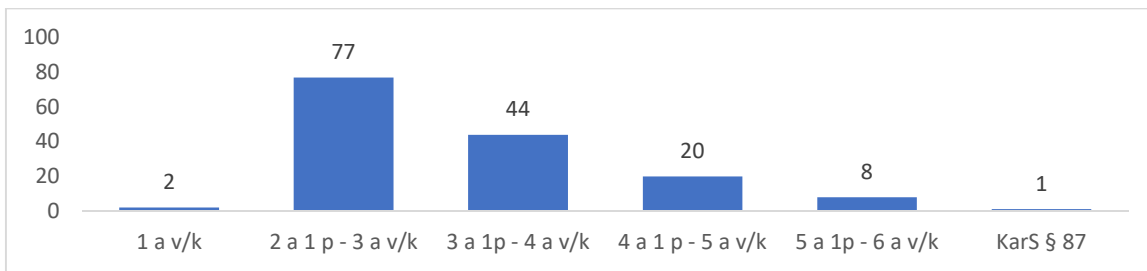
Mitte ühelgi korral ei mõistetud süüdistatavale maksimaalset võimalikku karistust ehk viieteistaastast vangistust. Seadusandja on korduva ja suures koguses ebaseadusliku narkootilise või psühhotroopse aine käitlemise eest näinud ette karmid karistused. Seda

tõenäoliselt põhjusel, et isik, kes vastava süüteo toime paneb, mõistaks enda teoga kaasnevat suurt kahju tervele ühiskonnale. Samas nähtub analüüsitud kohtuotsustest, et määratavad karistused on suuremas osas minimaalsele võimalikule kõige lähemal, olenemata sellest, et suur osa süüdimõistetutest on ka varasemalt kriminaalkorras karistatud, sh samalaadse süüteo toimepanemise eest süüdi mõistetud. Määratud karistustest kõige pikaajalisem ei moodusta ka seadusandja poolt määratud maksimaalsest vangistusaja pikkusest poolt aega. Siinkohal võiks teha järelduse, et vaatamata seadusandja poolt kehtestatud karmidele karistustele kohaldavad kohtud seadust leebelt ja praktikas mõistetavad karistused on pigem võimalikult lähedased minimaalsele võimalikule.

Samas ei saa unustada asjaolu, et 81% uuritud kohtuotsustest on tehtud kokkuleppemenetluses, kus üheks kokku lepitud asjaoluks ongi mõistetava karistuse liik ja määr.¹¹⁴ Seega võib olla asjaolu, et mõistetud karistused on pigem seaduses lubatud mõistes lühikesed, seotud menetlusliigiga, milles asi lahendatakse. Ühelt poolt on seega eeltoodud oluline osa süüdistajal, teisalt tuleb arvestada, et süüdistatav tõenäoliselt kokkulepet sõlmida ei soovi, kui kokkuleppe üheks osaks on näiteks maksimaalne võimalik vanglakaristus. Kriminaalasja lahendamine kokkuleppemenetluses on piiratud ressursside olukorras autori hinnangul olulise tähtsusega. Võimalik, et kui kokkuleppemenetluste asemel lahendataks kriminaalasjad üldmenetluses, ei oleks lõpplahendi saanud asju nii palju, kui seda reaalselt praktikas nähtub just piiratud ressursside tõttu.

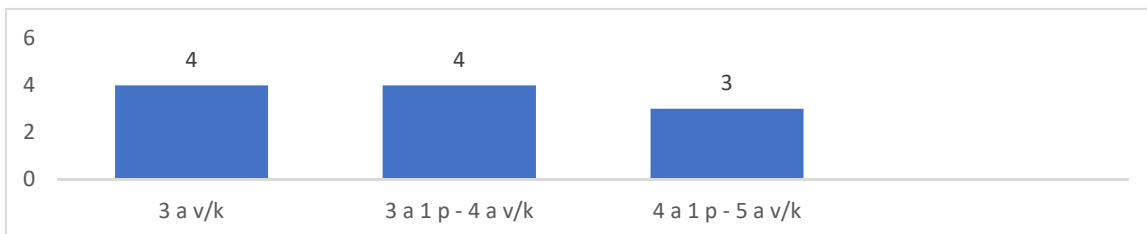
Kuna enamik kohtuotsuseid on tehtud kokkuleppemenetluses, siis on kokkuleppemenetluses mõistetud karistuste osakaal enamjaolt sarnane üldisele jaotusele. Ühel korral vabastati süüdimõistetut KarS § 87 lg 7 alusel karistusest. Kõige lühem vanglakaristus, mis oli 1 aasta vangistust, mõisteti kahel juhul ehk kõikidest juhtudest ühel protsendil. Maksimaalne mõistetud karistusmäär ehk 5 aastat ja 1 päev kuni 6 aastat mõisteti 5-1 % kokkuleppemenetluse juhtumitest. Kõige enam mõisteti 3 aasta pikkust vanglakaristust, moodustades 51% kõikidest mõistetud karistustest kokkuleppemenetluses ehk enam kui poole. Kokkuvõtlikult nähtub, et kokkuleppemenetluses mõistetud karistused jäid enamikus minimaalse võimaliku karistusmäära lähedale.

¹¹⁴ Kriminaalmenetluse seadustik. - RT I 2003, 27, 166, § 245 lg 1 p 9.

Joonis 10. Pärnu Maakohtu 2006-2019¹¹⁵. aastal kokkuleppemenetluses KarS § 184 lg 2 p 2 järgi mõistetud karistusmäärad.

Lühimenetluses mõistetud karistustest kõige lühem oli 3 aasta pikkune vangistus, mida mõisteti 36,4-l % kõikidest lühimenetluse juhtumitest ehk märgatavalt vähemal määral kui kokkuleppemenetlustes mõistetud juhtudel. Karistusmäär kolm aastat ja üks päev kuni 4 aastat mõisteti samuti 36,4-l % lühimenetluse juhtumitest. Kõige pikemat karistusmäära ehk 4 aastat ja 1 päev kuni 5 aastat mõisteti 27,2-l % lühimenetluse juhtumitest. Seega on justkui lühimenetluses mõistetud esialgsed karistused pikemad kokkuleppemenetluses mõistetud karistustest. Pärast karistuste vähendamist KrMS § 238 lg 2 järgi on karistused siiski lühemad. Maksimaalne mõistetud karistusmäär on lühem kokkuleppemenetlustes mõistetud maksimaalsest karistusmäärast.

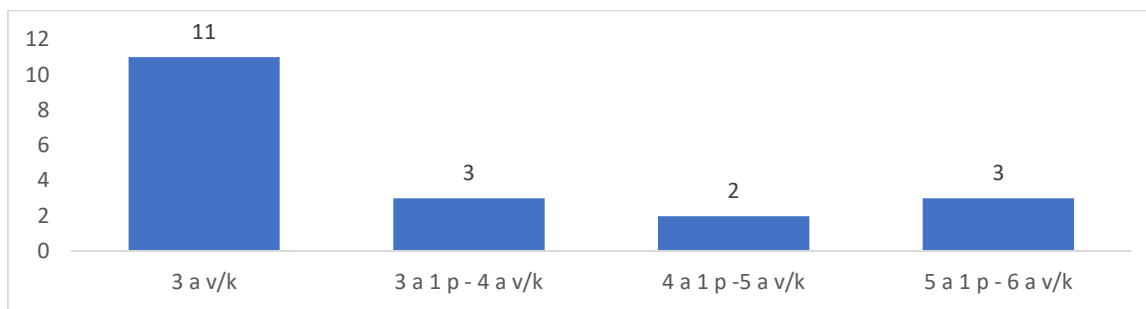

Joonis 11. Pärnu Maakohtu 2006-2019¹¹⁶. aastal lühimenetluses KarS § 184 lg 2 p 2 järgi mõistetud karistusmäärad.

Üldmenetluses mõistetud karistustest kõige suurema osa moodustasid 3 aasta pikkused vangistused, mis oli ka kõige lühem võimalik karistusmäär. Nimetatud karistus mõisteti 55-l % üldmenetluse juhtumitest ehk veidi rohkematel kordadel kui kokkuleppemenetlustes. Kõige pikemat mõistetud karistusmäära ehk 5 aastat ja 1 päev kuni 6 aasta pikkust vanglakaristust mõisteti 15-l % üldmenetluse juhtumitest, moodustades olulisest suurema osa kokkuleppemenetluses mõistetud maksimaalsest karistusmäärast. Samuti on tegemist aasta võrra pikema vangistusega lühimenetluses mõistetud maksimaalsest vangistusmäärast.

¹¹⁵ 2019. aasta andmed 9 kuu osas.

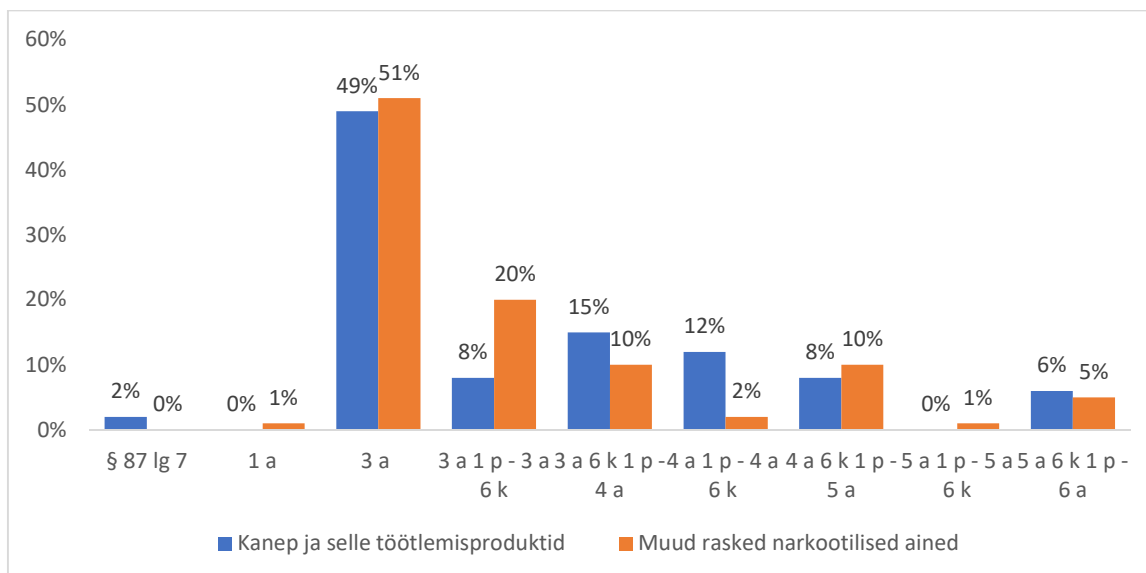
¹¹⁶ 2019. aasta andmed 9 kuu osas.

Joonis 12. Pärnu Maakohtu 2006-2019¹¹⁷. aastal üldmenetluses KarS § 184 lg 2 p 2 järgi mõistetud karistusmäärad.

Käesoleva töö esimeses peatükis, milles käsitleti narkootiliste ja psühhotroopsete ainete olemust, toodi välja, et mõnede õigusteadlaste arvamuse kohaselt on viga jätta karistusõiguslikult eristamata narkootilised ained nende sõltuvuspotsentsiaali alusel. Sellele vaatamata on teise arvamuse kohaselt võimalik niinimetatud kergemaid ja raskemaid aineid eristada karistuste määramisel. Nimetatust tulenevalt on uuritud kohtuotsuste KarS § 184 lg 2 p 2 alusel mõistetud karistuste pikkusi võrreldud vastavalt sellele, millise aine käitlemise eest süüdimõistev otsus tehti. Eeltoodu analüüsimiseks on ühelt poolt aluseks võetud kohtuotsused, millest nähtus vaid kergete narkootiliste ainete ehk antud juhul kanepi või selle töötlemisproduktide käitlemine ja teiselt poolt kõikide teiste ainete ehk stimulantide, depressantide ja hallutsinogeenide käitlemine. Viimasesse rühma on arvestatud ka sellised juhtumid, kus käideldi kanepit või selle töötlemisprodukte koos teiste raskemate narkootiliste või psühhotroopsete ainetega, aga ka juhtumid, kus käideldav narkootiline või psühhotroopne aine ei olnud kohtuotsuse alusel tuvastatav. Eeltoodud analüüs võib anda vastuse küsimusele, kas praktikas esineb narkootiliste ainete eristamine karistuste määramisel.

¹¹⁷ 2019. aasta andmed 9 kuu osas.

Joonis 13. Pärnu Maakohtu 2006-2019¹¹⁸. aastal KarS § 184 lg 2 p 2 järgi mõistetud karistused kanepi ja selle töötlemisproduktide ja raskete narkootiliste ainete käitlemise eest.

Kanepi ja selle töötlemisproduktide käitlemise eest on ühel juhul mõistetav karistus määratud KarS § 87 järgi. Kõige lühem karistus on 3 aastat vangistust, mis seaduse kohaselt minimaalne võimalik karistus selle kuriteo kvalifikatsiooni alusel. Raskemate narkootiliste ainete käitlemise eest mõistetud kõige lühem karistus on 1 aasta vangistust. Võrreldes kergema ja raskema narkootilise aine käitlemise eest mõistetud kõige sagedamini määratud karistust nähtub, et see on mõlemal juhul seaduses sätestatud miinimumkaristus ehk 3 aastat vangistust. Mõlemal juhul moodustab antud karistusmäär ligi poole kõikidest mõistetud karistusmääradest, olles kergemate narkootiliste ainete puhul 49% ja raskemate narkootiliste ainete puhul 51%.

Samuti nähtub, et maksimaalne mõistetud karistus ehk 6 aastat vangistust on nii kergemate kui ka raskemate uimastite käitlemise eest peaaegu sama, moodustades vastavalt 6% ja 5% kõikidest mõistetud karistustest. Suuri erinevusi ei nähtu seega kõige sagedamini mõistetud ja kõige pikemate mõistetud karistusmäärade vahel. Seega ei saa järeldada, et kanepi ja selle töötlemisproduktide eest mõistetavad karistused on praktikas oluliselt lühemad, kui teiste ja raskemate narkootiliste ainete käitlemise eest mõistetavad karistused.

Küll tuleb märkida, et kanepi ja selle töötlemisproduktide käitlemise eest mõistetavaid karistusi on määratud rohkem ajavahemikus 3 aastat 6 kuud ja 1 päev kuni 4 aastat võrreldes raskemate narkootiliste ainete eest mõistetud karistustega. Raskemate narkootiliste ainete käitlemise eest

¹¹⁸ 2019. aasta andmed 9 kuu osas.

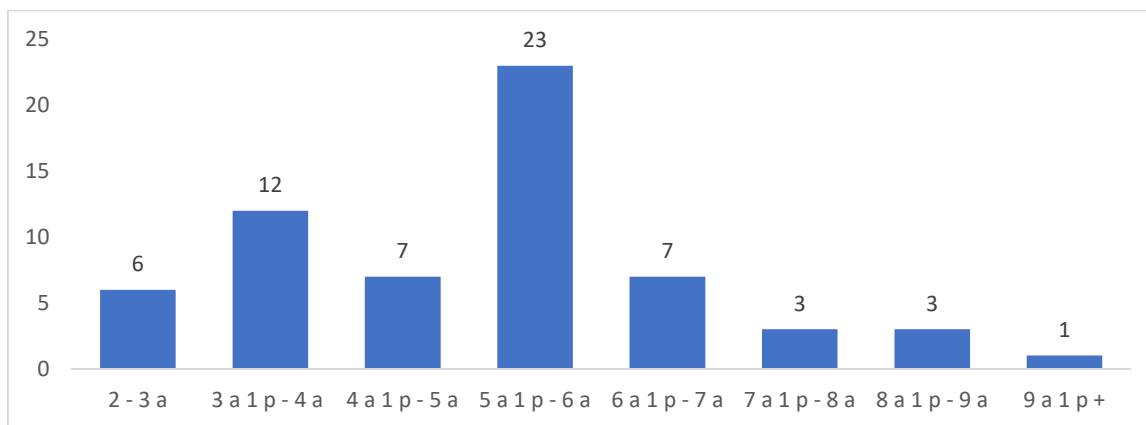
mõistetud karistusi lühema vangistusmäära puhul ehk 3 aastat ja 1 päev kuni 3 aastat ja 6 kuud on jällegi määratud enam kui kanepi ja selle töötlemisproduktide käitlemise eest mõistetud karistusi. Eelnev on käesoleva töö autori hinnangul mõneti üllatuslik. Samas tuleb nentida, et seaduse kohaselt ongi narkootiliste ainete käitlemine karistatav olenemata sellest, missuguse ainega tegemist on. Eelduslikult võib karistuse pikkus sõltuda siiski käideldud aine kogusest.

Lõplikku reaalselt karistusmäära mõjutasid menetlusliik, milles kohtuotsus mõisteti, süüteoepisoodide toimepanemine katseajal ja karistuste suurendamine ja vähendamine vastavates olukordades.

Ühel juhul oli lõpliku karistuse pikkuseks, pärast otsuste liitmist, 1 aasta 11 kuud ja 29 päeva vangistust, mis pöörati täitmisele ning asendati üldkasuliku töö määramisega 729 tunni ulatuses. Üldkasuliku töö tegemise ajaks allutati isik ka käitumiskontrollile, kohustades teda järgima KarS § 75 lg 1 p-des 1-6 sätestatud kontrollnõudeid. Tegemist oli ainsa üldkasuliku töö määramise olukorraga, kuna mõistetud vangistuse määr jäi alla 2 aasta ehk KarS § 69 lg-st 1 tulenevalt oli antu võimalik.

Nagu juba ülal märgitud, vabastati ühel juhul süüdimõistetu KarS § 87 lg 7 alusel karistuse kandmisest. KarS § 87 lg 1 p 6 alusel allutati isik üheks aastaks käitumiskontrollile, kohustades teda järgima KarS § 75 lg 1 p-des 1-6 sätestatud kontrollnõudeid. Lisaks kohustati isikut KarS § 87 lg 1 ja 2 alusel läbima sotsiaalprogramm mitmedimensionaalne pereteraapia (MDFT) ja KarS § 87 lg 1 p 10 alusel kohustati isikut käitumiskontrolli ajal mitte tarvitama alkoholi, narkootilisi või psühhotroopseid aineid.

Karistusena toimepandud süüteod eest mõisteti reaalne vangistus 62 juhtumi puhul 183-st ehk 34-1 % kõikidest olukordadest. Kõige lühem mõistetud reaalne vangistus oli 2 aastat, kõige pikem 9 aastat ja 1 kuu. Kuna karistuste pikkused erinevad üksteisest ka mõistetud päevade arvu osas, siis on jagatud vangistuste pikkused ajavahemikkesse, et anda ülevaade, milliste ajaperioodide osas reaalsed vangistused mõistetud on. Kõige enam määrati reaalselt vangistust kestvusega 5 aastat ja 1 päev kuni 6 aastat. Nimetatust pikemaid vangistusmäärasid määrati pigem harva.

Joonis 14. Pärnu Maakohtu 2006-2019¹¹⁹. aastal KarS § 184 lg 2 p 2 alusel süüdi mõistetud isikute lõplikud reaalsed vangistusmäärad.

Kui kohus leiab, et mõistetud karistuse kandmine vangistuses ei ole otstarbekas, siis võib ta määrata, et vangistus jäetakse täielikult või osaliselt tingimisi kohaldamata. Seega võib süüdimõistetud isiku KarS § 73 kohaselt karistusest tingimisi vabastada või KarS § 74 kohaselt vabastada tingimisi süüdlase allutamise ja käitumiskontrollile.

Juhtumeid, mille puhul süüdlane vabastati karistuse kandmisest ühes allutamise ja käitumiskontrollile esines 70 korral ehk 38-l % kõikidest juhtumitest, mis on veidi enam eelnevalt analüüsitud reaalse vangistuse mõistmise juhtumitest.

Kõige lühem vanglakaristus, mis jäeti tingimisi kohaldamata oli pikkusega 2 aastat ja kõige pikem 6 aastat. Kõige suurema enamuse moodustasid vanglakaristused, mis jäid ajavahemikku 2 aastat kuni 3 aastat (59% juhtumitest). Vangistusmäär 3 aastat ja 1 päev kuni 4 aastat mõisteti 25-l % kõikidest mõistetud karistustest. 4 aastat ja 1 päev kuni 5 aastat vangistust mõisteti 9-l % nimetatud olukordadest ja vangistusmäär 5 aastat ja 1 päev kuni 6 aastat mõisteti 7-l % nimetatud juhtudest.

Täielikult, koos allutamise ja käitumiskontrollile, jäeti karistus tingimisi kohaldamata 48-l juhul ehk 69-l % kõikidest KarS § 74 juhtumitest. Käitumiskontrolli ajaliseks kestvuseks määrati ühel korral 18 kuud, kolmel korral 2 aastat, 42-l korral 3 aastat, ühel korral 4 aastat ja ühel korral 5 aastat. Alates 01.11.2017 jõustunud karistusseadustiku muudatuse tõttu on võimalik KarS § 74 lg 3 kohaselt määrata katseaja pikkuseks kuus kuud kuni viis aastat. Enne seda kehtinud seaduse redaktsiooni kohaselt oli katseajaks võimalik määrata kuus kuud kuni kolm aastat. Mõlemad kohtuotsused, mille katseaja kestvus ületab 3 aastat on tehtud 2018.

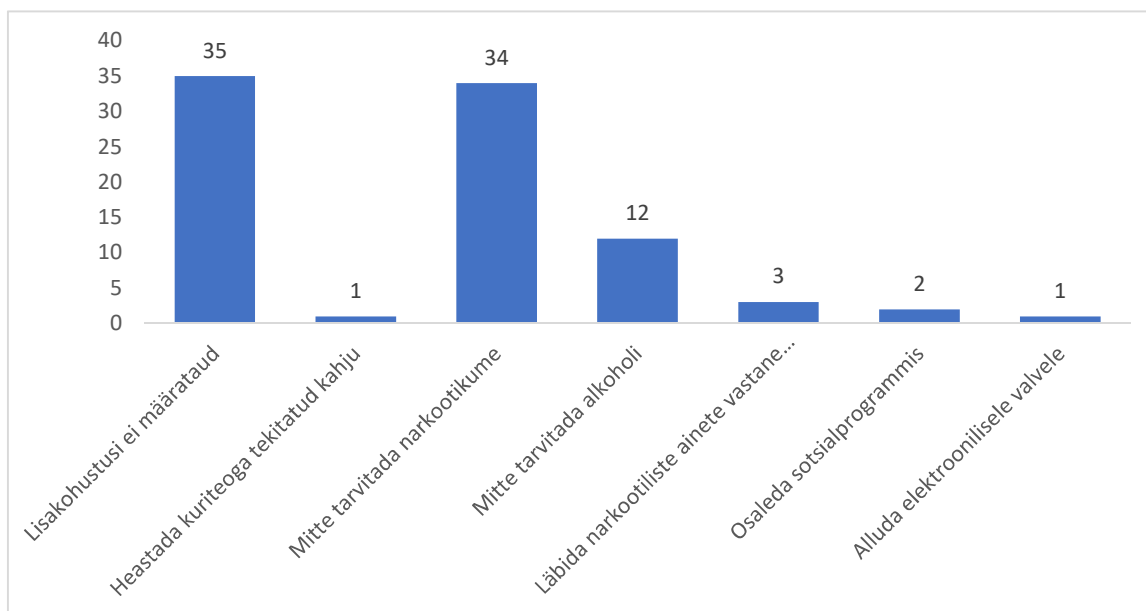
¹¹⁹ 2019. aasta andmed 9 kuu osas.

aastal. Seega valdavalt mõisteti kogu uuritud ajaperioodi jooksul 3 aasta pikkune katseaeg, mis oli enne seaduse muutmist ka maksimaalne võimalik katseaja pikkus.

Kahekümne kahe juhtumi puhul mõisteti osaline tingimuslik vangistus. Osaliselt täitmisele pööratud koheselt ära kandmisele kuuluvaks vangistusmääraks oli 3 kuud kuni 1 aasta ja 6 kuud. Kõige sagedasemini (27% antud olukordadest) määrati kohesele ära kandmisele kuuluvaks karistused 3 kuud. Mõistetud katseaegade pikkuseks oli 19-l korral 3 aastat ja 3-l korral 5 aastat.

Viie aasta pikkused katseajad määrati pärast 2017. aastal jõustunud seaduse muutatust katseaja maksimaalse kestvuse osas, eelnevalt määrati 100-l % juhtumitest katseaja kestvuseks 3 aastat ehk maksimaalse võimaliku kestvusega katseaeg.

Käitumiskontrolli ajaks võib kohus süüdlasele panna KarS § 75 lg 2 alusel ka lisakohustusi. Täpselt pooltel juhtumitest lisakohustusi käitumiskontrolli ajaks ei määratud. Ühe juhtumi puhul pandi isikule kohustus heastada kuriteoga tekitatud kahju, kuid nimetatud juhul pani isik lisaks narkokuriteole toime ka varguse, millega tekitati varalist kahju, seega määratud lisakohustus ei olnud otseses seoses narkosüütega. Veidi vähem kui pooltel juhtudel, kui lisakohustusi võimalik määrata oli, pani kohus süüdimõistetule lisaks kohustuse mitte tarvitada narkootikume¹²⁰.

Joonis 15. KarS § 75 lg 2 alusel määratud lisakohustused.

¹²⁰ Kuni 01.01.2015 oli karistusseadustiku KarS § 75 lg 2 p 2 alla koondatud ühiselt kohustus mitte tarvitada alkoholi ja narkootikume. Alates 01.01.2015 jõustunud karistusseadustiku redaktsioonis on KarS § 75 lg 2 p 2¹ sätestatud eraldi lisakohustus mitte omada või tarvitada narkootilisi või psühhotroopseid aineid.

Seega kõige sagedamini määratud lisakohustus oli kohustust mitte omada ega tarvitada narkootilisi või psühhotroopseid aineid. Seevastu üksikutel kordadel määrati süüdimõistetutele kohustus alluda ravile või läbida sotsiaalprogramm.

Analüüsidest nimetatud kohtuotsuseid ei saa teha täpset järeldust, kui suur osa uimastite käitlejatest on narkootiliste või psühhotroopsete ainete tarvitajad või sõltlased, mistõttu oleks ehk alusetu väita, et uimastite mittetarvitamise kohustus on määratud liiga vähestel kordadel – on võimalik ja tõenäoline, et suur osa uimastite käitlejatest nimetatud ainete tarvitajad ise ei ole ja teevad seda mõnel teisel eesmärgil. Sellele vaatamata võib eeldada, et uimastite mittetarvitamise kohustus pannakse kohtu poolt isikutele, kes nimetatud aineid ka ise tarvitavad ehk kui lähtuda eeltoodud andmetest, siis vähemalt kolmekümmend neli isikut. Nimetatud isikutest kahele määrati kohustus läbida narkootiliste ainete vastane ravi, ühele määrati kohustus läbida narkootiliste ainete vastane ravi ja sotsiaalprogramm ja ühele kohustus läbida sotsiaalprogramm. Kolmekümnele isikule, kes katseaja jooksul uimasteid tarvitada ei tohtinud, sekkumistegevusi kohtu poolt ei määratud.

Käesoleva töö autori hinnangul on eeltoodule tuginedes kohtu poolt määratud või kinnitatud sekkumistegevusi liiga vähesel määral. Ühelt poolt on isik, kellele on määratud kohustus mitte tarvitada narkootilisi või psühhotroopseid aineid, kohustatud kohtuotsuse jõustumisel uimasteid enam mitte tarvitama, teisalt ei ole isikule määratud kohustuslikke tegevusi, mis uimastite tarvitamise lõpetamisele kaasa aitaks. Lisaks eelnevale ei ole süüdimõistetute tõenäoliselt valmis katseaja jooksul kriminaalhooldajale avama enda reaalselt uimastitarvitamise harjumust ja probleemi, kuna vastava info avaldamisel rikub isik tingimust, mille alusel ta reaalse vangistuse kandmisest pääses. Seega on käesoleva töö autori hinnangul praktikas käitumiskontrollile kaasnevate lisakohustuste määramisel vastuolu, mis ei aita kaasa korduvate narkokuritegude vähendamisele uimasteid ise tarvitavate käitlejate puhul.

Karistusest tingimisi vabastamise juhtumeid KarS § 73 alusel esines kõikidest juhtumitest 49 juhul ehk 27-1 %, mis on väiksema osakaaluga, kui mõistetud karistustena reaalne vangistus ja karistusest tingimisi vabastamise koos käitumiskontrollile allutamisega.

Kõige lühem vanglakaristus, mis jäeti tingimisi kohaldamata oli pikkusega 3 aastat ja kõige pikem 5 aastat 4 kuud ja 16 päeva. Kõige suurema enamuse moodustasid vanglakaristused, mis jäid ajavahemikku 3 aastat ja 1 päev kuni 4 aastat. Nimetatud vangistusmäär mõisteti 34 juhul ehk 70-1 % juhtudest.

Karistusest vabastati süüdimõistetud täielikult KarS § 73 alusel 20% kõikidest analüüsitud juhtumitest. Kõige lühem määratud katseaeg oli kestvusega 3 aastat, mida määrati 16-1 % ja kõige pikem 5 aastat, mis määrati 24-1 % eelnimetatud juhtumitest. Kõige sagedamini, 41-1 % eeltoodud juhtumitest, määrati katseaja kestvuseks 4 aastat, mis on 1 aasta võrra pikema kestvusega, kui karistusest tingimisi vabastamise puhul koos käitumiskontrollile allutamiseaga. Antud asjaolu tuleneb käesoleva töö autori hinnangul aga tõenäoliselt sellest, et karistuse tingimisi vabastamise maksimaalne katseaja kestvus on seaduse kohaselt olnud 5 aastat alates karistusseadustiku esmasest jõustumisest 01.09.2002, kuid karistusest tingimisi vabastamise puhul koos käitumiskontrollile allutamiseaga alates 01.11.2017. Tuginedes analüüsitud kohtuotsustele prognoosib töö autor, et tulevikus kohaldatakse ka KarS § 74 rakendamisel pikemat katseaega kui seni enim kohaldatud 3 aastat.

Karistusseadustiku § 73 juhtumite puhul määrati 12 olukorras osaline tingimuslik karistus. Osaliselt täitmisele pööratud kohesele ära kandmisele kuuluvaks lühimaks vangistusmääraks oli 2 kuud ja 2 päeva ja pikimaks 1 aasta ja 2 kuud. Seega KarS § 73 alusel mõistetud koheselt ärakandmisele kuuluva karistuse kõige lühem ja kõige pikem vangistus olid mõlemad lühemad, kui KarS § 74 alusel mõistetud osaliselt ära kandmisele kuuluv karistus.

Karistusest tingimisi vabastamise olukorras, kus karistus kuulus osalisele ärakandmisele, mõisteti katseaegasid kestvusega alates 3 aastat kuni 5 aastat. Kõige enam mõisteti antud juhul katseaja kestvuseks maksimaalne võimalik ehk 5 aastat.

Kokkuvõtlikult nähtub, et kõige enam määrati süüdimõistetutele tingimuslik vangistus ühes allumisega käitumiskontrollile. Nimetatu on põhjendatud ning ratsionaalne arvestades eelnevalt esitletud arusaama, mille kohaselt tulemusi toob vaid kindel sekkumine ravi, mitte karm karistus reaalse vangistuse näol. Küll tuleb nentida, et vastav tingimuslik vangistus sisaldab ülal selgitatud põhjustel käesoleva töö autori hinnangul vastuolu. Ravikohustuse määramist süüdistatu nõusolekul nähtus vaid üksikutel kordadel. Sama olukord esines täiendava sekkumise ehk sotsiaalprogrammi kohustuse puhul. Iseenesestmõistetavalt ei ole välistatud süüdimõistetu vabatahtlik ravile asumine või sotsiaalprogrammi läbimine ilma vastava kohustuse määramiseta, kuid asjaolu, et praktikas määratavad karistused täiendavale sekkumisele ja ravile rõhku ei aseta, on murettekitav. Tingimusliku vangistuse puhul ühes allumisega käitumiskontrollile kaasneb küll kriminaalhoolduse poolt pakutav sekkumine, kuid mitmetasandiline sekkumine, mille puhul on kaasatud erinevad erialaspetsialistid, võiks eelduslikult tuua kaasa paremaid tagajärgi.

Mõistetud reaalsed vangistused ei ole praktikas seadusjärgsetele maksimumkaristustele lähenevad, kuid sellele vaatamata ei saa väita, et vangistusajad oleksid lühikesed ja liiga leebed. Samuti ei saa väita, et KarS § 73 juhtude puhul on tegemist liiga leebete karistustega ja seetõttu ei ole need mõjusad. Karistustest tingimuslikult vabastamist viimasel alusel esines eeltoodutest vähem, samuti olid määratud katseajad pigem pikad.

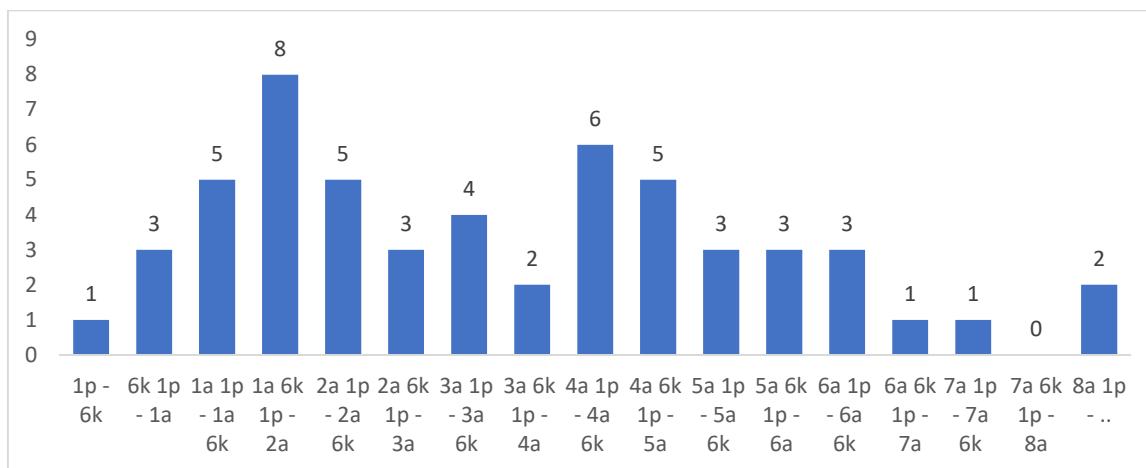
2.5.2. Varasemate karistuste mõju narkokuritegude eest

Varasemate narkootikumidega seotud süütegude osas arvestati tegusid, mille kvalifikatsioonid on kirjas karistusseadustiku 12. peatüki 1. jaos, aga ka KarS § 331 järgi kvalifitseeritud kuritegu ning kriminaalkoodeksi 10. peatükis märgitud narkootikumidega seotud tegusid.

Kolmkümmend protsenti käesoleva valimi moodustanud 164 süüdimõistetust on varasemalt kohtuotsusega karistatud narkootikumidega seotud süüteo toimepanemise eest. Sealhulgas narkootikumidega seotud süüteo toimepanemise eest on kriminaalkorras karistatud kokku neljal korral 3 isikut, kolmel korral 10 isikut ja kahel korral 37 isikut.

Kahe üksteisele järgneva narkootikumidega seotud süüteo toimepanemise eest mõistetud kohtuotsuste tegemise ajalist vahet analüüsimiseks, et jõuda arusaamale, millise aja jooksul tavapäraselt uue kuriteo eest karistus saadakse¹²¹. Kõige lühem ajaline vahe kahe süüdimõistva kohtuotsuse vahel oli 3 kuud ja 13 päeva, kõige pikem ajaline vahe 8 aastat 5 kuud ja 13 päeva. Uuritud kohtuotsuste põhjal võib jõuda järeldusele, et suurem osa (56% juhtumitest) korduvatest kohtuotsustest on mõistetud ajavahemikul 1 päev kuni 4 aastat. Kõige sagedamini tehti uus kohtuotsus ajavahemikus 1 aasta 6 kuud ja 1 päev kuni 2 aastat.

¹²¹ Analüüsist on välja arvatud selliste kohtuotsuste ajaline vahe, mille asjaoludest tulenevalt nähtub, et mõlemad süüteod on pandud toime enne esimest kohtuotsuse tegemist. Seda põhjusel, et nimetatud juhul ei ole süüdimõistetud isikul pärast esimese karistuse määramist olnud võimalik enda käitumist muuta ning sellisel juhul ei selgu, kas määratud karistus omas mõju tulevase süüteo toimepanemisel.

Joonis 16. Pärnu Maakohtu 2006-2019¹²². aastal KarS § 184 lg 2 p 2 alusel süüdi mõistetud isikute korduvate süüdimõistmiste ajalised vahemikud.

Käesoleva töö autori hinnangul on seega korduv kuritegu pandud toime piisavalt lühikese aja jooksul, et süüdimõistetud isik eelduslikult mäletab viimase kriminaalasja menetlemist ning on teadlik oma teo õigusvastasusest ja karistatavusest, sh narkokuritegude eest mõistetavatest karmidest karistustest. Tulenevalt sellest on töö autori hinnangul karistuse preventiivne mõju olnud antud juhtumite puhul pigem väike.

Reaalne vangistus mõisteti varasemalt narkosüüteo eest karistatud isikutele 36-1% juhtumitest¹²³. Kõige lühem karistus oli 1 aasta reaalset vangistust ning kõige pikem 7 aastat ja 2 kuud vangistust. Ligi pooltel juhtumitest, moodustades 48%, oli määratud reaalne vangistus vahemikus 3 aastat ja 1 päev kuni 4 aastat.

Nimetatud juhtumite osas analüüsiti ka seda, kui paljud isikutest kandsid määratud reaalse vangistuse ära terves ulatuses. Tingimisi enne tähtaega vabanemise määrus oli koostatud 48% juhtumite puhul ehk ligi pooltel juhtudel ei pidanud süüdimõistetud kandma reaalset vangistust terves ulatuses. Töö autori hinnangul oleks aga ennatlik väita, et tulenevalt karistuse kandmisest tingimisi enne tähtaega vabanemist pandigi uued kuriteod toime. Tingimisi enne tähtaega vabanemise määruste kohaselt allutati süüdimõistetud kriminaalhooldusametniku järelevalve alla ja kohustati järgima KarS § 75 lg 1 p-des 1-6 sätestatud kontrollnõudeid. Lisaks määrati enne tähtaega vabanenutele lisakohustusi, sh kohustusi mitte tarvitada alkoholi ega narkootikume, mitte suhelda kriminaalkorras karistatud isikutega, osaleda sotsiaalprogrammis, asuda tööle ja ühel juhul ka alluda elektroonilisele järelevalvele. Seega on tingimisi enne

¹²² 2019. aasta andmed 9 kuu osas.

¹²³ Reaalsete vangistuste pikkuste võrdlus on koostatud arvestades lõplike karistusi pärast liitmisi, suurendamisi ja vähendamisi.

tähtaega vabanenute puhul määratud sekkumistegevusi, mis võiks vähendada korduvate kuritegude toimepanemist.

Karistusest vabastati tingimisi ühes käitumiskontrollile allutamiseiga 48% eelnevalt nimetatud süüdimõistetutest. Nimetatud isikutest 26% vabastati karistusest osaliselt ja 74% täielikult. Kõikide isikute puhul, kes vabastati karistuse kandmisest osaliselt, kohaldati katseaega pikkusega 3 aastat ehk kohtuotsuste tegemise ajal kehtinud maksimaalse võimaliku kestvusega katseaega. Osaliselt ära kuuluva vangistuse kõige lühem määr oli 2 kuud ja 14 päeva, kõige pikem 1 aasta ja 6 kuud vangistust. Kõige sagedamini määrati osaliselt ära kuuluva vangistuse pikkuseks 3 kuud.

Täielikult tingimisi kohaldamata karistuste osas oli kõige lühemaks määratud katseaja pikkuseks 1 aasta ja 6 kuud. 3 aasta pikkune ehk kohtuotsuste tegemise ajal maksimaalne võimalik katseaeg määrati 65-1 % nimetatud juhtumitest. Analüüsitud kohtulahenditest ühel juhul ei olnud informatsioon lisakohustuste määramise osas kättesaadav, 44-1% juhtumitest käitumiskontrollile allutatud isikutele lisakohustusi ei määratud. Kohustust mitte tarvitada narkootikumide määrati kohtuotsusega 52-le % süüdimõistetud isikutest. Lisaks eelnevale pandi kohustus mitte tarvitada alkoholi ning mitte suhelda süüdimõistetule teadaolevalt narkootikumide omavate või tarvitavate või narkootikumide käitlemise eest süüdimõistetud või kriminaalkorras karistatud isikutega. Ühel juhul määrati süüdimõistetule kohustus osaleda vähemalt kolmes kriminaalhooldaja poolt määratud sotsiaalprogrammis ja kohustus otsida endale töökoht.

Töö autori hinnangul on ka siinjuhul käitumiskontrolliga kaasnevate lisakohustuste määramisel kasutatud liiga vähe võimalust suunata süüdimõistetud läbima sotsiaalprogrammi, mis võib aidata maandada uute kuritegude toimepanemise riske. Samuti ei nähtunud ühelgi korral, et süüdimõistetule oleks varem lisakohustusena pandud kohustus KarS § 75 lg 2 p 5 alusel alluda ravile, mis võiks aidata süüdimõistetuid, kes on pannud kuriteo toime tulenevalt sõltuvusest.

Narkootikumidega seotud süüteo toimepanemise eest karistatud varasematest samaliigiliste kuritegude toimepanemise osas tehtud kohtuotsustest on vaid viiel juhul ehk 8-1 % juhtumitest vabastatud isik karistuse kandmisest tingimisi KarS § 73 alusel. Nimetatud juhtumitest on kõige lühem määratud katseaeg 1 aasta ja kõige pikem 5 aastat, mõlemat on määratud ühel korral. Kõige enam on määratud 4 aasta pikkust katseaega.

Muud karistused, mille puhul vabastati isik karistusest KarS § 87 lg 1 p 2 alusel, määrati rahaline karistus, asendati karistus üldkasuliku tööga või mille puhul ei olnud piisavat informatsiooni jagamiseks varasem karistus eelnimetatud jaotise alusel, moodustasid 8%.

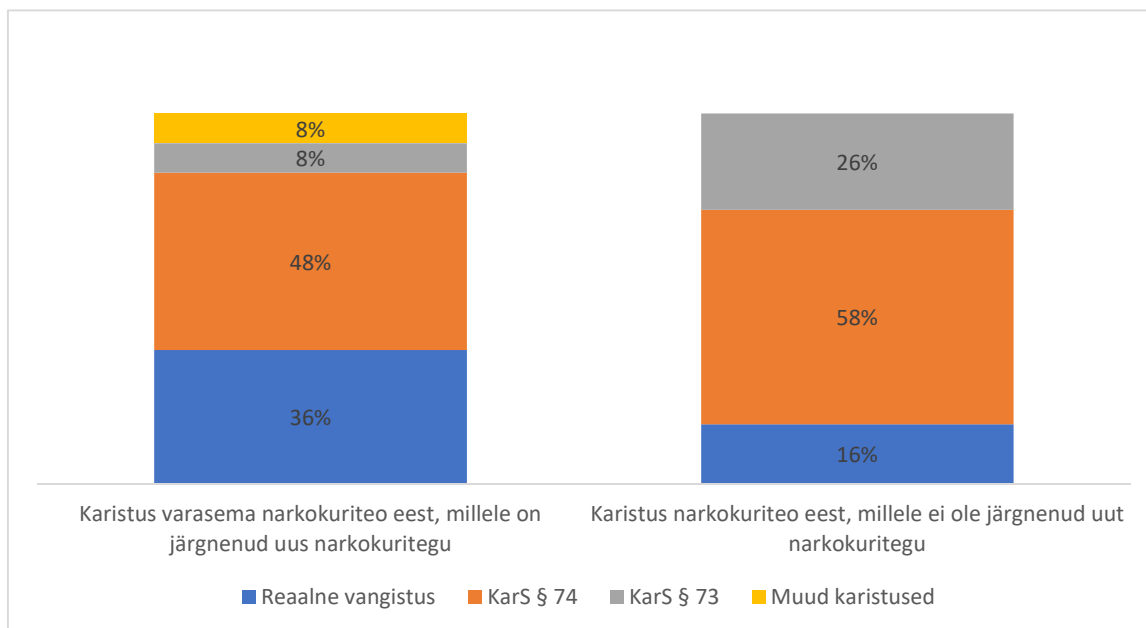
Varasemate narkosüütegude eest mõistetud karistuste tõhususe analüüsimiseks on võrdlusena analüüsitud juhtumeid, mille osas pärast valimi aluseks olnud kohtuotsuste tegemist ei ole isikut süüdi mõistetud narkokuriteo toimepanemise eest¹²⁴.

Valimisse kuulunud juhtumitest, mille puhul hilisem narkokuriteo eest karistus puudub, mõisteti reaalne vangistus 16-1 % juhtumitest. Kõige lühem vangistus oli 2 aastat 5 kuud ja 19 päeva, kõige pikem 6 aastat. Kõige sagedamini jäi vangistusmäär 5 aasta ja 1 päeva ning 6 aasta vahele.

Karistus jäeti tingimisi kohaldamata ühes allutamiseega käitumiskontrollile 58-1% eelnimetatud juhtumitest. Täielikult tingimisi kohaldamata vangistus määrati 70-1% juhtumitest, osaline vangistus 30-1% juhtumitest. Osalise vangistuse puhul kõige lühem vangistusmäär oli 3 kuud, kõige pikem 10 kuud. Esinemissageduselt võrdsed oli 3- ja 5 kuu pikkune osaline vangistus, mida määrati kõige enam. Osalise vangistuse määramisel määrati igal juhul katseaja pikkuseks 3 aastat, sama katseaja pikkus määrati kõige sagedamini ka täieliku tingimisi vangistuse puhul. Käitumiskontrolli ajaks ei määratud lisakohustusi 55-1% juhtumitest, kohustus mitte tarvitada narkootikume määrati 36-1% ja kohustus mitte tarvitada alkoholi ja narkootikume 9-1% juhtumitest.

Karistus jäeti tingimisi kohaldamata KarS § 73 alusel 26-1% eelnimetatud juhtumitest. Täielikult jäeti vangistus kohaldamata 87,5-1% juhtumitest, kõige lühem määratud katseage oli 3 aastat ning pikim 5 aastat. Kõige enam määrati katseagega pikkusega 4 aastat. Osaliselt kuulus karistus ära kandmisele 12,5-1% juhtumitest, mille puhul kõikidel juhtudel oli kohesele ära kandmisele kuuluvaks ajaks 1 aasta vangistust ja katseaja pikkuseks 5 aastat.

¹²⁴ Analüüsitud on 58 juhtumit esialgsesse valimisse kuulunud juhtumitest, mille puhul ei nähtu uue narkokuriteo eest süüdimõistvat karistust vähemalt 5 aasta jooksul pärast PMK KarS § 184 lg 2 p 2 järgi tehtud süüdimõistva kohtuotsuse tegemist. Andmed pärinevad elektroonilisest Riigi Teatajast 30.09.2019 seisuga.

Joonis 17. Karistuste võrdlus juhtumite puhul, millele on järgnenud uue narkokuriteo toimepanemine ning millele uut narkokuriteo toimepanemist järgnenud ei ole.

Kokkuvõtlikult nähtub, et varasemad narkokuritegude eest mõistetud karistused, millele on järgnenud süüdimõistmine KarS § 184 lg 2 p 2 järgi on olnud karmimad karistustest, millele määramisele järgnevalt uut narkokuritegu toime pandud ei ole. Varasemate karistuste puhul moodustavad märgatavalt suurema osa reaalsed vanglakaristused. Nimetatust tulenevalt võib teha järelduse, et isikud, kellele narkokuriteo eest on mõistetud reaalne vangistus, panevad tõenäolisemalt toime uue narkokuriteo isikutest, kellele reaalselt vangistust määratud ei ole.

Samuti nähtub, et varasemate karistuste puhul on vaid vähesel määral vabastatud süüdimõistetu tingimisi vangistusest KarS § 73 alusel, mis võiks olla kõige leebem karistusliik, mõjutades isiku edasist elu kõige vähem. Seevastu isikute puhul, kelle osas hilisem süüdimõiste kohtuotsus narkokuriteo osas puudub, on nimetatud karistusliiki rakendatud sagedamini. Seega võib teha järelduse, et näiliselt leebem karistus võib olla mõjusam korduva narkokuriteo toimepanemise osas. Samuti võib teha järelduse, et KarS § 73 alusel karistuse tingimisi täitmisele pööramise juhtumeid esineb pigem harva. Töö autori esialgne arvamus selle kohta, et sageli paneb narkootikumide käitlemise eest süüdimõistetud isik toime korduva samaliigilise kuriteo, kuna esimene karistus oli liiga leebe, on seega väär.

Kõige enam on mõlemal juhul jäetud karistus tingimuslikult kohaldamata koos allutamise ja käitumiskontrollile. Isikute puhul, kellel hilisem süüdimõistmine puudub, on antud karistusliiki rakendatud veidi sagedamini, mistõttu võib allutamine käitumiskontrollile mõningal määral tuua kaasa positiivseid tulemusi. Mõlemal juhul on enam-vähem samas ulatuses jäetud

vangistus täielikult ja osaliselt kohaldamata. Samuti on sarnane olukord lisakohustuste määramise osas sisuliselt ning ka arvuliselt.

KOKKUVÕTE

Ühiskonna turvalisuse suurendamine, mis võib olla üks kriminaalpoliitika eesmärged, ei ole kerge ülesanne, hõlmates eritasandilisi probleeme ja vaatenurki. Vastava tulemuseni jõudmiseks on piiratud ressursside olukorras vajalik pöörata tähelepanu kõige optimaalsematele tegevusvaldkondadele kriminaaljustiitsüsteemi tõhususe suurendamiseks. Üheks selliseks tegevusvaldkonnaks on narkokuritegevuse vähendamine. Ühelt poolt on narkootikumide tarvitamine retsidiivsusega tihedalt seotud tegur, olles ühtlasi seotud ka muu kuritegevusega, teisalt tekitab olulist kahju ühiskonnale narkootikumide laialdane levik noorte seas.

Vaatamata sellele, et narkokuritegevuse tõkestamisega on tegeletud aastaid, narkokuritegude toimepanemise eest ettenähtavad karistused on karmid ja seda riikides üle kogu maailma, ei näita narkokuritegevus vaibumise märke. Turule tulevad uued ained ning nende levitamise viis muutub, mistõttu võib olla oluline üle vaadata, millised on seni narkootikumide vastases võitluses kasutatud meetmed. Nagu käesolevas töös ka nenditi, on seni narkokuritegevuse vähendamisel keskendutud eelkõige pakkumuse vähendamisele, vähem on tähelepanu pööratud nõudluse vähendamisele.

Käesoleva töö esimeses peatükis keskenduti varasemale teoreetilisele kirjandusele, mis käsitles narkootilisi ja psühhotroopseid aineid, nende käitlemise viise ning käitlejate olemust. Samuti karistuspoliitikat narkokuritegude osas ning uurimusi korduvast narkootikumide käitlemisest. Käesoleva töö teises peatükis uuriti vastavalt eelnevalt analüüsitud teoreetilistele andmetele narkokuritegevuse olemust ja selle vastavat karistusõiguslikku tegevust pakkumise tõkestamisel lähtuvalt Pärnu Maakohtu kohtuotsustest.

Tulenevalt uuritud kohtulahenditest nähtus, et Pärnu Maakohtu piirkonnas on kõige sagedamini käideldud narkootiline aine amfetamiin. Veidi väiksema, kuid olulise osa turul moodustas kanepi ja selle töötlemisproduktide käitlemine. Uuritud andmetest nähtus, et ligikaudu 2/3 moodustas stimulantide käitlemine, kergemate narkootiliste ainete nagu kanep ja selle töötlemisproduktide käitlemine moodustas veidi enam kui veerandi.

Koguseliselt oli vastaval turul kõige rohkem levinud kanep ja selle töötlemisproduktid. Võttes arvesse vastavaid käideldud narkootiliste ainete koguseid vastas see ka EMCDA ja Eesti 2019. aasta uimastiraportis kirjeldatule.

Läbi aastate on uuritud piirkonnas narkoturul levinud kõige enam amfetamiin, kanep ja selle töötlemisproduktid, MDMA ning kokaiin. Sagedamini esines ka metamfetamiini ja GHB

käitlemist. Ülejäänud narkootiliste ja psühhotroopsete ainete levik oli pigem väike ja juhusliku sagedusega. Eeltoodust lähtuvalt on narkootikumide leviku tõkestamisel võimalik vastavas piirkonnas tegeleda just nimetatud ainete käitlemise piiramisega õiguskaitseorganite poolt. Ühtlasi on vastavat teadmist võimalik kasutada ennetustöös, mis võiks kaasa aidata nõudluse vähendamisele, seades rõhuasetus just nende ainete kahjulikkuse selgitamisele.

Tulenevalt Pärnu Maakohtu kohtuotsustes esinenud andmetest nähtus kõige sagedasemini käitlemistevõimudest narkootiliste ja psühhotroopsete ainete edasiandmine. Tõenäoliselt on edasiandmise tegu kriminaalmenetluses kõige lihtsam tuvastada ja hiljem ka tõendada, mistõttu on kohtuotsustes just nimetatud esitatud. Lisaks võib töö autori hinnangul uurimisasutuste tegevus olla suunatud uimastite edasiandmise tuvastamisele, kuna selle tegevusega võib olla tekitatav kahju ühiskonnale suurem mõnest teisest tegevusest.

Kohtuotsustes puudus sagedasti täpne info käitlemisteo asukoha osas. Võimalik, et nimetatud põhjuseks on asjade lahendamise suur osakaal kokkuleppemenetlustes. Väga sagedasti nähtus käitlemistevõimude välitingimustes, mis toimus tänaval, erinevate avalike hoonete läheduses või parklates. Veidi vähem nähtus käitlemistevõimude siseruumides, milleks olid peamiselt isikute elukohad, aga ka avalikud kohad nagu baarid ja ööklubid. Samuti esines käitlemistevõimude autodes ja liinibussides ning uimasteid jäeti edasiandmise eesmärgil ka erinevatesse asukohtadesse, milleks olid peamiselt kohad metsatukkades ja parkides.

Üllatuslikult vähesel määral nähtus uimastite saatmine transporditeenuse osutajat kasutades. Ühelgi korral ei nähtunud ainete tellimist pimeveebist, saatmist pakiautomaatidesse, mis kirjanduse kohaselt on üha levinum. Võimalik, et antu põhjuseks on asjaolu, et kohtuotsused ulatusid tagasi 2006. aastasse ja kaasaegsemad uimastite levitamise viisid veel kohtuotsustes ei kajastu. Sellele vaatamata on käesoleva töö autor tulenevalt teoreetilises kirjanduses esitatust arvamusel, et uimastite levitamise viis aja jooksul muutub, kasutades üha enam arenevaid tehnoloogiavahendeid, mis muudab raskemaks uimastite levitamise tõkestamise. Nimetatud tõstatab aga küsimuse, kas ja mis määral on mõistlik ja võimalik tulevikus üldse õiguskaitseorganitel uimastite pakkumise piiramisega tegeleda.

Analüüsi tulemusel leidis kinnitust, et narkootilise või psühhotroopse aine ebaseadusliku käitlemise eest süüdimõistetud isik on valdavalt enamuses nooremaealine meesterahvas. Täpsemalt mõisteti mehi süüdi vastava teo eest 90-1% juhtumitest, peaaegu pooltel juhtudel oli isik vanuses 21-30 eluaastat ning veerandil juhtudest 15-20 eluaastat.

Enamik valimisse kuulunud isikutest (61%) oli varasemalt kriminaalkorras karistatud. Kõige sagedamini oli süüdimõistetud isik samas kohtuotsuses või varasemalt mõistetud süüdi narkootikumidega seotud süütegude toimepanemise eest, järgnesid varavastased teod, millest

sagedamini esines varguse toimepanemist. Varavastaste tegude toimepanemisele järgnesid avaliku rahu vastased teod ja isikuvastased teod, mille toimepanemisel nähtus vägivalla kasutamist. Analüüsi tulemusel nähtus, et vägivalla kasutamine ja uimastite käitlemine ei ole tingimata omavahel seotud, kuid teatud määral narkokaubitsejate seas vägivallakasutust siiski esineb. Vägivaldsete kuritegude toimepanemine esines enamasti isikute puhul, kes olid seotud raskemate narkootiliste ainete, milleks olid stimulandid ja depressandid, käitlemisega. Vähesel määral nähtus vägivallakasutus ka isikute puhul, kelle tegevus oli seotud kergemate narkootiliste ainete käitlemisega.

Kohtuotsuste kohaselt käitles 1/3 süüdimõistetutest narkootilisi ja psühhotroopseid aineid grupis, enamasti nähtus tegutsemine väikestes rühmades. Vaid kohtuotsuste põhjal oli keeruline täpselt järeldada, kui palju isikuid tegutsesid missugusel käitlemise ahelal. Vähemalt 9% süüdimõistetud isikutest tegutsesid eelduslikult käitlemise esimesel ahelal ehk tegemist oli isikutega, kes mõisteti süüdi ka kanepi kasvatamise eest. Nii-öelda kasutajad-edasiandjad, kes on eelduslikult käitlemise viimasel ahelal ehk lõpptarbijale kõige lähemal, moodustasid ligi 1/5 kõikidest juhtumitest. Samas võib töö autori hinnangul nimetatud määr olla suurem töös kirjeldatud põhjustel. Ärilistel eesmärkidel uimastikäitlejaid oli vähemalt 36% süüdimõistetud isikutest, samas võib ärilisel eesmärgil käitleja tegutseda kõikidel käitlemise ahelatel.

Narkootikumidega seotud kuritegude toimepanemise eest on seadusandja ette näinud karmid karistused, kuid kohtuotsuste analüüsimise tulemusel nähtus, et mitte ühelgi korral ei mõistetud maksimaalset võimalikku karistust ehk antud juhul viieteist aasta pikkust vangistust. Määratud karistustest kõige pikaajalisem ei moodustanud ka seadusandja poolt määratud maksimaalsest võimalikust karistusest poolt. Määratud karistused olid suuremas osas minimaalsele ehk 3 aasta pikkusele vangistusele kõige lähemal. Töö autori hinnangul võib nimetatu olla seotud sellega, et 80% kohtuotsustest tehti kokkuleppemenetluses, mille puhul üheks kokku lepitavaks asjaoluks on ka karistuse liik ja määr. Süüdistatava huvides ei ole usutavasti kokku leppida selles, et kohtuotsuse tegemisel ootab teda võimalikult pikk vangistus. Samas olid ka lühi- ja üldmenetluses tehtud otsuste järgi vangistusmäärad enam-vähem samad.

Karistusõiguslikult ei eristata narkootikume nende sõltuvuspotsiaali alusel. Mõnede õigusteadlaste hinnangul võib see olla viga, samas on teiste arvamus kohaselt võimalik nimetatut võtta arvesse karistuse mõistmisel. Kohtuotsuste analüüsimisel võrreldi niinimetatud kergemate ja raskemate narkootiliste ainete käitlemise eest mõistetavaid karistusi ning võrdluse tulemusel nähtus, et mõlemal juhul olid määratud karistused enam-vähem ühetaolised. Kõige sagedasem karistusmäär oli mõlema puhul 3-aastat vangistust ning maksimaalne mõistetud

karistusmäär 6-aastat vangistust. Seega nähtus, et ka karistuse mõistmise praktikas ei eristata narkootiliste ainete käitlemist tulenevalt asjaolust, missuguse ainega oli tegemist.

Kohtuotsuste analüüsimisel nähtus, et mõistetud reaalsed vangistused ei ole praktikas seadusjärgsetele maksimumkaristustele lähenevad, kuid sellele vaatamata ei saa väita, et vangistusajad oleksid lühikesed ja liiga leebed. Tuginedes teoreetilisele kirjandusele võib see olla pigem positiivne, kuna pikad vanglakaristused on ühiskonda koormavad ning ei ole seni toonud kaasa ka narkootikumidest vaba ühiskonna saavutamist.

Karistusseadustiku § 184 lg 2 p 2 järgi mõistetud karistustest määrati kõige enam tingimusliku vangistuse määramist ühes allumisega käitumiskontrollile, mis oli ka töö autori hinnangul ratsionaalne arvestades teadlaste seisukohta, mille kohaselt parimaid tulemusi toob kindel sekkumine ja ravi, mitte karmid karistused. Samas nähtus töö autori hinnangul karistuste määramisel vastuoluline olukord. Ligi pooltel juhtudel määrati isikutele lisakohustus mitte tarvitada narkootilisi aineid, eelduslikult oli seega tegemist ainete tarvitajate või sõltlastega, kes võiksid vajada ravi või mõnda muud konkreetset sekkumistegevust, mis aitaks kaasa uimastite tarvitamise lõpetamisele. Ravikohustuse ja täiendava sekkumistegevuse, näiteks sotsiaalprogrammi, määramist nähtus aga väga vähestel kordadel. Tõenäoliselt ei ole süüdimõistetud valmis enda uimastisõltuvusest kriminaalhooldajale aga rääkima, kui selle tulemusena saab teatavaks isikupoolne lisakohustuse rikkumine, mis võib endaga kaasa tuua reaalse vangistuse kohaldamise. Seega on töö autori hinnangul praktikas käitumiskontrollile kaasnevate lisakohuste määramisel vastuolu, mis ei aita kaasa korduvate narkokuritegude vähendamisele uimasteid ise tarvitavate käitlejate puhul.

Nimetatud olukorra parandamiseks võiks teha ettepaneku pöörata karistuste määramisel rohkem tähelepanu sekkumistegevusele ja ravile ning välistada vastav keeld, mis uimastite tarvitamise lõpetamisele kaasa ei aita. Samas vajab uurimist küsimus, kas kriminaalõigussüsteemi raames võetud ravikohustus on lähtuvalt selle kontekstist täielikult vabatahtlik ja seega ka efektiivne.

Kohtuotsuste analüüsimisel nähtus samuti, et KarS § 73 alusel jäeti tingimuslikult vangistus kohaldamata harvematel juhtudel, võrreldes eelnimetatud karistuste määramisega, mistõttu ei saa väita, et sagedasti määratakse isikutele narkokuriteo eest eelduslikult kõige vähem isiku igapäevaelu mõjutav karistus ja just selle tõttu ei mõista isikud oma teo raskust. Samuti olid eelnimetatud juhtudel määratud katseajad pigem ajaliselt pikad.

Korduvate narkokuritegude toimepanemise analüüsimisel nähtus, et peamiselt mõistetakse isik narkokuriteo eest süüdi piisavalt lühikese aja jooksul, mistõttu võib eeldada, et isik teab ja

mäletab, et vastav tegu on õigusvastane ja karistatav. Seega on antud juhtumite puhul olnud töö autori hinnangul karistuste preventiivne mõju pigem väike.

Võrreldes karistusi isikute puhul, kes panid toime uue narkokuriteo, isikutega, kes narkokuritegu hiljem toime ei pannud, nähtus et esimeste puhul kohaldati märgatavalt rohkem reaalseid vangistusi ning vähem tingimuslikke vangistusi KarS § 73 alusel. Nimetatu viitab sellele, et isikud keda karistati narkokuriteo toimepanemise eest karmimalt, panid tõenäolisemalt toime uue narkokuriteo kui need kelle karistus oli leebem. Seega oli töö autori esialgne arusaam sellest, et korduv narkokuritegu pannakse tihti toime, kuna esimene karistus oli liiga leebe ja ei avaldanud seetõttu mõju, väär.

Kokkuvõtlikult võib väita, et narkootikumide leviku vähendamiseks on oluline teadmine vastava piirkonna narkoturгу iseloomustavatest asjaoludest. Vähemoluline ei ole teadmine sellest, kuidas senine karistuspoliitika ja selle rakendamine praktikas on välja näinud. Ainult sel viisil on võimalik teha järeldusi, kuidas seatud eesmärkideni jõudmiseks edaspidi tõhusalt tegutseda.

UNLAWFUL HANDLING OF LARGE QUANTITIES OF NARCOTIC DRUGS OR PSYCHOTROPIC SUBSTANCES ACCORDING TO PÄRNU COUNTY COURT JUDGEMENTS

Summary

The main purpose of this thesis was to analyze drug market in jurisdiction of Pärnu County Court and to see how penal law has been applied so far by the court in order to reduce drug related crime. Penalties for drug related crime are harsh not only in Estonia but around the globe, including long prison sentences up to life imprisonment. Despite of prior drug related crime is not showing any signs of boiling down. Whereas criminal offences against property which were the most common type of crime committed in Estonia for years is decreasing, offences relating to narcotics are standing still.

Apart from the fact that there has been no improvement diminishing drug related crime in the scene of other types of crime decreasing, drug related crime is seen as one of the most harmful types of crime for some reasons. Consuming drugs and alcohol is seen as the main factor for recidivism, drug markets are often seen bounded with other types of crime and also organized crime, additionally drugs are more accessible for young people who consume these more and more.

Among offences relating to narcotics, unlawful handling of large quantities of narcotic drugs or psychotropic substances is the most popular type in Estonia. A person who has committed offence relating to narcotics commits another crime of the same type causes most harm to people because of repetitive episodes according to the author of this thesis. This is the reason of analyzing court decisions about Estonian Penal Code § 184 (2) 2).

The thesis is composed of two chapters. In the first chapter of the thesis previous information about drug related crime is reflected. Estonian legislative acts, as well as important court judgements have been discussed, also articles and previous analyzes about the subject from Estonia and across the world have been conducted. Firstly definition of narcotic drug and psychotropic substances is given. There are legal as well as illegal drugs but this thesis concentrates on the illegal ones. As most of the countries Estonia too has a list of illegal drugs which are unlawful to consume and to handle. In addition the subject of quantities of drugs are discussed as this is important part in clarifying the exact criminal offence.

In the second part of the first chapter the behavior of unlawful handling is presented. Mostly Estonian law and court judgements are cited in order to define which behavior has been seen as unlawful drug handling. Additionally foreign research has been discussed in order to find out which are the most common scenes for unlawful drug handling. As the technology is improving day by day it is now easier than ever to handle drugs and to not get caught doing it. Darknet market is seen as a new and safer way of handling drugs. By virtue of that it is more difficult than ever to combat drugs with the same methods that has been used so far.

In the third part of the first chapter the typology of drug trafficker is discussed. Mostly according to previous research and articles about drug traffickers have been used. Not only the gender and the age is discussed but whether the trafficker belongs to groups of dealers or acts by itself. In addition different characteristics have been given to divide traffickers to some groups. For example the person who is using drugs himself is often seen as user-dealer who is on the lowest chain of drug markets. Also connection to other offences has been discussed as it is often seen that violence is a part of drug market.

In the fourth part of the first chapter criminal justice system and drug related politics has been looked into. As most of the countries have strict drug related politics and harsh penalties there has been discussion about whether it has been taking us to where we want to be. Scandinavian countries have set a goal that is drug free society – according to statistics this has not happened. Instead harsh punishments and long imprisonments have made the society poor. There is a discussion whether the politics should be changed but no agreement has been made so far. Some say that only strict intervention and treatment could help to solve the situation.

On the last part of the first chapter previous work about prior drug convictions is looked into. It is discussed whether harsh punishments are reasonable and help to prevent repetitive drug related crime or not.

On the second chapter of the thesis empirical data is presented about previously mentioned subjects. Firstly the empirical method that has been used is explained. 113 Pärnu County Court court judgements that has been made between year 2006 and 30th September of 2019 has been analyzed. The data is collected to charts according to each subject and then analyzed statistically to make conclusions. Since many of the court judgements consisted of more than one convict the whole number of cases were 183. Also 97 other court judgements were analyzed to get data about previous and latter convictions and information about releasing on parole.

On the second part of the second chapter the drug market is exemplified. Firstly it is shown which are the most common drugs in the drug market. The most handled drug was amphetamine. Also cannabis (marihuana and hashish) and ecstasy were handled often.

Cannabis was the drug that was handled in the biggest quantities. During most of the years amphetamine, cannabis, ecstasy, cocaine were handled. There has been time that methamphetamine and GHB came into market. Other drugs that were seen seemed to be rather episodically and not frequently findable.

The most common illegal drug handling behavior was trafficking. In most judgements the exact place where it took place was not seen. Although in cases where the place was seen the most common place for drug handling was outside – mostly it was near public buildings or parking lots. Drug handling places inside was common too. Mostly it was done in homes or houses but also in public places such as in bars and night clubs. Also cars and busses were used.

Surprisingly trafficking using carrier and darknet markets were not seen. The reason for that may be that the court judgements analyzed go back to year 2006 and the newer methods have not made to court yet. Although relying on theoretical work described beforehand the author of this thesis is convinced more and more technology is being used for drug trafficking which makes it even safer for illegal drug handlers to deal drugs.

According to the data a typical drug trafficker is a young male. 90% of the convicted offender were male. Nearly half of the offenders were at the ages between 21 and 30 and a quarter were at the ages between 15 and 20.

Most of the offenders (61%) were previously punished. The most common crime that the offenders were previously or with the same judgement convicted were offences relating to narcotics. As well criminal offences against property were frequent, in most cases it was theft but also robbery and some other types were seen. Offences against public order and acts of violence were also quite common. According to the data drug related crimes are not always related to violent crimes, although violence is seen to some extent.

It was also looked into what type of drugs handled were related to violent crimes. Most people who had committed a violent crime were involved in handling stimulants or depressants which were seen as stronger drugs. In some cases using violence has been seen also from people who handled cannabis.

There was not enough information in the court judgements to divide all offenders into some typology mentioned in the first chapter, also it was difficult to say exactly in which chain offender belongs to. Although some conclusions were made. At least 9% of the offenders belongs to the first chain because growing cannabis was identified. Also at least 1/5 of the offenders should be on the last chain closest to the end user because using drugs was identified. But it is to mention that this number is probably bigger because only people who were put under

probation could be considered. The author is convinced that among people who were sentenced into prison were also drug users. As well the closest chain to the end user is not to consist of only user-dealers, there may be dealers also who don't use drugs themselves.

In addition it was seen that at least 36% of the convicted people did it for the purposes of earning money. It's not possible to say to which chain these people belong to because it could be any of the chains. As well the number could be bigger in real life but in purposes of convicting a person it is not necessary to make certain that a person handled drugs to make money.

According to the judgements 1/3 of the crimes were committed by a group. It is again difficult to say how big or small exactly these groups are according to the judgements only because all the group members are not always caught. Although most groups caught were rather small.

According to beforehand mentioned penalties for drug related crimes are harsh. According to Estonian Penal Code § 184 (2) 2) the maximum sentence could be up to fifteen years imprisonment. In none of the cases maximum sentence was applied. Even half of the maximum time was not applied. In most cases only three years of imprisonment was applied. This is also the minimum sentence that could be applied. The maximum sentence that was applied was 6 years of imprisonment. For 34% of the convicted people imprisonment was applied.

It is argued that whether dealing some type of drugs should be punished easier than others. According to Estonian Penal Code no difference is made between drugs handled. However in some opinions it is possible for courts to distinguish drugs according to the harm they make by applying easier punishments. It was analyzed whether people who handled cannabis were sentenced easier than people who handled more harmful drugs like amphetamine and cocaine. As a result it was not seen that dealing some type of drugs was punished easier. The most applied punishment which was 3 years imprisonment was the same for both, the same goes to the longest imprisonment which was 6 years.

The most common punishment applied was probation according to Penal Code § 74. In that case the convict is under supervision of probation officer. In half of the cases the convict was prohibited to use drugs on the period of probation. Only a few times the court made the person to get a treatment or other kind of intervention. According to the opinion of the author of this thesis this could be an error. Supposedly people who have that kind of prohibition of using drugs have a drug problem but the prohibition itself doesn't solve the problem. The person should get help but telling the probation officer about the real problem could send the person to prison. In the authors opinion more agreements about going to treatment or other kind of interventions should be applied and less prohibitions about using drugs.

In fewer cases probation was applied according to Penal Code § 73. In that case the convicted person was not put under supervision of probation officers. Although this is the most lenient kind of punishment, the period of probation was longer than in the beforehand mentioned case.

Eventually it was looked into repetitive drug related crime. Mostly people who commit another drug related crime do it in rather short time. In these cases the convict assumedly remembers the previous court trial and knows that the deed is punishable. In such cases preventive effect of the punishment doesn't have much effect.

To see whether harsh punishment and imprisonment helps to reduce recidivism it was looked into punishments of people who conducted a repeated drug related crime and of people who didn't commit another crime. As a result it was seen that people who committed another drug related crime were more likely sent to prison for the previous drug related crime. Also a probation without supervision of probation officer was applied fewer times than to people who did not commit another drug related crime. According to these results it could be seen that harsh punishments don't have positive effect on preventing drug related repetitive crime.

In conclusion it could be stated that it is important to get to know the drug market even better. It is also necessary having knowledge about criminal policies, how it's implemented and which effect does it have. Only considering these aspects it is possible to combat drug related crimes.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Ahven, A. Narkomaaniaravi vangistuse alternatiivina. Uuringu aruanne. – https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/narko_ravi_vangistuse_alternatiivkaristusena._justiitsministeerium._2007.pdf, Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika osakond, Tallinn 2007 (22.03.2020).
2. Ahven, A., Kommusaar, V. Narkootiliste ainete liigi alusel karistuste diferentseerimise otstarbekusest. – Justiitsministeeriumi kriminaalteabe ja analüüsi talitus Kriminaalpoliitika osakond, Tallinn 2009. - https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/narko_otiliste_ainete_liigi_alusel_karistuste_diferentseerimise_otstarbekusest._justiitsminist_eerium_siseministeerium._2009.pdf (18.03.2020).
3. Analytical report: Youth attitudes on drugs. European Commission 2011. – https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/flash/fl_330_en.pdf (07.10.2019).
4. Broseus, J. jt. Studying illicit drug trafficking on Darknet markets: Structure and organisation from a Canadian perspective. - Forensic Science International 2016.
5. Coomber, R. Reconceptualising drug markets and drug dealers – the need for change. – Drugs and Alcohol Today 2010/03, Volume 10 Issue 1.
6. Curtis, R., Wendel, T. Toward The Development Of A Typology Of Illegal Drug Markets. – Crime Prevention Studies 2000, volume 11.
7. Desroches, F. Research On Upper Level Drug Trafficking: A Review. – The Journal of Drug Issues Fall 2007.
8. Dorn, N., Levi, M., King, L. Literature review on upper level drug trafficking. – London: Home Office 2005.
9. Eesti uimastitarvitamise vähendamise poliitika. Valge raamat. Eesti Vabariigi Siseministeerium, Tallinn 2014. – https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/valge_raamat.pdf (18.03.2020).
10. Eremin, A.A., Petrovich-Belkin, O. K. The ‘War on Drugs’ Concept as the Basis for Combating Drugs in the Western Hemisphere. – Central European Journal of International and Security Studies 2019, 13, no. 2.
11. Euroopa Narkootikumide ja Narkomaania Seirekeskus. Euroopa uimastiprobleemide aruanne: suundumused ja arengud, 2016. – <http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/2637/TDAT16001ETN.pdf> (18.03.2020).

12. Euroopa uimastiprobleemide aruanne: suundumused ja arengud. Euroopa Narkootikumide ja Narkomaania Seirekeskus 2016. – <http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/2637/TDAT16001ETN.pdf> (07.10.2019).
13. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Estonia Country Drug Report 2019. – http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/11337/estonia-cdr-2019_0.pdf (01.04.2020).
14. Fleetwood, J. Five kilos. Penalties and Practice in the International Cocaine Trade. – Oxford University Press 2011.
15. Ginter, J., Randmaa, P., Sootak, J. Narkosüüteod Eestis. Tallinn: Juura 2007.
16. Green, D. P., Winik, D. Using Random Judge Assignments to Estimate the Effects of Incarceration and Probation on Recidivism among Drug Offenders. – Criminology October 2009.
17. Hough, M. Drugs misuse and the criminal justice system: a review of the literature. – London: Home Office 1996.
18. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2015.
19. Laine, M. Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse. Tallinn: Eesti Riigikaitse Akadeemia 1997.
20. Markina, A., Saar, J. Alaealiste hälbekäitumine Eestis, Tšehhis ja Ungaris: rahvusvaheline šelf-report-meetodil tehtud delinkventsuse uuring (ISRD-2). – Juridica VII, 2009.
21. Markina, A., Tamm, G. Uimastisõltlased Eesti karistussüsteemis. Uuringu tutvustus. – Juridica 2016/3.
22. Paimre, M. Narkomaania probleemid Eesti ajakirjanduses ja poliitikas. – Juridica, 2010 nr 4.
23. Potter, G. Exploring retail-level drug distribution: Social supply, 'real' dealers and the user/dealer interface. - Old and new policies, theories, research methods and drug users across Europe 2009.
24. Ravimiamet. Uued psühhoaktiivsed ained, 03.07.2019. - <https://www.ravimiamet.ee/uued-psuhhoaktiivsed-ained> (18.03.2020).
25. Registreeritud kuriteod aastatel 2003-2018. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/registreeritud-kuriteod-aastatel-2003-2018> (07.10.2019).
26. Reuter, P. Drug Markets and Organized Crime. – The Oxford handbook of organized crime January 2014.

27. Rowell, G. jt. Effect of drug law enforcement on drug market violence: a systematic review. - International Journal of Drug Policy 2011.
28. Russell, S. F. Rethinking Recidivist Enhancements: The Role of Prior Drug Convictions in Federal Sentencing. – University of California Davis Law Review vol 43, 2009.
29. Seletuskiri Riigikogu otsuse „kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030“ eelnõu juurde. Justiitsministeerium 2019. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/seletuskiri-kriminaalpoliitika-pohialused-aastani-2030> (07.10.2019).
30. Sepp, M. jt. Narkosüüteod, narkootikumide korduvtarbijad ja üledoosi surnud. Politsei- ja Piirivalveamet koordinatsioonibüroo analüüsitalitus 2012. – <https://www2.politsei.ee/dotAsset/286444.pdf> (02.10.2019).
31. Shamma, V. L., Sandberg, S., Pedersen, W. Trajectories to mid- and higher-level drug crimes. Penal Misrepresentations of Drug Dealers in Norway. – British journal of criminology July 2014.
32. Sootak, J. Kriminaalpoliitika. Tallinn: Juura 2015.
33. Sööt, M-L., Salla, J. Karistushinnangud. Kokkuvõte Eesti elanike, politseinike, prokuröride ja kohtunike karistushinnangutest. – https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/karistushinnangud._kokkuvote_eesti_elanike_politseinike_prokuroride_ja_kohtunike_karistushinnangutest.pdf, Justiitsministeerium, 2014 (22.03.2020).
34. Tervise Arengu Instituut. Mis on narkootikumid ja kuidas neid liigitatakse? - <https://www.narko.ee/mis-on-narkootikumid-ja-kuidas-neid-liigitatakse/> (18.03.2020).
35. Träskamn, P. O. Drug Control and Drug Offences in the Nordic Countries: A Criminal Political Failure too often Interpreted as a Success. – Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention, 2006.
36. Werb, D. jt. The effectiveness of compulsory drug treatment: A systematic review. - International Journal of Drug Policy 2016, 28.

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

1. Karistusseadustik. – RT I 2001, 61, 364.
2. Kriminaalkodeks. – RT 1992, 20, 288.
3. Kriminaalmenetluse seadustik. - RT I 2003, 27, 166, § 245 lg 1 p 9.
4. Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ning nende lähteainete seadus. – RT I, 1997, 52, 834.

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

1. RKKKo 3-1-1-96-11.
2. RKKKo 3-1-1-121-06.
3. TlnRnK 1-05-208.
4. TlnRko 1-05-218.
5. RKKKo 3-1-3-14-03.
6. RKKKo 3-1-1-4-04.
7. PMKo 18.02.2009, 1-06-12760.
8. PMKo 22.09.2017, 1-17-8477.